

UDK 374.7

ISSN 1512-8784

OBRAZOVANJE ODRASLIH

Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu

IZDAVAČ:

Bosanski kulturni centar Sarajevo
i
Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza
visokih narodnih škola (dvv international)
Ured u Sarajevu

ZA IZDAVAČA:

Abdurahman Čolić, prof.

REDAKCIJA ČASOPISA:

prof. dr. Jusuf Žiga; doc. dr. Mirjana Mavrak; prof. dr. Jelenka Vočkić – Avdagić;
prof. dr. Šefika Alibabić, Narcis Hošo, prof.; Emir Avdagić, prof.

POČASNI ČLANOVI REDAKCIJE:

prof. dr. Miomir Despotović, Beograd; prof. dr. Sava Bogdanović, Zagreb; prof. dr. Radivoje Kulić,
Kosovska Mitrovica

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA:

doc. dr. Mirjana Mavrak

LEKTOR:

Srdan Arkoš, prof.

DTP:

Nusret Čustović, dipl. ing. el.

ŠTAMPA:

Kemigrafika Trade, Sarajevo

ADRESA IZDAVAČA:

Bosanski kulturni centar,
71000 Sarajevo, Alipašina 9/IV, BiH
tel/fax: +387 33 201-554
e-mail: jubkc@bih.net.ba

dvv international – Ured u Sarajevu
Branilaca Sarajeva 24/2, 71000 Sarajevo
tel: +387 33 215-252; telefax: +387 33 552-290
e-mail: dvv_avdagic@bih.net.ba; web: www.inebis.org

Časopis izlazi uz finansijsku potporu Ministarstva za privrednu saradnju i razvoj SR Njemačke.

Časopis izlazi dva puta godišnje u tiražu od 500 primjeraka.

Rješenjem Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj: 02-15-6646/01, od 29. 10. 2001 godine, časopis «Obrazovanje odraslih» je oslobođen poreza na promet i upisan je u registar medija.

Sadržaj:

AKTUELNE TEME

<i>Marianne Heimbach-Steins</i> Obrazovanje: ključ za svijet	11
<i>Narcis Hošo</i> Cjeloživotno učenje kao pretpostavka uspješne tranzicije prema društvu i ekonomiji zasnovanim na znanju	17
<i>Heribert Hinzen</i> Obrazovanje odraslih: Organizacija i finansiranje - Temeljni dokument	25

ISTRAŽIVANJA

<i>Jusuf Žiga</i> Zajednički kulturni interesi mladih u Bosni i Hercegovini	35
<i>Stanko Cvjetićanin, Mirjana Segedinac</i> Institucionalno permanentno ekohemijsko obrazovanje radnika hemijske industrije u Srbiji.....	49

SAGLEDAVANJA

<i>Belma Buljubašić</i> Bosanskohercegovački mediji u današnjem vremenu	63
<i>Kristinka Ovesni</i> Profesionalne asocijacije - ključni element procesa profesionalizacije područja obrazovanja odraslih	69

POGLEDI I ISKUSTVA

<i>Meliha Softić-Alibašić</i> Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave.....	101
--	-----

IZ PRAKSE OBRAZOVANJA ODRASLIH

<i>Faruk Podrug</i> Permanentno obrazovanje odraslih u organizaciji Privredne komore Kantona Sarajevo.....	117
<i>Aida Granov</i> Ljudi najvrjedniji kapital u Bosnalijeku	125

PRIKAZI / OSVRTI

<i>Lejla Turčilo</i> Učiti o medijima i učiti iz medija	129
<i>Merima Čamo</i> Za naciju i Boga	133

Content:

CURRENT TOPICS

- Marianne Heimbach-Steins*
Education: key that opens the world 11
- Narcis Hošo*
Lifelong education and learning as precondition to successful
transition towards knowledge based on society and economy 17
- Heribert Hinzen*
Adult education:
organisation and financing – background document 25

RESEARCHES

- Jusuf Žiga*
Common cultural interests of young population
in Bosnia and Herzegovina..... 35
- Stanko Cvjetičanin, Mirjana Segedinac*
Institutional permanent eco-chemical education
for workers in chemical industry in Serbia..... 49

OBSERVATIONS

- Belma Buljubašić*
Media in Bosnia and Herzegovina today..... 63
- Kristinka Ovesni*
Professional associations – key element for making
the adult education professional 69

PERSPECTIVES AND EXPERIENCES

- Meliha Softić-Alibašić*
Instructions quality evaluation done by students..... 101

FROM THE PRACTICAL KNOWLEDGE OF ADULT EDUCATION

- Faruk Podrug*
Permanent adult education organized by chamber
of commerce of canton Sarajevo 117

<i>Aida Granov</i> People most valuable capital in Bosnalijek.....	125
---	-----

SURVEY

<i>Lejla Turčilo</i> Learn about media and learn from media.....	129
---	-----

<i>Merima Čamo</i> For nation and God.....	133
---	-----

Inhalt:

AKTUELLE THEMEN

- Marianne Heimbach-Steins*
Bildung: Der Schlüssel zur Welt 11
- Narcis Hošo*
Lebenslanges Lernen als Voraussetzung einer erfolgreichen Transition
zur wissenbegründeten Gesellschaft und Wirtschaft 17
- Heribert Hinzen*
Erwachsenenbildung:
Organisation und Finanzierung – Grundsatzdokument 25

FORSCHUNGEN

- Jusuf Žiga*
Gemeinsame kulturelle Interessen der Jugend in Bosnien-Herzegowina 35
- Stanko Cvjetičanin, Mirjana Segedinac*
Institutionale öko-chemische Fortbildung
der Mitarbeiter in der Chemieindustrie in Serbien 49

WAHRNEHMUNGEN

- Belma Buljubašić*
Zeitgenössische Medien in Bosnien-Herzegowina 63
- Kristinka Ovesni*
Berufsverbände – Kernelement im
Professionalisierungsbereich der Erwachsenenbildung 69

EINSICHTEN UND ERFAHRUNGEN

- Meliha Softić-Alibašić*
Qualitätsbeurteilung der Unterrichts durch die Studenten 101

AUS DER PRAXIS DER ERWACHSENENBILDUNG

- Faruk Podrug*
Erwachsenenfortbildung in Organisation
der kantonalen Wirtschaftskammer in Sarajewo 117
- Aida Granov*
Menschen – das wertvollste Kapital in Bosnien 125

DARSTELLUNGEN / RÜCKBLICKE

<i>Lejla Turčilo</i>	
Über die Medien lernen und aus den Medien lernen.....	129
<i>Merima Čamo</i>	
Für die Nation und für Gott.....	133

AKTUELNE TEMA

OBRAZOVANJE: KLJUČ ZA SVIJET¹

1. Obrazovanje je ključni faktor za aktivno sudjelovanje u društvu

Ovo ne važi samo za tehničko-tehnološki visoko razvijena društva nego i za društva koja su u procesu razvoja. Slobodan pristup obrazovanju je jedan od osnovnih, ako ne i odlučujućih, preduvjeta za aktivno sudjelovanje u društvenim procesima životnog okruženja (ekonomskom, političkom i kulturnom) te ubiranje plodova koji proizlaze iz ovih procesa. Pogotovo za siromašni dio stanovništva, pristup obrazovanju predstavlja jedan od osnovnih preduvjeta za samoodređujući način življenja.

Stoga se u razvojnom programu Ujedinjenih nacija (UNDP) osnovna pismenost i nacionalni dohok po glavi stanovnika smatra indikatorom razvoja.

Opće obrazovanje, osim stjecanja elementarnih vještina, kao što su čitanje i pisanje (pismenost u širem smislu), mora pružiti i ona znanja i vještine koje će pojedincu omogućiti opstanak u sopstvenom životnom okruženju i aktivno sudjelovanje u društvenim procesima. S obzirom da se svijet u „malom“ (sopstveno životno okruženje), ali i na globalnom planu danas veoma brzo mijenja, obrazovanje mora svakom pojedincu omogućiti stjecanje kompetencija za samostalno usvajanje novih znanja, jer mnoge stvari koje danas naučimo, zbog brzih naučnih i tehničko-tehnoloških dostignuća, sutra su već zastarjele.

Pored načina stjecanja obrazovanja, još je važnije obrazovanje dovesti na takav nivo koji će svakoj individui omogućiti da samostalno i odgovorno organizira svoj život a da ga brze tehničko-tehnološke promjene ne preteknu. To podrazumijeva izgradnju sopstvene ličnosti, društveno obrazovanje – uključujući i solidarnost, pozitivan odnos prema religijskom pluralizmu u svijetu i sl.

Ono što danas čini obrazovanje i šta to obrazovanje mora pružiti proizlazi iz odnosa življenja i

- globalnog i lokalnog razvoja
- univerzalnosti i individualnosti
- tradicije i moderne

---

¹ Tekst preuzet iz časopisa *BILDUNG*, Herausgeber: Bischöfliches Hilfswerk MISEREOR e.V., 2006 MVG Medienproduktion und Vertriebsgesellschaft mbH, Aachen

- spiritualnog i materijalnog
- dugoročno ispravnog i kratkoročno potrebnog
- natjecanja i izjednačavanja šansi
- brzog umnožavanja znanja i ograničene sposobnosti čovjeka da to znanje prihvati

Svi navedeni faktori su važna pretpostavka za stjecanje i osiguranje materijalnih uvjeta za život.

Generalno, šanse za poboljšanje sopstvenih uvjeta življenja ne ovise samo o trajanju školovanja već, još više, o stepenu obrazovanosti (izvještaj UNESCO-a iz 2006. godine).

Da bi bilo moguće sa sopstvenom odgovornošću brinuti o vlastitim uvjetima življenja (što ne znači i bez pomoći izvana), neophodno je putem stručnog obrazovanja u školi, odnosno na studiju, te daljnjeg stručnog usavršavanja, steći specijalističko obrazovanje. U razvijenim društvima osnovni preduvjet za aktivno učešće u poslovnom životu ili dobre izgleda za zaposlenje koje će osigurati potrebna sredstva za život, je, ne samo kvalitetno opće obrazovanje nego i visokokvalificirano stručno obrazovanje.

2. Opće obrazovanje i stručno usavršavanje moraju čovjeka pratiti kroz čitav život

Stalne promjene u načinu življenja i u društvu uopće moguće je prevladati samo kontinuiranim inoviranjem postojećih znanja i kontinuiranim razvojem sopstvenih sposobnosti i vještina, odnosno kompetencija. Zbog toga obrazovna politika mora posebnu pažnju obratiti na tzv. prelaznu dob, tj. na onu životnu dob u kojoj se daljnje obrazovanje čini upitnim i u kojoj, nerijetko, sudjelovanje u obrazovanju i zapošljavanju postaje problematično.

Nakon prve faze, u ranoj dječijoj dobi koja je obilježena ulaskom u sistem općeg obrazovanja, značajna faza u čovjekovu životu je prelazak iz svijeta škole (nakon stručnog obrazovanja) u svijet rada, zatim slijedi faza osnivanja porodice i odgoja djece (ova faza za žene predstavlja ugrožavanje mogućnosti kontinuiranog obrazovanja i poslovnih aktivnosti), pa faza prestanka profesionalne aktivnosti, odnosno isključenje iz poslovnog života uvjetovano starošću.

Međutim, ovo ne smije predstavljati i „automatski“ kraj obrazovnim aktivnostima, uzimajući u obzir rastuće životne potrebe i iskustvo i kompetencije starijih osoba, koje postaju sve cjenjenije.

3. Uvjeti za stjecanje obrazovanja i uvjeti za daljnje učenje su u Njemačkoj, kao i u cijelom svijetu, veoma loše raspoređeni

Ako je obrazovanje ključ za svijet, problem siromaštva u obrazovanju se negativno odražava na razvoj društva. U mnogim azijskim i afričkim zemljama dodatni problem predstavlja i diskriminacija prema ženskoj populaciji jer se one puno manje uključuju u obrazovanje. Ovaj problem dodatno opterećuje prosperitetan razvoj takvog društva, posebno perspektivu nadolazeće generacije tog društva. Veće sudjelovanje ženske populacije u procesu obrazovanja ne utječe pozitivno samo na njihovo lakše zapošljavanje i zdravstveno stanje već neposredno doprinosi i smanjenju stope mortaliteta djece u tim društvima.

Međutim, uvjeti za učešće u procesu obrazovanja ni u razvijenim zemljama svijeta niti u zemljama u fazi razvoja nisu dati sam po sebi. Ovo nije isključivo problem formalnog sistema obrazovanja (škole, fakulteti, ustanove za daljnje obrazovanja i stručno usavršavanje), nego se tiče i neformalnog obrazovanja. Obrazovna dobra, kao npr. društvena kompetencija, stječu se i na neformalan način: u porodici, u odnosima među ljudima i sl. Zajedničko djelovanje i stavljanje individualnih interesa u drugi plan (solidarnost) unapređuju društvene kompetencije.

Slično važi i za kompetencije u maternjem jeziku, koje, između ostalog, unapređuju kulturu pojedinca.

U obrazovno bogatim sredinama, koje su najčešće i ekonomski razvijene, šanse za participaciju u mnoštvu neformalnih obrazovnih ponuda daleko su veće nego u obrazovno siromašnim sredinama.

Kako bi mladima iz obrazovno siromašnih sredina bilo omogućeno stjecanje različitih znanja i vještina, potrebno je formalno obrazovanje kreirati tako da socijalne razlike, a time i nepovoljni preduvjeti za neformalno obrazovanje, ne budu prepreka za uključivanje u obrazovni proces.

4. Da bismo poboljšali sudjelovanje u obrazovanju nije dovoljno samo institucionalizirati obrazovnu ponudu. Nužno je osigurati i visok kvalitet i slobodan pristup obrazovnim ponudama

Ovo važi kako za visoko razvijene zemlje tako i za zemlje u razvoju. Na to upućuju četiri ključna preduvjeta (tzv. "4 A" shemi) kojima su u interpretaciji ljudskih prava na obrazovanje opisani kvalitativni zahtjevi za obrazovanjem i koji moraju biti osigurani kako bi obrazovanje kao „ključ“ za svijet uistinu moglo „otključati ta vrata“.

Riječ je o sljedećim preduvjetima: dostupnost (availability) obrazovnim institucijama i programima; nediskriminirajući pristup (access); prihvatljivost (acceptability) obrazovnih sadržaja s obzirom na životni kontekst učesnika u obrazovanju, te prilagođenost (adaptability) obrazovne ponude i obrazovnih sadržaja promjenljivim uvjetima življenja (s obzirom da se radi o engleskim pojmovima govori se o tzv. "4 A" shemi).

U kontekstu razvoja obrazovnih ponuda obrazovni programi moraju zadovoljiti, prije svega, kvalitativne zahtjeve.

Pored redovnih obrazovnih institucija (škole) moraju se, prije svega za (nepismene) odrasle osobe, stvoriti mogućnosti za stjecanje funkcionalnih znanja i vještina, odnosno kompetencija, prilagođenih životnom okruženju, koji omogućavaju individui samostalno i samoodređujuće vođenje života. U kreiranju obrazovnih ponuda moraju učestvovati i sami učesnici obrazovnog procesa, o čemu se mora veoma ozbiljno voditi računa.

Za ostvarivanje ljudskog prava na obrazovanje potrebno je ljudima približiti njihova prava i u njima ojačati svijest o tome da su oni nosioci tih prava.

5. S obzirom da je obrazovanje ljudima potrebno za lični razvoj, odnosno da prošire svoja znanja, sposobnosti i kompetencije, kako bi mogli aktivno učestvovati u društvenom životu, obrazovanje je ljudsko pravo

Obaveza svakog društva je da svim svojim članovima omogući približno iste obrazovne šanse te da osigura obrazovnu ponudu za različite profile. Obrazovni sistem, pored angažovanja države, iziskuje i angažiranje mnoštva drugih društvenih aktera (npr. poduzetnika, udruženja, crkve i sl.). S obzirom na nejednake uvjete uključivanja u obrazovanje u svijetu, odgovornost za obrazovanje se ne može ograničiti samo na nivo države, već to iziskuje i angažiranje šire međunarodne zajednice. Zbog toga pred međunarodnim organizacijama stoji velik izazov. Ovdje posebno treba spomenuti UN-dekadu „Obrazovanje za održivi razvoj“. Njihove aktivnosti kritički prate i nadopunjuju nevladine organizacije. Zajedno s tim organizacijama djeluju i crkvene organizacije za pomoć socijalno ugroženom stanovništvu, koje doprinose povećanju broja učesnika u obrazovanju u zemljama u razvoju, npr. putem odgovarajućih projekata, odnosno podrškom obrazovnih aktivnosti koje služe poboljšanju života siromašnog stanovništva.

U zemljama sjevera ove organizacije organiziraju obrazovne aktivnosti u smislu prosvjećivanja stanovništva i društveno-političkog obrazovanja kako

bi kod njih probudile svijest o značaju obrazovanja kao ključa za aktivno sudjelovanje u društvenim tokovima.

U razvijenim zemljama svijeta, obrazovanje, prije svega, treba da bude globalno i interkulturalno i da doprinosi jačanju međuljudskih veza širom svijeta, da u tom kontekstu prepozna sopstvenu odgovornost, te da kod ljudi razvija spremnost za solidarnost i sposobnost uvažavanja religijskog i kulturnog pluralizma u neposrednom okruženju i u svijetu.

UNESCO-a četiri stupa učenja koja objašnjavaju šta čini obrazovanje

1. Učiti živjeti s drugima	2. Učiti stjecati znanja	3. Učiti djelovati	4. Učiti za život
<p>Obrazovanje treba da poboljša sposobnosti i vještine kod učesnika u procesu obrazovanja kako bi lakše prihvatili potrebu suživota s drugim ljudima, kako bi naučili upravljati konfliktima, kako bi zajedno s drugim ljudima utvrdili ciljeve i planirali zajedničku budućnost, kako poštovati brojne različitosti (npr. spolne, etničke, religijske, kulturne), te kako aktivno učestvovati</p>	<p>Obrazovanje treba učesnicima u procesu učenja omogućiti usvajanje „alata“ znanja kao što su sredstva komunikacije i usmenog izražavanja, čitanja i pisanja, računanja i rješavanja problema, razumijevanja prava i obaveza, dakle široko opće obrazovanje te usavršavanje vlastitih stručnih znanja, i najvažnije - naučiti kako treba učiti.</p>	<p>Obrazovanje bi trebalo učesnicima u procesu obrazovanja pomoći pri stjecanju stručnih vještina, socijalno-psiholoških kompetencija koje će im omogućiti pravilno donošenje odluka u raznim životnim situacijama, zatim olakšati stupanje u društvene i poslovne odnose, participaciju na lokalnim i globalnim tržištima rada, korištenje tehnologija, zadovoljavanje osnovnih potreba te poboljšanje kvaliteta vlastitog života, kao i kvaliteta života drugih.</p>	<p>Obrazovanje bi trebalo doprinijeti razvoju ličnosti i dovesti je do tog nivoa da djeluje samostalno, odlučno te s kritičkim mišljenjem i ličnom odgovornošću. Osim toga, obrazovanje bi trebalo biti usmjereno na svestran razvoj ličnosti, npr. pamćenja i logičkog razmišljanja, smisla za lijepo, duhovnih vrijednosti, tjelesnih sposobnosti, komunikacijskih sposobnosti, na njegovanju zdravog stila života, uživanje u sportu i odmoru, uspostavljanje pozitivnog stava prema kulturi te usvajanje etičkog i moralnog kodeksa, jačanje sposobnosti za verbalnu samoodbranu.</p>

CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE I UČENJE KAO PRETPOSTAVKA USPJEŠNE TRANZICIJE PREMA DRUŠTVU I EKONOMIJI ZASNOVANIM NA ZNANJU

*"Kada planirate za jednu godinu, posadite kukuruz.
Kada planirate za period od deset godina, posadite drvo.
Kada planirate za cijeli život, obrazujte ljude."*

(Kineska poslovice 645. godine p.n.e.)

Dakle, Kinezi su već prije dva i po milenija spoznali koliki značaj obrazovanje ljudi ima za razvoj društva.

S obzirom da nauka, tehnika i tehnologija nikada kroz historiju nisu doživjeli takvu ekspanziju i razvoj kao danas, ova poslovice je još više dobila na aktuelnosti, jer naučne spoznaje veoma brzo sustižu jedna drugu, ali isto tako i veoma brzo zastarijevaju. Ono što je danas aktuelno sutra je već zastarjelo. Zato se kao imperativ današnjeg vremena nameće potreba da čovjek uči tokom cijelog života.

Prije tridesetak godina se u andragoškim krugovima govorilo kako je, zbog razvoja nauke i tehnologije, neophodno da svaka odrasla osoba bar **dva puta u toku radnog vijeka** bude uključena u dodatno stručno usavršavanje, a to znači svakih **15-20 godina**, kako bi inovirala svoja postojeća znanja, odnosno znanja koja je stekla u školi. Danas se govori da je to potrebno učiniti svakih **5-7 godina**, jer toliko traje period zastarijevanja znanja, odnosno tehnologije. Predviđa se da će to vrijeme vrlo brzo biti skraćeno na **3-4 godine**.

Burne promjene koje se dešavaju u nauci i tehnici se, prije svega, reflektiraju u sferi rada. Uvođenje novih tehnologija u proces rada uzrokuje potrebu za stalnim učenjem, za permanentnim stručnim usavršavanjem, a nerijetko i promjenu zanimanja. Samo na taj način pojedinac može sebi osigurati stalno zaposlenje, svoje radne kompetencije podići na višu razinu i napredovati u poslu i sebi i svojoj obitelji osigurati kvalitetnije uvjete življenja.

Pored toga, savremeni uvjeti življenja od svakog pojedinca, bez obzira da li je zaposlen ili ne, zahtijevaju i visoku razinu nove pismenosti. Pojam nove pismenosti ili pismenosti 21. stoljeća, neki je nazivaju i funkcionalna pismenost, podrazumijeva posjedovanje minimuma neophodnih znanja povezanih sa sadržajima iz radnog i životnog okruženja kako bi odrasli lakše i uspješnije rješavali različite probleme na poslu, u porodici i društvenom životu uopće. Nekada se pod pojmom pismenosti podrazumijevalo da individua posjeduje elementarna znanja čitanja, pisanja i računanja. U sadržaj nove pismenosti ubrajaju se i pojmovi kao što su: **tehnička pismenost, kompjuterska pismenost, ekonomska pismenost, znanje stranog jezika** i sl.

Zato se s pravom kaže da je čovjek 21. stoljeća "osuđen" da uči tokom cijelog života, a za društvo u kojem živimo da je društvo koje uči.

Međutim, cjeloživotno obrazovanje i učenje nisu samo egzistencijalna potreba i interes pojedinca. To mora biti i interes društva kao cjeline, odnosno **države**. Polazeći od činjenice da samo društvo utemeljeno na znanju može računati na prosperitetan razvoj ekonomije, država mora biti zainteresirana da stvori takav ambijent u kojem će svaki pojedinac moći da uči tokom cijelog života. Na taj način stvorit će se i uvjeti za prelazak ka društvu koje uči, što je interes svake zemlje, jer društvo koje uči je društvo budućnosti.

U zemljama Evropske unije već odavno je shvaćeno da je cjeloživotno obrazovanje i učenje osnovna pretpostavka **za uspješnu tranziciju prema društvu i ekonomiji utemeljenim na znanju**. Zato je investiranje u ljudske resurse u ovim zemljama jedan od važnijih prioriteta države. Svoje opredjeljenje ideji cjeloživotnog učenja Evropska unija je potvrdila i brojnim dokumentima koje je usvojila tokom posljednjih desetak godina a koji se odnose na razvoj obrazovnog sistema, posebno na razvoj sektora obrazovanja odraslih.

Izdvojit ćemo samo dva dokumenta: "**Memorandum o cjeloživotnom učenju**", koji je Evropska zajednica usvojila 2000. godine u Briselu, i dokument pod nazivom "**Učiniti da evropsko područje učenja kroz cijeli život postane stvarnost**", usvojen 2001. godine također u Briselu.

Memorandum, između ostalog, definira pojam cjeloživotnog učenja kao **spektar formalnog, neformalnog i informalnog** učenja koje traje od predškolskog perioda pa do odlaska u mirovinu. U Memorandumu se govori i o značaju cjeloživotnog učenja odraslih za razvoj društva i ekonomije zasnovanih na znanju i o potrebi daljeg unapređenja sistema obrazovanja odraslih. Memorandum nudi i **šest osnovnih poruka** kao okvir za izradu strategije cjeloživotnog obrazovanja i učenja u evropskim zemljama, prije svega u zemljama članicama Evropske unije.

- Prva osnovna poruka: Nove temeljne vještine za sve

Cilj: osigurati svima mogućnost stalnog pristupa učenju radi obnavljanja postojećih i stjecanja novih znanja i vještina radi aktivnog sudjelovanja u društvima utemeljenim na znanju.

- Druga osnovna poruka: Veća ulaganja u ljudske resurse

Cilj: povećanje ulaganja u ljudske resurse znači davanje prednosti najvećem bogatstvu Evrope – njenim građanima.

- Treća osnovna poruka: Unapređenje sistema učenja i podučavanja

Cilj: razvijanje djelotvornih metoda učenja i podučavanja te uvjeta potrebnih za ostvarenje kontinuiteta cjeloživotnog učenja.

- Četvrta osnovna poruka: Vrednovanje obrazovanja

Cilj: značajno unaprijediti vrednovanje sudjelovanja u procesu obrazovanja i rezultata obrazovanja, što se posebno odnosi na neformalno stjecanje znanja.

- Peta osnovna poruka: Uspostava informativnih i savjetodavnih centara za obrazovanje odraslih

Cilj: osigurati jednostavan pristup kvalitetnim informacijama i savjetima za mogućnost stjecanja znanja i obrazovanja odraslih.

- Šesta osnovna poruka: Približavanje obrazovanja mjestu stanovanja

Cilj: omogućiti da obrazovanje i učenje bude što bliže građanima, odnosno u njihovom mjestu stanovanja kako ne bi gubili puno vremena na putovanja.

Usvajanje dokumenta *Učinimo da evropsko područje učenja kroz cijeli život postane stvarnost*, odnosno njegova provedba, ima za cilj da se građanima Evropske unije omogući slobodnije kretanje iz jedne u drugu obrazovnu instituciju, s jednog na drugo radno mjesto, između regija i država, koristeći se svojim znanjima i sposobnostima, ostvarujući na taj način ciljeve

Evropske unije da njene članice budu prosperitetnije, otvorenije, tolerantnije i demokratskije.

S obzirom da su **znanje i sposobnosti moćni pokretači ekonomskog razvoja**, ulaganjem u ljudske resurse Evropska unija planira ostvariti svoj osnovni strateški cilj - da postane **najkonkurentnije i najdinamičnije** društvo u svijetu utemeljeno na znanju. To je razlog što se obrazovanje odraslih u zemljama Evropske unije nalazi u žiži društveno-ekonomskih transformacija.

Kada je riječ o stanju u obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini i odnosu koji država ima prema ovom segmentu obrazovnog sistema može se konstatirati da je stanje **vrlo nepovoljno**, odnosno da je na najnižoj razini u posljednjih 40 godina.

Prije rata, sistem obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini je bio na zavidnom stupnju razvoja. Imali smo **razvijenu mrežu** obrazovnih institucija za odrasle. Posebno treba izdvojiti **centre za stručno obrazovanje i obuku kadrova u privredi**, kojih danas u Bosni i Hercegovini nema. U okviru većih privrednih sistema postojali su i centri za stručno usavršavanje i obuku kadrova zaposlenih u tim preduzećima, koji danas, također, više ne postoje. U bosni i Hercegovini je djelovalo čak **56 radničkih i narodnih univerzитета** (danas ih ima samo 7), koji su u periodu od 1955. do 1990. godine odigrali značajnu ulogu u pružanju obrazovnih usluga odraslima. Zemlje u okruženju su zadržale ove institucije, koje i danas predstavljaju značajnu kariku u zadovoljavanju obrazovnih potreba odraslih. I u zemljama Zapadne Evrope su institucije ovog tipa (visoke narodne škole) brojne i čine najznačajnije institucije za obrazovanje odraslih. Njemačka ih ima čak 998.

Imali smo i **brojan i kvalitetan andragoški kadar** koji je radio u institucijama za obrazovanje odraslih. Danas je takvih kadrova veoma mali broj. Realizatori programa za odrasle najčešće nemaju potrebne stručne kompetencije za taj vid obrazovnog rada.

Finansiranje obrazovanja i stručnog usavršavanja odraslih je bilo na sasvim **zadovoljavajući** način riješeno. Troškove stručnog usavršavanja radnika su najčešće snosile radne organizacije u kojima su radnici bili zaposleni, ali je i država preko svojih institucija učestvovala u finansiranju obrazovanja odraslih. Naravno, i sami polaznici su često participirali u troškovima obrazovanja, ali je to uglavnom bilo kada se radilo o obrazovnim programima koji nisu bili u funkcij poslova i radnih zadataka u okviru radnog mjesta pa radna organizacija nije bila zainteresirana da finansira takav vid obrazovanja.

Danas su vrlo rijetke firme, odnosno poslodavci, koji su spremni finansirati obrazovanje i stručno usavršavanje svojih radnika. Obrazovanje i učenje odraslih je prepušteno njima samima, da se snalaze kako znaju i umiju, jer

se kod nas na obrazovanje odraslih gleda kao na privatnu stvar pojedinca, a ne kao na opće društveno dobro.

Brojni su i drugi problemi koji opterećuju sektor obrazovanja odraslih. Izdvojiti ćemo samo one ključne:

- Nedostatak sistemskog pristupa u razvoju cjeloživotnog obrazovanja i učenja odraslih (strategija, legislativa, institucije, kadrovi i finansiranje).
- Nedostatak mehanizama za kontrolu kvaliteta obrazovanja odraslih: izdavanje licenci za rad obrazovnih institucija, nepostojanje standarda za programe obrazovanja odraslih, kao ni standarda za provođenje evaluacije i izdavanje certifikata (ovo se odnosi na obrazovne organizacije izvan oficijelnog školskog sistema).
- Obrazovni sistem u cjelini, pa prema tome i sektor obrazovanja i učenja odraslih, nije prilagođen globalizacijskim procesima ekonomskog, radnog i obrazovnog prostora.
- Obrazovne organizacije, posebno srednjeg stručnog obrazovanja, ne obrazuju uvijek profile kadrova potrebnih privredi.
- Nedovoljno istraženo tržište rada (ne postoje precizni podaci o ponudi i potražnji zanimanja, niti je provedeno istraživanje za kojim zanimanjima će postojati potreba u bližoj budućnosti).
- Organizacija nastave, obrazovni programi i metode u nastavi najčešće nisu prilagođeni potrebama odraslih.
- Neformalno obrazovanje i učenje se uopće ne priznaje.
- Ne postoje na jednom mjestu objedinjene informacije o obrazovnim programima koji se nude i koje ih obrazovne institucije realiziraju.
- Odrasli koji se žele obrazovati nemaju jednak pristup obrazovanju (mogućnost za obrazovanje i učenje uglavnom imaju oni koji to sebi mogu priuštiti).

Navedeni problemi nedvojbeno ukazuju na činjenicu da je sektor obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini **neopravdano marginaliziran**. U re-

formskim procesima obrazovnog sistema država se uglavnom fokusirala na **formalno obrazovanje**, odnosno na redovni školski sistem, dok je sektor obrazovanja odraslih potpuno zanemaren.

Nepovoljno stanje u sektoru obrazovanja odraslih se, uglavnom, pravda posljedicama koje je ostavio rat, složenim ustrojstvom države – imamo 13 ministarstava obrazovanja, i sl. Međutim, teško je naći opravdanje da država ni 12 godina nakon rata ne čini ništa, ili čini veoma malo, za razvoj sektora obrazovanja odraslih.

Ukoliko Bosna i Hercegovina zaista želi ostvariti jedan od osnovnih strateških ciljeva kojem teži svaka zemlja, a to je: prosperitetan razvoj ekonomije, smanjenje nezaposlenosti i povećanje životnog standarda stanovništva, razvoj sektora obrazovanja odraslih mora postati jedan od važnijih prioriteta države.

Prvi korak koji država mora učiniti u stvaranju ambijenta u kojem će se svaki pojedinac tokom cijelog života moći uključivati u obrazovni proces i zadovoljavati svoje obrazovne potrebe je donošenje dokumenta kojim će se utvrditi strateški pravci razvoja sistema obrazovanja odraslih. Taj prvi korak država je već učinila. Naime, na inicijativu DVV internacional – Ureda u Sarajevu i OSCE-a, 2006. godine je na nivou Bosne i Hercegovine formirana radna grupa sa zadatkom da izradi nacrt dokumenta **Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini**. Nacrt dokumenta je početkom 2007. godine predat Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Na zahtjev Ministarstva, izvršene su određene korekcije i dopune, nakon čega je Ministarstvo prihvatilo nacrt dokumenta kao radni materijal koji će novoj radnoj grupi, koju je formiralo Ministarstvo, poslužiti kao polazna osnova u izradi finalne verzije dokumenta. Planirano je da dokument *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini* bude usvojen tokom mjeseca decembra 2007. godine.

Osnovna namjena ovog dokumenta jeste **definiranje općih pravaca razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini te uloge i obaveza koje u njegovoj implementaciji imaju relevantni društveni faktori** (ministarstva, obrazovne institucije, zavodi za zapošljavanje, privredne komore, sindikat, poslodavci i sl.).

Strategija se temelji na sljedećim načelima:

- Obrazovanje odraslih je osnovno ljudsko pravo – svaka osoba starija od 16 (18) godina, bez obzira na nacionalnu, religijsku i spolnu pripadnost, ima pravo i mogućnost da u svako doba života stekne ili po-

veća svoje znanje, vještine i sposobnosti potrebne za skladan razvoj ličnosti.

- Obrazovanje i učenje je cjeloživotni proces koji treba da osigura prosperitetan društveni i ekonomski razvoj zemlje, te da poveća razinu kvaliteta življenja stanovništva.
- Sektor obrazovanja odraslih je integralan i ravnopravan segment cjelokupnog sistema obrazovanja.
- Obrazovanje odraslih je fleksibilan obrazovni sistem koji brzo reaguje na promjene u sferi rada a pojedincu omogućava veću mobilnost te stalno unapređivanje radnih kompetencija i na taj način lakšu zapošljivost.
- Obrazovanje odraslih je ključni instrument prosperitetnog razvoja društva.

Da bi dokument doživio i praktičnu primjenu nije dovoljno samo usvojiti ga. Bez zakonske potpore dokument sam po sebi nikoga posebno ne obavezuje. Zato je sljedeći veoma važan korak, koji država mora učiniti, **donošenje zakona o obrazovanju odraslih**, kao i pratećih podzakonskih akata (većina evropskih država već ima ovaj zakon).

Zakon o obrazovanju odraslih treba regulirati:

- osnivanje i rad organizacija za obrazovanje odraslih
- finansiranje obrazovanja odraslih
- upravljanje i nadzor nad organizacijama za stručno obrazovanje i obuku odraslih
- osnivanje i rad Agencije za ocjenjivanje i standarde
- i druga pitanja značajna za razvoj sektora obrazovanja odraslih

Na kraju da još jednom konstatiramo: ako je cjeloživotno obrazovanje i učenje odraslih jedna od osnovnih pretpostavki za ostvarenje najvažnijeg

strateškog cilja - razvoj prosperitetne ekonomije, smanjenje nezaposlenosti i povećanje životnog standarda stanovništva, država mora stvoriti ambijent u kojem će cjeloživotno obrazovanje i učenje odraslih postati stvarnost i na prostorima naše zemlje. Zato razvoj sektora obrazovanja odraslih mora postati jedan od važnijih prioriteta države. Ako su Kinezi prije dva i po milenija spoznali značaj koji obrazovanje odraslih ima za razvoj društva, **ulaganje u ljudske resurse u 21. stoljeću zaista ne bi trebalo dovesti u pitanje.**

Prof. (H) dr. Heribert Hinzen

OBRAZOVANJE ODRASLIH: ORGANIZACIJA I FINANCIRANJE – TEMELJNI DOKUMENT¹

**Komisija svjetskog vijeća za obrazovanje odraslih (ICAE):
Organizacija i financiranje obrazovanja odraslih**

Delors u svome izvješću za UNESCO 1995. godine govori kako je «cjeloživotno učenje» ključ za bolju budućnost. Edukatori bi trebali uraditi sve što je u njihovoj moći kako bi zadovoljili potrebe pojedinaca za učenjem i prilagodili se njihovim mogućnostima. Učenje mora pratiti čovjeka u svim sferama njegovog života. To treba da se odvija kontinuirano, na svim razinama i u svim oblicima učenja (formalno, neformalno i informalno).

Ne postoji nikakva sumnja da je obrazovanje odraslih u sklopu cjeloživotnoga učenja ključni faktor ekonomskog i društvenog razvoja, kao i jedno od ljudskih prava. Nove strategije obrazovanja odraslih moraju biti sukladne sa zakonom i zakonodavstvom koji bi jasno definirali načine i sredstva obrazovanja odraslih, pri čemu treba uključiti javni i privatni sektor, društvene partnere kao i pojedince koji sudjeluju u procesu obrazovanja. Na osnovu poredbenih studija može se zaključiti da su u većini zemalja promjene još uvijek spore, što rezultira nedovoljnim ulaganjem u ljudske resurse. Postoji velika potreba za promjenom toga stanja.

Ako prihvatimo činjenicu da su odrasli zainteresirani za mogućnosti koje im pruža cjeloživotno učenje suočit ćemo se s jednostavnom stvarnošću: ako većinu stanovništva čine odrasli, onda je sektor obrazovanja odraslih najveći sektor u sustavu obrazovanja. Zašto onda tom sektoru ne bi trebalo posvetiti jednaku pažnju i potporu kao i ostalim sektorima obrazovnog sustava, zašto ne i više?

Postoje jaki argumenti da se četiri stuba obrazovanja izjednače s konceptom i sustavom cjeloživotnoga učenja. Ne bi trebalo biti dvojbe da su škole,

---

¹ Tekst preuzet iz časopisa *Adult Education and Development* broj 68/2007 koji izdaje Institut za međunarodnu suradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola (Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes – *dvv international*). Prevod sa engleskog - Joško Dzidić.

strukovno obrazovanje, sveučilišta i obrazovanje odraslih od jednake važnosti za pojedinca i društvo.

Pojam «škola» uključuje sve vrste škola, predškolski odgoj i vrtiće, ustanove za obrazovanje osoba sa posebnim potrebama, srednje škole i gimnazije. Strukovno obrazovanje bi također trebalo biti prikazano kao dio školskog sustava, uključujući i početno i dodatno strukovno obrazovanje za radno mjesto, prekvalifikaciju za nezaposlene osobe, te daljnje strukovno usavršavanje za rukovodeće kadrove. Sveučilišta (treći stub obrazovanja) bi trebala uključiti sve sveučilišne razine kao i sve oblike daljnjeg akademskog obrazovanja. Obrazovanje odraslih bi trebalo biti dostupno svakom pojedincu bilo da se radi o mlađoj ili starijoj odrasloj osobi uključujući njihove pojedinačne potrebe za učenjem koje variraju od samoobrazovanja do obrazovanja u brojnim institucijama koje nude programe za obrazovanje odraslih.

Obrazovanje odraslih u većini zemalja nije zadovoljavajuće ni po kvantitetu ni po kvalitetu. Statistike pokazuju da je udio zaposlenih u odnosu na broj stanovnika mnogo manji nego što bi trebao biti. Izazovi za svaku zemlju su: kako povećati i održati stopu broja zaposlenih, kako potaknuti i motivirati pojedince da se uključe u proces obrazovanja, te kako formirati sustav obrazovanja i obuke za odrasle, koji će omogućiti veći postotak zapošljavanja. Opći porast zastupljenosti odraslih u obrazovanju je nužno potreban radi daljnjeg razvoja ljudskog potencijala. Međutim, veliku pažnju treba posvetiti i onima koji nemaju završeno početno obrazovanje: osobe koje nisu bile uspješne u školi, u strukovnom obrazovanju, ili pak nisu imali motivacije (žene koje su pretrpjele stres izazvan poslom ili brigom za obitelj, obitelji koje nisu imale financijskih mogućnosti za daljnje obrazovanje).

Obrazovanje i učenje odraslih kao jasan koncept bi trebao poticati stanovništvo na daljnje obrazovanje koje će pojedincu omogućiti napredovanje u poslu i osigurati adekvatan društveni status, što bi omogućilo smanjenje broja nezaposlenih. Dakle, sve ovo se može uspješno rješavati cjeloživotnim obrazovanjem i obukom odraslih. Povećanje broja zaposlenih se ne može ostvariti ako opće i strukovno obrazovanje nije permanentno i na visokoj razini. Mobilnost odraslih se može povećati usavršavanjem stranih jezika i interkulturalnih znanja.

Strategija, organizacija i financiranje

Vlade skoro svih zemalja vrlo brzo pristupaju izradama strategija za razvoj školskog i sveučilišnog obrazovanja, koje rezultiraju donošenjem za-

konskih okvira. Ti zakonski propisi podrazumjevaju naravno i financijsku potporu ovom obrazovanju koja u većini slučajeva ipak nije dovoljna. Kad je u pitanju obrazovanje odraslih stvari su dosta drugačije jer skoro sve vlade teško donose odgovarajuće korake za razvoj ovog vida obrazovanja. Većina zemalja u svijetu uopće nema izrađene i usvojene strategije za razvoj obrazovanja odraslih a o zakonskim okvirima i financijskoj potpori da i ne govorimo.

Zašto je to tako i koji su mogući razlozi takvog stanja? Obrazovanje i obuka odraslih je jako složen proces koji podrazumjeva veliki broj «sudionika» od kojih teško tko prihvata kontrolu i upravljanje nad sobom. Također nedostaje i financijska potpora koja je potrebna za predavače i obrazovne ustanove. Jesu li ovo dovoljni razlozi da odrasli budu marginalizirani kada je obrazovanje u pitanju?

Rezultati istraživanja o broju učesnika u programima obrazovanja odraslih pokazuju da će oni koji imaju dobre školske i sveučilišne kvalifikacije najvjerojatnije nastaviti s unapređenjem svoga obrazovanja kroz cjeloživotno učenje, bar dok im traje radni odnos. Zato su potrebne strategije i adekvatni zakoni, te određene organizacijske i financijske mjere čime bi se stvorili bolji i ravnopravniji uvjeti, za razliku od stanja koje pokazuju rezultati trenutnih istraživanja. To bi omogućilo pružanje veće potpore odraslim korisnicima obrazovne ponude, bilo da se radi o trenutno organiziranim ili pak novim ciljnim grupama. Posebnu pažnju sigurno zavrjeđuju nezaposlene osobe. Komisija bi istraživala potrebe i nudila rješenja za svaku pojedinu ciljnu grupu.

Cjeloživotno učenje – uključujući i sve vrste obuka i prekvalifikacija na svim razinama – ima veoma važnu ulogu u životu svakog pojedinca te doprinosi bržem zapošljavanju stanovništva i njegovom aktivnom sudjelovanju u društvu. Zbog toga su potrebne jake veze između institucija koje se bave formalnim i neformalnim obrazovanjem, pri čemu bi svaka od ustanova imala svoju bitnu ulogu, a to su: škole i sveučilišta, tvrtke i centri za strukovno obrazovanje. Strategije za razvoj obrazovanja odraslih bi inicirale veća ulaganja u ljudske resurse i njihovo obrazovanje. Osim vlada i poslodavaca, koji bi pružali najveći dio financijske potpore i korisnici bi morali biti spremni ulagati u razvoj svojih znanja i vještina. Također bi trebalo razmotriti i mogućnost različitih vidova stipendiranja.

Još nekoliko bitnih stvari o financiranju obrazovanja odraslih koje ne smiju biti zanemarene. Ako se financiranje obrazovanja odraslih shvati ozbiljno, ne može se očekivati da samo jedna institucija bude isključivo odgovorna za financiranje. Već živimo u vremenu u kojem potpore dolaze iz različitih fondova. Međutim, imamo pravo očekivati značajan vladin udio te

udio ostalih javnih izvora, ali ne na osnovu toga što su većinske platiše poreza upravo odrasle osobe. Prije svega se moramo izboriti za jednakost u četverostubnome pristupu obrazovnog sektora, kako bi financijska potpora obrazovanja odraslih postala javna odgovornost.

Odrasli bi, kako smo već napomenuli, trebali također participirati u financiranju obrazovanja odraslih. Međutim, zavisno od ciljnih grupa, neki bi kursevi bili i besplatni za određene grupe stanovništva, a neki bi podrazumijevali i već pomenutu osobnu participaciju.

Privatni sektor i mnoge druge tvrtke vide daljnje obrazovanje i obuku svojih zaposlenika kao ulaganje u ljudske resurse, koji čine najveći potencijal. Ta ulaganja ne moraju podrazumijevati velika financijska sredstva što kao primjer često možemo vidjeti u velikom tvrtkama. Potrebno je spomenuti i veliki broj privatnih ponuda u obrazovanju odraslih što ponovo ističe bitnu ulogu kako tvrtki tako i pojedinaca u financijskoj participaciji u obrazovanju odraslih. U novije vrijeme u mnogim zemljama svjedoci smo različitih modela financiranja obrazovanja odraslih. Promatrajući ponudu i potražnju mnogi stručnjaci su još uvijek u dilemi, je li osnovno financiranje obrazovnih insitucija za obrazovanje odraslih dovoljan preduvjet za osiguranje kvalitete.

Ranije smo nastojali stvoriti razliku između općeg i strukovnog obrazovanja u permanentnom obrazovanju odraslih kako bi oni izgledali kao dvije potpuno razdvojene vrste obrazovanja. Danas nastojimo stvoriti vezu između njih, jer veliki nivo općeg obrazovanja ima bitan utjecaj na strukovno obrazovanje. Iz same rasprave o ključnim znanjima i vještinama da se zaključiti da je opće obrazovanje važno za strukovno i obratno.

Govoreći o pismenosti konstatovano je da su se pod pojmom pismenosti ranije ubrajali elementarna znanja čitanja, pisanja i računanja. Danas smatramo da je svemu tome potrebno dodati i neophodna informatička znanja. Poznavanje rada na računarima je skoro pa postalo preduvjet za svakodnevni život i ne postoji ured, čak ni u najmanjim tvrtkama, u kojem bi se moglo raditi bez poznavanja tih vještina. Poznavanje rada na računarima postaje osnovna vještina općeg i strukovnog obrazovanja.

Dakle, nije važna razlika između općeg i strukovnog obrazovanja, već veza između njih, te kontinuitet u napredovanju obaju vrsta obrazovanja.

Obrazovanje odraslih se mora nastaviti na onoj razini obrazovanja koja je postignuta u vrijeme redovnog školovanja kako bi se kod ljudi očuvala želja za aktivnim sudjelovanjem u društvu, te postigle vještine koje su potrebne za kompetentno ostvarenje ovih uvjeta kroz građansko obrazovanje odraslih.

Koji je dublji smisao ovih uvjeta za obrazovanje odraslih i strategiju obuke, organizacije i financiranja? Koja nam je vrsta strukturne podrške potre-

bna? Više financijske potpore za rad institucija za obrazovanje odraslih, više poticaja za pojedince, ili pak i jedno i drugo?

Učesnici, programi i obrazovne institucije

Dok su neki nivoi obrazovanja (osnovno i srednje) obvezni, obrazovanje odraslih nije. Jedna od najvažnijih prednosti obrazovanja odraslih je težnja da obrazovanje odraslih bude dostupno svima koji žele sudjelovati u obrazovanju, bilo kada i na bilo kojem mjestu. Ali tu postoji nova skrivena pretpostavka. Postaje li koncept cjeloživotnoga učenja cjeloživotno školovanje? Ne bismo li mi, kao sudionici obrazovanja odraslih, trebali postupiti suprotno i obogatiti cjeloživotni ciklus učenja sa svim iskustvima stečenim van formalnog obrazovanja, tj. samoobrazovanjem te neformalnim i informalnim oblicima obrazovanja i obuke?

Tko će i kakav program rada za obrazovanje odraslih pripremati u bližoj budućnosti? Kamo idu naša društva u ovoj eri globalizacije? Potrebno nam je obučeno stanovništvo, ali koje vještine nam trebaju za buduće radno tržište? Uvijek smo iznova nezaposlenim odraslim osobama nudili nova znanja i vještine koja su do kraja obuke već bile zastarjela. Međutim, tko može najbolje poznavati potrebe i vrste programa za obrazovanje i obuku odraslih, koji će se ne samo odraziti na tržište rada nego i uspješno unaprijediti informacijsko tehnološke vještine?

Nema potrebe ponavljati da vlada treba dati svoj doprinos obrazovanju odraslih bar u onoj mjeri koliko izdvaja i za ostale stubove obrazovanja. Pored strategije, zakonskih regulativa i financiranja, neophodno je osigurati adekvatnu obuku kadrova i licenciranje obrazovnih institucija za odrasle.

Međutim, vlada bi trebala biti spremna na suradnju i pružanje veće potpore nevladinim (NVO) i raznim organizacijama lokalne zajednice koje se bave različitim vidovima obrazovanja odraslih. Težišta rada ovih organizacija sežu od građanskog obrazovanja i ekologije, profitabilne strukovne obuke, kurseva koje nude vjerske ustanove i sindikati, ratarske udruge do radionica koje se bave pitanjima izjednačavanja spolova. Sve u svemu, nema dvojbe da je potpora koju pružaju ove organizacije obrazovanju odraslih veća od one koju vlada trenutno pruža ili koju bi mogla pružiti. Hoće li međutim nevladine organizacije ikada biti priznate, te steći ugled i dobiti zasluženu potporu?

Uloga sveučilišta se mijenja i ona sve više postaju i institucije za cjeloživotno učenje. Bivši studenti se vraćaju na različite vrste poslijediplom-

skog obrazovanja. Stvara se balans između starog načina obrazovanja i mnogobrojnih inovativnih metoda za obrazovanje na sveučilištima. Uloga sveučilišta u obrazovanju odraslih sve više dobija na značaju. Potrebna je sveučilišna potpora za istraživanja na polju obrazovanja odraslih koja bi pomogla da obrazovanje odraslih postane jaka sveučilišna disciplina. Sveučilište također ima ključnu ulogu u obuci budućih generacija eksperata na području obrazovanja odraslih, te u usavršavanju već postojećih kadrova.

Ranije se u različitim zemljama pri mjerenju udjela u procesu obrazovanja uzimao u obzir samo broj učenika i studenata. Danas u tom broju participiraju i osobe koje sudjeluju u obrazovanju odraslih. Međutim, broj sudionika u spomenutom obrazovnom procesu je teško razgraničiti posebno kada uzmemo u obzir da postoji formalni oblik obrazovanja odraslih i visokoškolske ustanove koje pružaju usluge obrazovanja odraslih. Jako je važno početi sa uspostavom sustava za prikupljanje statističkih podataka na svjetskoj razini.

Ciljevi, aktivnosti i rezultati

Rezultati komisije će biti jako važni za sva područja obrazovanja odraslih, bilo da se radi o neformalnom, formalnom ili informalnom obrazovanju odraslih, s perspektivom većeg udjela općeg ili strukovnog obrazovanja i prekvalifikacije. Pozornost bi se također trebala posvetiti i novim oblicima učenja preko interneta i kombiniranom učenju. Također bi trebali razmotriti i istaknuti udio i odgovornost vlade, udio ustanova koje pružaju usluge obrazovanja odraslih, pojedinaca koji se obrazuju i ostalih interesnih grupa. Prema tome, komisija bi trebala uključiti predstavnike vlade, nevladinih organizacija i privatnog sektora na nacionalnim i lokalnim razinama, kao i relevantne eksperte iz područja obrazovanja odraslih.

Unatoč strategijama, zakonskim propisima i ugovorima o financiranju zabrinjava činjenica da se u obrazovnim procesima ne nude jednake šanse ženama, muškarcima te osobama sa posebnim potrebama. Potrebno je dokumentirati ovo činjenično stanje, te analizirati razloge kako bi se predložile moguće mjere poboljšanja stanja, te osigurala posebna financijska potpora.

Cilj komisije je također da prikupi i sve potrebne informacije o strategijama, zakonodavstvu i strukturama za organiziranje i financiranje obrazovanja odraslih. Postoje brojni modeli koje su ponudile mnoge vlade u suradnji s nevladinim sektorom te organizacijama lokalne zajednice i ustanovama koje pružaju obrazovne usluge odraslima. Postoje programi za male i velike tvrtke, za uspješne pojedince koji uče, za one koji su prekinuli svoje obrazo-

vanje, za stipendiranje i ostale načine financiranja obrazovanja odraslih. Pored toga postoje i inicijative kojima bi se omogućilo smanjenje poreza na ulaganje u obrazovanje te prijedlozi za usklaživanje zakonskih propisa s potrebama cjeloživotnoga učenja. Financiranje obrazovanja odraslih danas predstavlja investiciju. Međutim, zainteresirani politički faktori još uvijek nemaju dovoljno iskustva u ovoj oblasti, potrebnim izvorima prihoda i o načinu na koji bi se oni trebali osigurati, kako sustav obrazovanja odraslih funkcionira u različitim zemljama, i kako obrazovanje odraslih djeluje u različitim uvjetima. Informacije i materijali koje će komisija prikupiti će biti od velike koristi u rješavanju ovakvih problema.

Kad je riječ o dijelu strategije koja se odnosi na financiranje obrazovanja odraslih, iskustva pojedinih zemalja mogu biti od velikog značaja. Različitost strategija za obrazovanje odraslih može zavisiti od same ekonomske i društvene potrebe, od potreba tržišta rada, od broja sudionika u obrazovanju odraslih, a posebno od broja nepismene populacije. Rezultati se moraju dokumentirati i moraju postati dostupni. Modeli strategija i zakonskih propisa moraju biti tako izrađeni da u potpunosti odgovaraju zahtjevima obrazovanja odraslih i društva koje uči.

Povijesni prikaz obrazovanja odraslih može se pogledati u sadržaju ICAE-ovog dokumenta «Obrazovanje odraslih: Model za akciju» o kojem su raspravljali i kojeg su aktualizirali sudionici Svjetskog skupa ICAE-a u Dar es Salaamu 1976. godine. On se također može usporediti s preporukama za obrazovanje odraslih koje su proizašle iz Svjetske konferencije UNESCO-a u Nairobiu iste godine.

Da bi se bolje razumio način financiranja obrazovanja odraslih, potrebno je obratiti posebnu pozornost na mogućnosti i potrebe sjevera i juga. Sredstva koja potpomažu razvoj obrazovanja se povećavaju na svjetskoj razini, a tek će se vidjeti hoće li se ta potpora odraziti i na obrazovanje odraslih posebno na južnoj hemisferi. Ako je moguće, preporuke bi trebale biti prilagođene za sve relevantne međunarodne agencije.

Preporuke:

Delors, J. (Ed): Learning: The treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO 1996.

EAEA: Adult education trends and issues in Europe. Brussels: EAEA 2006.

Hall, B.L, Roby Kidd (eds.): Adult learning: A design for action. Oxford: Pergamon Press 1978.

ICAE: Agenda for the future six years later. Montevideo: ICAE 2003.

OECD: Beyond rhetoric. Adult learning policies and practices. Paris: OECD 2003.

www.dvv-international.de

www.eaea.org

www.icae.org.uy

www.oecd.org/edu/adult/learning

www.unesco.org/education/uie

ISTRAŽIVANJA

Prof. dr. Jusuf Žiga
Univerzitet u Sarajevu

ZAJEDNIČKI KULTURNI INTERESI MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

(Rezultati istraživačkog projekta)¹

- Sažetak -

Prepoznavanje i zadovoljavanje zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, bili su predmet nedavnog istraživanja koje je realizirano u Bosni i Hercegovini. To je za ovu zemlju i njen dugovremeno sedimentirani multilateralizam izuzetno značajno pitanje, pogotovo ako imamo u vidu užasavajući rat koji se, nedavno, desio na ovim prostorima. Istraživanjem je obuhvaćeno anketiranje mladih ljudi iz različitih područja Bosne i Hercegovine, te ciljani intervjui sa licima koja se bave kulturnom djelatnosti.

Unatoč još uvijek prisutnim postratnim turbolencijama, nepovjerenju i mržnji, rezultati istraživanja su pokazali postojanje svijesti kod mladih ljudi o zajedničkim kulturnim interesima, kao i svijest o faktorima koji onemogućavaju zadovoljavanje istih.

Ključne riječi: zajednički kulturni interesi mladih, savremeno bosanskohercegovačko društvo.

Uvod

Prepoznavanje zajedničkih kulturnih interesa mladih u Bosni i Hercegovini i osiguranje realnih mogućnosti za njihovo ostvarivanje spada u izuzetno važna i nadasve aktualna pitanja u savremenom bosanskohercegovačkom društvu.

Budući da je bosanskohercegovačko društvo multilateralno, što se ogleda ne samo u njegovoj višenacionalnosti nego i dugovremenoj sedimentirani-

---

¹ (Istraživački tim: prof. dr. Jusuf Žiga, doc. dr. Adib Đozić, doc. dr. Edina Vejo, ass. Anan Džafić, ass. Sead Turčalo, Đana Glibanović, studentica)

tosti religijske i kulturno-tradicijske različitosti na ovim prostorima, svaki konflikt unutar njega postaje dodatno štetan, kao što i svako prakticiranje zajedništva poprima dodatnu dragocjenost.

Doista, svi pokušaji partikularnog zatvaranja unutar ovdašnjeg, više nego očiglednog, etnološkog «jedinstva različitosti», suprotni su ne samo praksi višestoljetnog zajedničkog života na ovim prostorima nego su i anahroni u kontekstu aktualnog globalizacijskog procesa, koji se odvija na planetarnoj razini.

Vrlo je važno da mlade osobe, pogotovo u tranzicijskim zemljama, koje su izložene svakovrsnim iskušenjima rasne, religijske, jezičke, kulturne i druge razlike prihvaćaju kao blagodatne, a ne kao neku vrstu «društvene pošasti», povod za konflikte i sl. Naprosto, u demokratskom ambijentu, u civilno sređenim zajednicama, poštuje se drugo i drugačije.

Nije bosanskohercegovačka multilateralnost bila uzrok nedavnog rata, kako se to nerijetko podlo želi prikazati, već politike i ideologije koje su je, kao «zahvalno sredstvo», vješto koristile u agregiranju sukoba. Otuda je nužno da se u otklanjanju ratom izazvanog nepovjerenja i mržnje ohrabri proces pomirenja među ovdašnjim narodima i reafirmira zajedništvo življenja kao istinska civilizacijska vrijednost unutar ljudskog roda.

Vrlo je važno kako će se, u društveno-statusnom smislu, pozicionirati mladi ljudi u Bosni i Hercegovini, hoće li imati motiv za ostanak u njoj, hoće li dobiti šansu za vlastiti angažman, uključujući i sektor kulture.

Uvažavajući rečeno, kao i rezultate još nekih istraživanja koja su se bavila položajem mladih u Bosni i Hercegovini, poput Projekta Proni², odlučili smo se za istraživanje na temu *Zajednički kulturni interesi mladih u Bosni i Hercegovini*.

Cilj istraživanja je bio da se ustanovi koji su to, trenutno, zajednički kulturni interesi mladih u Bosni i Hercegovini i kakve su realne mogućnosti za njihovo ostvarivanje.

Istraživanjem su obuhvaćene različite kategorije mladih: studenti (s pet fakulteta, odnosno s tri bosanskohercegovačka univerziteta), srednjoškolci, (iz desetak srednjoškolskih sredina, od sarajevsko-zeničke, preko tuzlanske, pa do

---

² Istraživanje je realizirano 2002. godine, a anketirane su 1.573 osobe u FBiH od 15 do 25 godina, odabrane po sistemu slučajnog uzorka. Interesantno je pomenuti da, npr., 15,9% mladih svoje slobodno vrijeme provodi s prijateljima, 15,7%, slušajući muziku, 11,9% pomažući roditeljima u raznim poslovima, 10,9% baveći se sportom, 10,5% gledajući TV i slušajući radio, 9,1% u spavanju, 7,9% u «noćnom životu», 4,4% se izjasnilo da nema slobodnog vremena, a 3,1% da u slobodnom vremenu ne radi ništa.

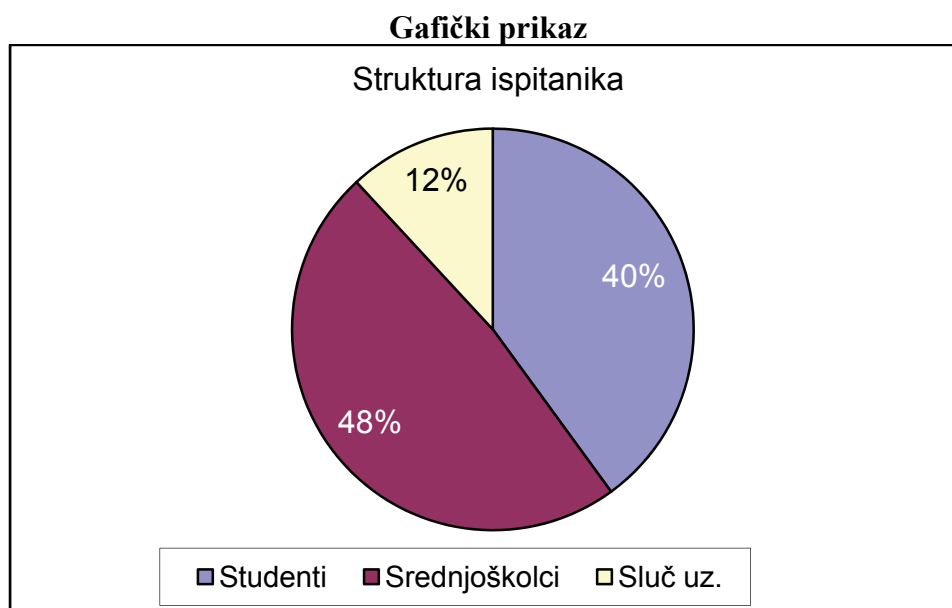
hercegovačke i drugih regija) i kontrolna grupa, (odabrana po sistemu slučajnog uzorka).

Obavljeni su i ciljani intervjui s osobama koje se, na ovaj ili onaj način, bave kulturnom djelatnosti (umjetnici, rukovodioci kulturnih ustanova, sociolozi kulture.). Putem intervjua željelo se, u stručnom smislu, propitati kakav je trenutni društveni odnos spram zadovoljavanja zajedničkih kulturnih potreba mladih u bosanskohercegovačkom društvu.

Polazeći od karaktera teme, u istraživanju je primijenjena *statistička* metoda, te metoda *analize sadržaja*, a od istraživačkih tehnika *intervju i anketa*, kao najprikladniji za prikupljanje podataka. Obrada i prezentiranje prikupljene grade izvršeni su u sklsdu sa znanstveno-istrživačkim uzusima.

Evaluacija rezultata anketiranja

U sklopu istraživanja su anketirane 833 mlade osobe i to: 401 ili 48% srednjoškolaca, 333 ili 40% studenata, kao i 99 ili 12% mladih, odabranih po sistemu slučajnog uzorka.

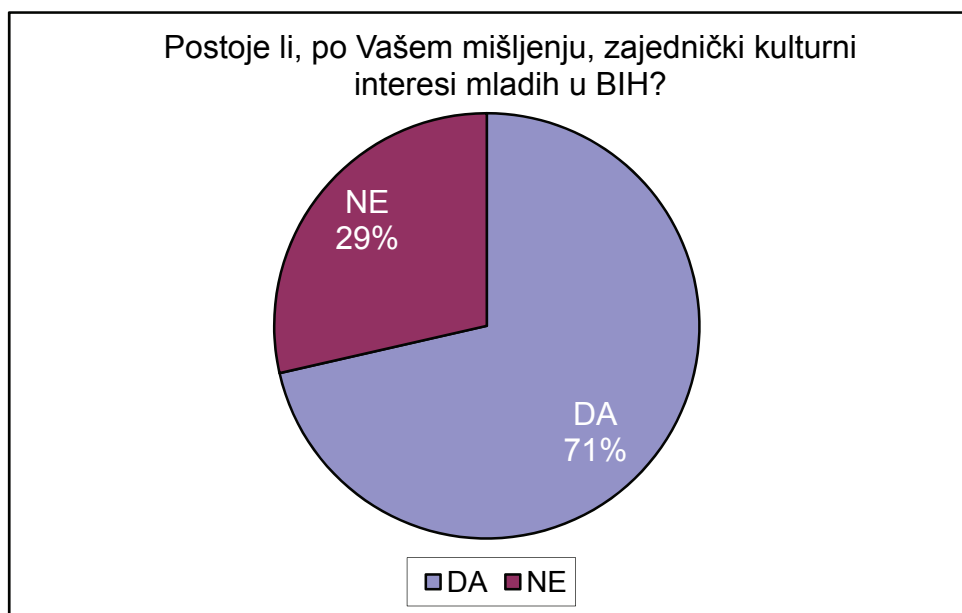

Anketni upitnik se odnosio na sljedeće segmente kulturne problematike mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu:

Prvo anketno pitanje je glasilo: *Postoje li, po Vašem mišljenju, zajednički kulturni interesi mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?*

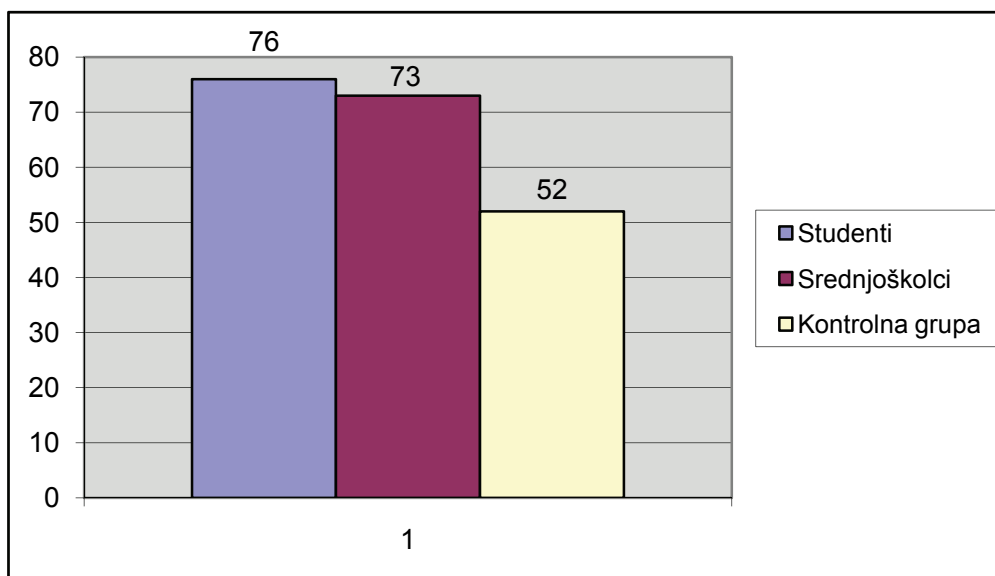
Pozitivnih odgovora bilo je 595 ili 71%, dok je negativan odgovor dalo 238 ili 29% od ukupno anketiranih osoba.

Grafički prikaz

Ako kompariramo stavove ciljanih skupina mladih, valja istaći da su, na primjer, odgovori studenata (pozitivni 76%, negativni 24%) i srednjoškolaca (pozitivni 73%, negativni 27%) uočljivo korespondentni, za razliku od stavova ispitanika odabranih slučajnim uzorkom, gdje se, na pomenuto pitanje, pozitivno izjasnilo «svega» 52%, a negativno 48%, od ukupnog broja anketiranih.

Grafički prikaz pozitivnih odgovora izraženih u procentima

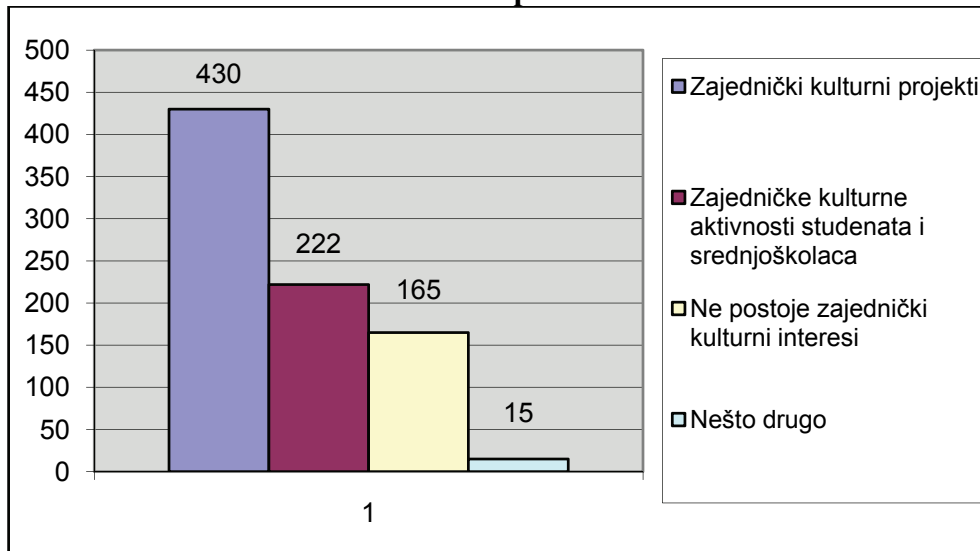
Drugo anketno pitanje je glasilo: *Koji su, po Vama, zajednički kulturni interesi mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?*

Dobili smo sljedeću strukturu odgovora:

- organiziranje zajedničkih kulturnih projekata bez obzira na nacionalnu, religijsku, socijalnu i ideološku pripadnost osobe - 430 ili 52%;
- zajedničke kulturne aktivnosti studentske i srednjoškolske populacije sa područja cijele Bosne i Hercegovine – 222 ili 26%;
- ne postoje zajednički kulturni interesi mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu – 165 ili 20%;
- navedite sami: Samostalan odgovor dalo je 15 ispitanika, ili 2%, ali se uglavnom radi o pojedinačnim stavovima koje nije bilo moguće grupirati u neko zajedničko stajalište.

I kod odgovora na ovo pitanje, uočljiva je korespondentnost stavova među pomenutim ciljno-istraživačkim skupinama (studenti, srednjoškolci), gdje su odstupanja gotovo neznatna, za razliku od stavova ispitanika odabranih po sistemu slučajnog uzorka, koji su signifikantno odstupajući i uglavnom se nalaze u rasponu od -5% - kod modaliteta odgovora pod a) do +18% - kod modaliteta odgovora pod c).

Grafički prikaz

Treće anketno pitanje je glasilo: *Koje vrste kulturnih aktivnosti vidite kao moguće zajedničke kulturne interese mladih u savremenom bosansko-hercegovačkom društvu?*

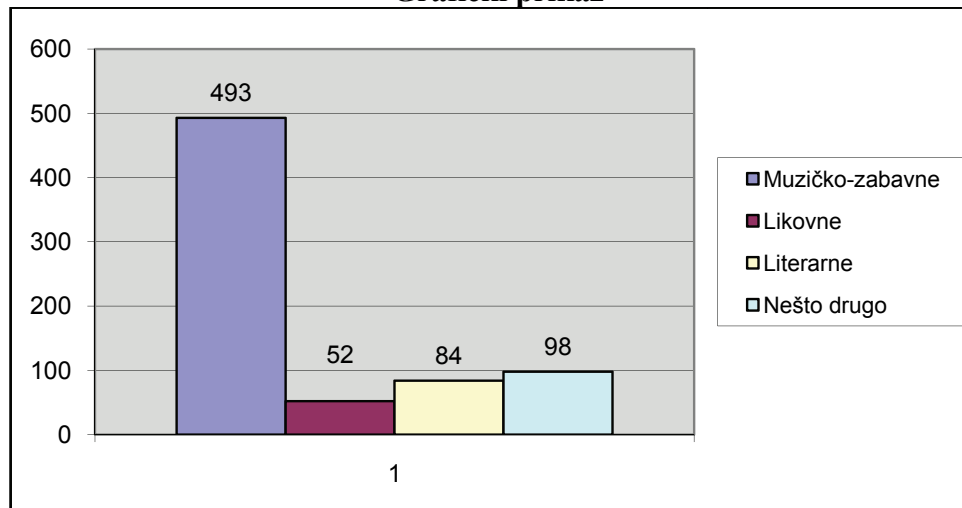
Ispitanici su se u svojim odgovorima odlučili za sljedeće modalitete:

- a) Muzičko-zabavne - 493 ili 59%,
- b) Likovne - 52 ili 6%,
- c) Literarne - 84 ili 10% ,
- d) Navedite sami - 98 ili 25%.

Iz navedenih podataka uočljivo je da većina ispitanika preferira muzičko-zabavne sadržaje (59%), što je došlo do izražaja kod svih ciljano anketiranih skupina (studenti, srednjoškolci, kao i kod slučajnog uzorka).

Grafički prikaz

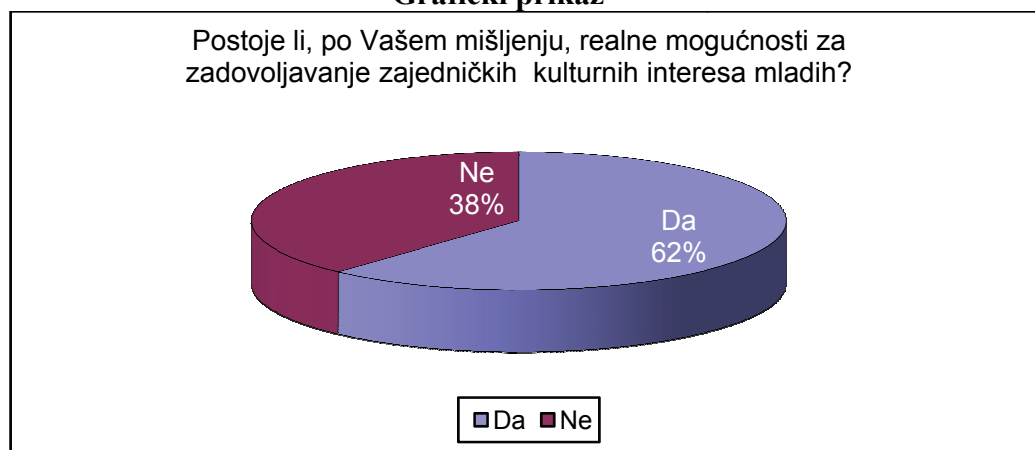

Četvrto anketno pitanje je glasilo: *Postoje li, po Vašem mišljenju, realne mogućnosti za zadovoljavanje zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?*

Na ovo pitanje pozitivno je odgovorilo 514 ili 62%, a za negativan odgovor se odlučilo 317 ili 38% od ukupnog broja anketiranih. Preostalih 2 se nisu željeli izjasniti.

Treba naglasiti da su odgovori na ovo pitanje kod svih anketnih skupina (studenti, srednjoškolci, kontrolna grupa) bili izrazito korespondentni i odstupali su u svega nekoliko procenata.

Grafički prikaz

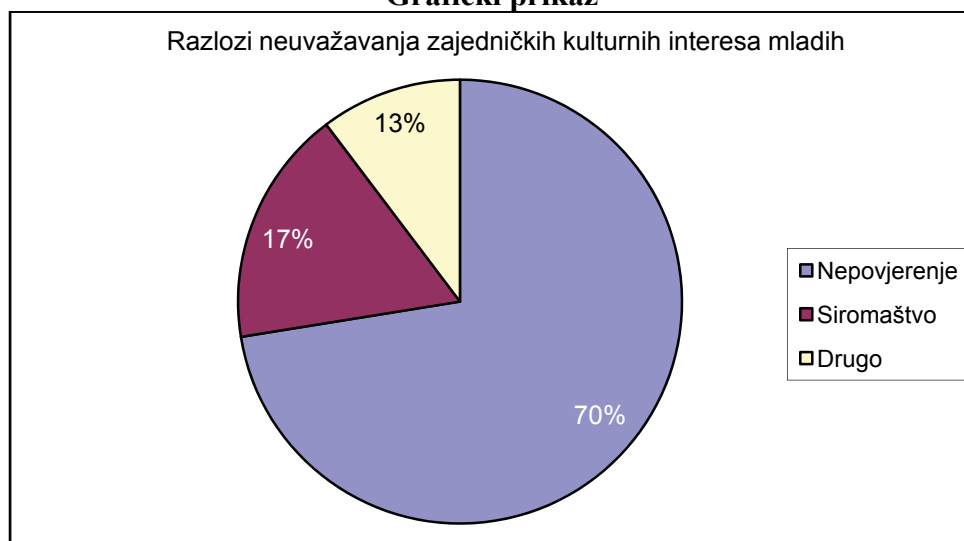
Peto anketno pitanje je glasilo: *Koji su, po Vama, glavni razlozi ne-
uvažavanja zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosansko-
hercegovačkom društvu?*

Ispitanici su odgovorili:

- a) Nepovjerenje među ljudima zbog nedavnog rata - 584 ili 70%,
- b) Siromaštvo - 139 ili 17%,
- c) Navedite sami – 83 ili 13% .

Uočljiva je korespondentnost odgovora svih ispitanika (studenta, srednjoškolaca, kontrolne grupe) i kod ovog pitanja. Naime, odstupanja se kreću u rasponu od svega jedan do pet procenata.

Grafički prikaz

Šesto anketno pitanje je glasilo: *Koga posebno smatrate odgovornim za
odsustvo zadovoljavanja zajedničkih kulturnih interesa mladih u savre-
menom bosanskohercegovačkom društvu?*

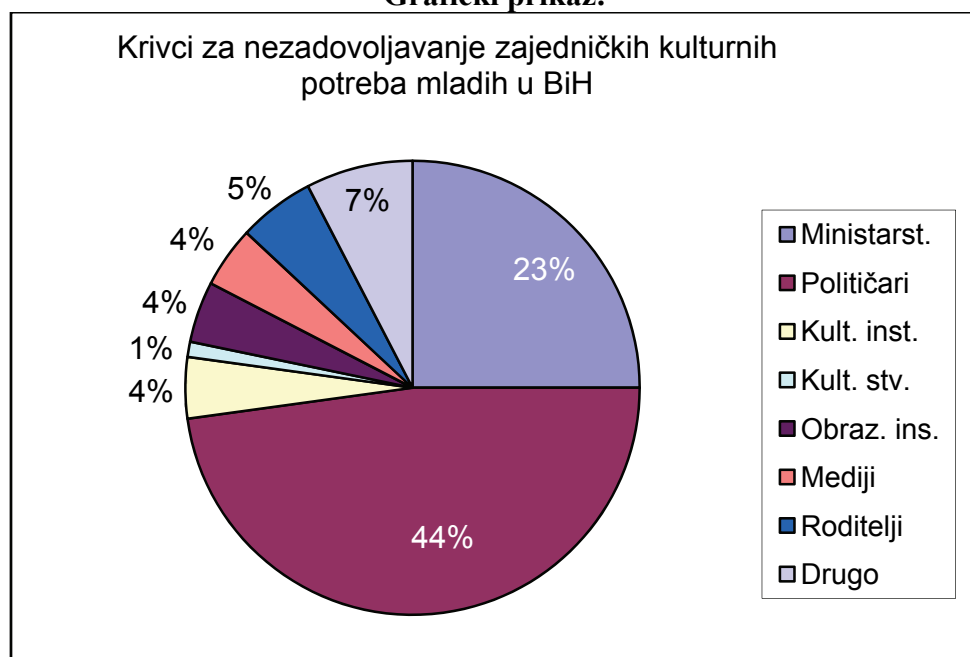
Ispitanici su odgovorili na sljedeći način:

- a) Aktuelna ministarstva za kulturu u Bosni i Hercegovini – 192 ili 23%,
- b) Aktuelne političare – 370 ili 44%,

- c) Kulturne institucije – 31 ili 4%,
  - d) Kulturne stvaraoce – 10 ili 1%,
  - e) Obrazovne institucije – 33 ili 4%,
  - f) Medije – 35 ili 4%,
  - g) Roditelje mladih – 40 ili 5%,
  - h) Navedite sami – 57 ili 7%.
- Ostali nisu dali odgovor – 65, ili 8%.

Treba, također, naglasiti da su u strukturi odgovora na ovo pitanje sve ciljano ispitivane skupine (studenti, srednjoškolci, kontrolna grupa) stavile daleko na prvo mjesto modalitet odgovora pod b) - aktualne političare, te pod a) - aktualna ministarstva u Bosni i Hercegovini.

Grafički prikaz:

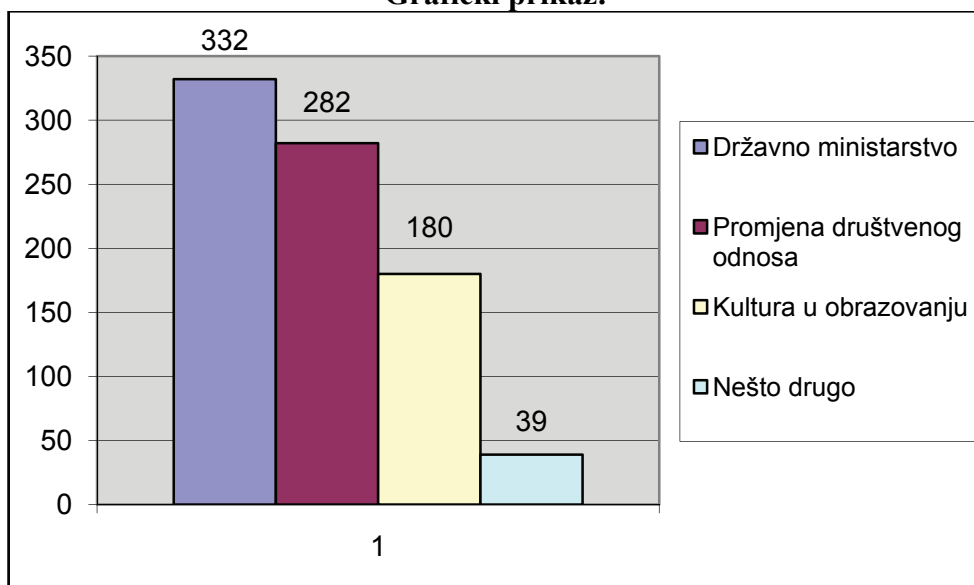
Sedmo anketno pitanje je glasilo: *Šta bi, po Vašem mišljenju, trebalo poduzeti na unapređenju zadovoljavanja zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?*

Anketirani su odgovorili na sljedeći način:

- a) Formirati odgovarajuća ministarstva za kulturu na nivou države BiH – 332 ili 40%,
  - b) Promijeniti društveni odnos prema kulturi – 282 ili 34%,
  - c) Reafirmirati kulturne aktivnosti u obrazovnim ustanovama – 180 ili 22%,
  - d) Navedite sami – 29 ili 3%.
- Nisu se izjasnili – 10 ili 1%.

U strukturi odgovora na prednje pitanje uočljiva su značajna odstupanja kod ciljano anketiranih skupina. Tako su se studenti, naprimjer, s 40% opredijelili za promjenu društvenog odnosa prema kulturi, 36% ih je za formiranje odgovarajućeg ministarstva kulture na razini države Bosne i Hercegovine, a 18% za reafirmiranje kulturne djelatnosti u obrazovnim ustanovama, dok su srednjoškolci na prvo mjesto stavili formiranje pomenutog ministarstva (46%), a kontrolna grupa promjenu društvenog odnosa prema kulturi (42%).

Grafički prikaz:

Evaluacija intervjua

U sklopu istraživanja realizirano je šest intervjua s osobama koje se bave kulturom kao umjetnici, sociolozi kulture ili rukovodioci kulturnih asocijacija i ustanova.

Intervjuima su obuhvaćena sva pitanja koja su se nalazila na anketnom upitniku, tako da smo stavove iz odgovora mogli komparirati s rezultatima anketiranja o kojem je prethodno bilo govora.

U najkraćem, opservacije o kulturnoj problematici mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu do kojih smo došli putem intervjua veoma su korespondentne sa stavovima ciljano anketiranih skupina (studenti, srednjoškolci, slučajnim uzorkom odabrana kontrolna grupa).

Ono što je posebno naglašeno odnosi se na *potrebu odgovarajućeg obrazovanja mladih, odnosno na reformu obrazovnog sistema u kome će se reafirmirati kulturne vrijednosti i zaštititi ih od invazije svakovrsnog kiča i šunda.*

Ukazano je, također, na nužnost *izrade odgovarajuće kulturne strategije u bosanskohercegovačkom društvu, oslobađanje kulture od političkog tutorstva te usvajanje zakonske regulative koja će zaštititi dignitet kulture, kao i pružanje primjerene materijalne pomoći za tu vrstu djelatnosti.*

Diskusija

Unatoč trenutnim pravno-političkim turbulencijama, socijalnim i drugim poteškoćama u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, iz prezentiranih pokazatelja uočljivo je da većina ispitanika (71%) smatra da *postoje zajednički kulturni interesi mladih*, dok svega 29% ima suprotno mišljenje.

Posebno je interesantna korespondentnost studentske i srednjoškolske populacije (odstupanja u stavovima su samo 3%), za razliku od kontrolne grupe ispitanika, gdje je pozitivnih odgovora bilo 52%, u odnosu na 48% negativnih.

Apostrofirajući koji bi to mogli biti *zajednički kulturni interesi mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, 52% mladih smatra da su to *zajednički kulturni projekti, bez obzira na nacionalnu, religijsku i ideološku pripadnost*, 26% misli da su to *zajedničke kulturne aktivnosti studentske i srednjoškolske populacije s područja cijele Bosne i Hercegovine*, 20% ispitanika misli da trenutno *ne postoje zajednički kulturni interesi mladih u Bosni i Hercegovini*, dok se 2% odlučilo za neki drugi modalitet odgovora.

Uočljiva je i ovdje korespondentnost odgovora studenata i srednjoškolaca, za razliku od kontrolne grupe ispitanika gdje su odstupanja u rasponu od -5 do +18.

Potencirajući *moгуće zajedničke kulturne interese mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, 59% ispitanika se odlučilo za *muzičko-za-*

bavne programe, 10% za literarne, 6% za likovne, dok je 25% navelo neke druge forme i sadržaje kulturne djelatnosti.

Zanimljivo je da su kod ovog odgovora sve ciljano anketirane skupine (studenti, srednjoškolci, kontrolna grupa) imale slične stavove, što će reći da su daleko na prvo mjesto stavile muzičko-zabavne sadržaje.

Većina ispitanika (60%) smatra da postoje *realne mogućnosti za zadovoljavanje zajedničkih kulturnih potreba mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, dok 39% ispitanika ima suprotan stav. Odgovor na ovo pitanje kod svih anketnih skupina bio je izrazito korespondentan, odnosno odstupanja su bila u svega nekoliko procenata.

Apostrofirajući *neuvažavanja zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, za 70% ispitanika je to *nepovjerenje među ljudima zbog nedavnog rata*, 17% naglašava *siromaštvo*, a 13% je navelo neke druge činioce. I kod ovog pitanja ispoljena je izrazita korespondentnost stavova kod svih ispitivanih skupina mladih.

U prepoznavanja «krivaca» za *nezadovoljavanje zajedničkih kulturnih interesa mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, ispitanici su naveli: *aktualna ministarstva za kulturu u Bosni i Hercegovini (23%), aktualne političare (44%), kulturne institucije (4%), medije (4%), roditelje mladih (5%), neke druge faktore (7%), dok se 8 % nije željelo izjasniti.*

Kad je riječ o predlaganju aktivnosti za *unapređenje zadovoljavanja zajedničkih kulturnih potreba mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu*, 40% ispitanika su se odlučili za formiranje odgovarajućeg ministarstva kulture na nivou države Bosne i Hercegovine, 34% su za promjenu društvenog odnosa prema kulturi općenito, 22% je za reafirmiranje kulturne aktivnosti u obrazovnim ustanovama, 3% je navelo neke druge prijedloge, a 1% se nije uopće izjasnilo.

Treba, također, naglasiti da su stavovi intervjuiranih osoba koje se profesionalno bave kulturom bili veoma korespondentni stajalištima ciljano anketiranih skupina mladih.

Zaključak

Iz svega izloženog vidljivo je da unatoč nedavnom ratu i još prisutnom nepovjerenju i mržnji, većina ispitanika (71%) smatra da postoje zajedničke kulturne potrebe mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu.

Najveći broj ispitanika (52%) smatra da bi zajednički kulturni projekti, bez obzira na nacionalne, vjerske, ideološke i druge razlike mladih, bili najbolji način u artikuliranju i zadovoljavanju njihovih kulturnih potreba, dok

26% misli da bi takve kulturne sadržaje trebalo organizirati unutar studentske i srednjoškolske populacije i to na području cijele Bosne i Hercegovine. Nije zanemarljiv procent (20%) i onih koji smatraju da trenutno ne postoje zajedničke kulturne potrebe i interesi mladih u ovoj zemlji.

Što se tiče preferiranja forme kulturnog aktivizma, najveći broj ispitanika (59%) se odlučio za muzičko-zabavne sadržaje, a potom (10%) za literarne i (6%) za likovne.

U isticanju prepreka za artikulaciju i zadovoljavanje zajedničkih kulturnih potreba mladih, 70% ispitanika stavlja na prvo mjesto nepovjerenje među ljudima zbog nedavnog rata, a 17% potencira siromaštvo.

U konkretizaciji «krivaca» za nezadovoljavanje zajedničkih kulturnih interesa i potreba mladih, 44% anketiranih je na prvo mjesto stavilo aktualne političare, 23% sadašnja ministarstva kulture u Bosni i Hercegovini, a potom roditelje mladih, kulturne institucije, medije itd.

U cilju unapređenja zadovoljavanja zajedničkih kulturnih interesa i potreba mladih u Bosni i Hercegovini, 40% ispitanika predložilo je formiranje odgovarajućeg ministarstva kulture na nivou države, 34% smatra da se općenito mora promijeniti društveni odnos prema kulturi, 22% se zalaže za reafirmiranje kulturne djelatnosti u obrazovnim ustanovama.

- Abstract -

The subject of the research recently realized in Bosnia and Herzegovina was the recognition and fulfillment of common cultural interests of youth in contemporary Bosnia and Herzegovina society. This issue is of great significance for this country and its long-standing, deep-rooted multilateralism, especially having in mind the terrible war that had happened recently in this region. This research included survey of young population from various regions of Bosnia and Herzegovina, as well as targeted interviews with persons engaged in culture.

Despite still present territorial turbulence, distrust and hate, research results indicated that young population was aware of common cultural interests and that they also recognized factors that make fulfillment of those interests impossible.

Key words: **common cultural interests of young population, contemporary Bosnia and Herzegovina society.**

*Dr. Stanko M. Cvjetičanin, prof. dr. Mirjana Segedinac
Prirodno-matematički fakultet, Departman za hemiju
Novi Sad*

INSTITUCIONALNO PERMANENTNO EKOHEMIJSKO OBRAZOVANJE RADNIKA HEMIJSKE INDUSTRIJE U SRBIJI

- Sažetak -

Neprestani razvoj nauke i tehnologije zahteva doživotno obrazovanje. Institucionalno obrazovanje treba da stvori osnove i da utiče na permanentno obrazovanje stanovništva. Nažalost, njegov uticaj je nedovoljan, što ukazuje da se mora brzo prilagođavati potrebama savremenog načina života, brzom razvoju nauke i tehnike. Važan faktor u sprečavanju zagađenja životne sredine, kao i u sanaciji nastalih šteta, je i stručna osposobljenost radnika zaposlenih u hemijskoj industriji. U radu se analiziraju uticaj institucionalnog obrazovanja na permanentno ekohemijsko obrazovanje radnika angažovanih u najaktuelnijim granama hemijske industrije na području grada Novog Sada (naftna industrija, industrija mineralnih đubriva i industrija sapuna i deterđženata) i aktuelni problemi permanentnog ekohemijskog obrazovanja u Srbiji.

Ključne reči: institucionalno i permanentno ekohemijsko obrazovanje; radnici hemijske industrije

Uvod

Ne postoji konačan sistem znanja. Takav sistem znanja nije moguće metodički zamisliti. Savremena strategija obrazovanja zasniva se na principu permanentnog obrazovanja. Količina novog znanja povećava se velikom brzinom. Zbog toga je permanentno obrazovanje stanovništva ključni deo razvoja svakog društva. Institucionalno obrazovanje nije sposobno da prati munjevit razvoj nauke i tehnike. Ono je zato u obavezi da pruži osnovu, kao i da podstiče permanentno obrazovanje pojedinca. Zbog toga je važno da

obrazovni proces bude prvenstveno usmeren u pravcu kako učiti, a manje u pravcu onoga što se uči.

Obrazovanje nije privilegija samo mladih, ono je potreba svih, bez obzira na stepen stručne spreme. "Moramo promeniti mišljenje prema kojem je školovanje ograničeno samo na mlađe osobe. Kako bi i moglo biti u svetu u kojem pola stvari koje čovek nauči sa dvadeset godina više nije aktuelno u njegovoj četrdesetoj, a pola stvari koje zna sa četrdeset godina nije postojalo kada je imao dvadeset" (Artur C. Clarke, *The View from the Serendip*).

Permanentno ekohemijsko obrazovanje radnika zaposlenih u hemijskoj industriji pretpostavlja svestran razvoj ličnosti, kao i lične odgovornosti prema životnoj sredini. Brzi razvoj nauke i tehnologije zahteva da posle završetka institucionalnog obrazovanja radnici nastave učiti. Svojim znanjem, radnici zaposleni u hemijskoj industriji mogu u znatnoj meri da spreče zagađenje životne sredine i da uspešno saniraju štete nastale upotrebom hemijskih supstanci.

Metodologija istraživanja

Predmet istraživanja je analiza mogućnosti permanentnog ekohemijskog obrazovanja radnika zaposlenih u nekim granama hemijske industrije u Srbiji posle završenog institucionalnog obrazovanja. Cilj istraživanja je analiza uticaja institucionalnog obrazovanja na permanentno ekohemijsko obrazovanje radnika u ispitivanim granama hemijske industrije, kao i problema u njegovoj realizaciji. Tokom istraživanja je sprovedena anketa (instrument istraživanja) koja je konstruisana na osnovu zadataka istraživanja. Zadaci istraživanja su:

- uticaj institucionalnog obrazovanja na ekohemijsko obrazovanje radnika
- analiza nivoa i kvaliteta permanentnog ekohemijskog obrazovanja radnika
- analiza osnovnih problema u realizaciji permanentnog ekohemijskog obrazovanja u Srbiji

Tokom istraživanja korišćene su deskriptivna i analitička metoda. Tehnike istraživanja su bile: terenska istraživanja, kombinovane tehnike, akciona istraživanja. Anketa je sprovedena među radnicima zaposlenim u najaktuelnijim granama hemijske industrije na području grada Novog Sada:

1. naftna industrija – 51,06 % radnika višeg/visokog obrazovanja i 56,67% srednjeg obrazovanja
2. industrija mineralnih đubriva - 63,23 % radnika višeg/visokog obrazovanja i 54,12% srednjeg obrazovanja
3. industrija sapuna i deterđženata – 66,67 % radnika višeg/visokog obrazovanja i 53,33% srednjeg obrazovanja

Institucionalno ekohemijsko obrazovanje radnika u Srbiji

Sistem školstva zahteva uvođenje inovativnih metoda koje stvaraju dobre osnove permanentnog obrazovanja. Sadržaj treba da bude samo jedna komponenta učenja. Metodologija prenošenja znanja, učenje i vrednovanje naučenog važni su faktori u obrazovanju. Treba razvijati sistem samoispitivanja kao i kritičkog razmišljanja slušaoca. Važno je razviti dobru komunikaciju između učenika (studenta) s jedne strane i predavača s druge. Predavač treba da utiče na samousmeravajući proces učenja, nikako da daje sve odgovore i informacije. Treba da utiče i na istraživački rad učenika (studenta), jer se na taj način razvija nezavisno mišljenje.

Tokom predškolskog vaspitanja radnici nisu bili upoznati s problemima zagađenja životne sredine. Razlog je što u sistemu predškolskog vaspitanja vaspitni ciljevi za zaštitu životne sredine nisu dovoljno zastupljeni. Tokom osnovnog obrazovanja uvode se postepeno ekohemijski sadržaji. U nižim razredima učenici nisu dovoljno upoznati s problemima zaštite i unapređenja životne sredine, kao i s izvorima zagađenja. Informacije o problemima životne sredine stekli su kroz predmete vezane za poznavanje prirode i društva.

U višim razredima ekohemijske probleme su delimično obrađivali sledećim predmetima:

1. Geografija
2. Biologija
3. Fizika
4. Hemija

U sistemu srednjeg obrazovanja radnici četvorogodišnjeg nivoa obrazovanja nedovoljno su izučavali ekohemijske sadržaje. Najčešće su obrađivali ove teme u predmetima Biologija, Ekologija, Hemija. U stručnim trogodišnjim školama ekohemijski sadržaji se obrađuju u predmetima Ekologija i Zaštita životne sredine.

Radnici četvorogodišnjeg nivoa obrazovanja koji su se obrazovali u hemijskoj oblasti, ekohemijske sadržaje su indirektno usvajali iz pojedinih nastavnih jedinica sledećih predmeta:

1. Opšta i neorganska hemija
2. Organska hemija
3. Fizička hemija
4. Analitička hemija
5. Neorganska tehnologija
6. Organska tehnologija

Sistem trogodišnjeg obrazovanja u hemijskoj oblasti, ekohemijske sadržaje obrađuje i u nastavnim jedinicama predmeta:

1. Opšta i neorganska hemija
2. Organska hemija
3. Fizička hemija
4. Neorganska tehnologija
5. Organska tehnologija

U Srbiji ne postoji vertikalno napredovanje posle završetka srednjoškolskog obrazovanja bez ulaska u viši formalni sistem obrazovanja. Horizontalno produblјivanje postojećih i sticanje novih znanja stvar je pojedinca.

Na višim školama, radnici su usvojili nove ekohemijske sadržaje učeći predmete koji se bave zaštitom životne sredine, kao i predmete hemijske i tehnološke sadržine.

Diplomirani hemičari, profesori hemije, biohemičari, ekohemijsko obrazovanje stekli su direktno ili indirektno i izučavajući i niz predmeta hemijske sadržine (opšta i neorganska hemija, organska hemija, analitička hemija, fizička hemija, hemija prirodnih proizvoda, biohemija, elektrohemija i dr), hemijsko-tehnološke sadržine (hemijska tehnologija, hemija novih materijala i dr.) i učeći specijalni predmet Zaštita životne sredine. Radnici koji su završili smer diplomirani hemičar-inžinjer za kontrolu kvaliteta i menadžment životne sredine, ekohemijsko obrazovanje stekli su učeći predmete: Osnovi zaštite životne sredine, Zaštita zemljišta, Zaštita voda, Zaštita vazduha, Zagađivanje i degradacija životne sredine, Životna sredina i održivi razvoj, Ekološka biohemija i dr.

Na fakultetima tehnološke struke, radnici su se direktno ili indirektno ekohemijski obrazovali najviše kroz predmete tehnološke sadržine. Nisu svi imali poseban predmet koji se bavio problemima životne sredine.

Tabela 1. Uticaj sistema institucionalnog obrazovanja na informisanje radnika o zagađenju životne sredine

Sistem školstva je uticao na Vaše informisanje o zagađenju životne sredine?	Više/visoko obrazovanje		Srednje obrazovanje	
	Da (%)	Ne (%)	Da (%)	Ne (%)
Industrija sapuna i deterdženata	28,57	71,43	3	97
Industrija mineralnih đubriva	33,33	66,67	30,43	69,57
Naftna industrija	18,75	81,25	5,88	94,12

Iz Tabele 1. se vidi da sistem institucionalnog obrazovanja nije uticao u očekivanoj meri na informisanost većine radnika oba nivoa obrazovanja o zagađenju životne sredine.

Predmeti Biologija i Hemija najviše su uticali na ekohemijsku informisanost većine radnika višeg/visokog obrazovanja, dok nastavni sadržaji predmeta Ekologija nisu imali znatni uticaj, što je neočekivano.

Predmet Hemija najviše je uticao na radnike višeg/visokog obrazovanja angažovane u industriji mineralnih đubriva.

Nastavni sadržaji ovih predmeta delimično su uticali na manji deo radnika srednjeg nivoa obrazovanja, dok na znatan deo radnika uopšte nisu uticali (tabela 2).

Tabela 2. Predmeti koji su najviše uticali na ekohemijsku informisanost radnika u ispitivanim granama hemijske industrije

Koji je od navedenih predmeta najviše uticao na vašu ekohemijsku informisanost?	Više/visoko obrazovanje				Srednje obrazovanje			
	Biologija (%)	Hemija (%)	Ekologija (%)	Nijedan (%)	Biologija (%)	Hemija (%)	Ekologija (%)	Nijedan (%)
Industrija sapuna i deterdženata	42,85	42,85	14,3	0	18,75	25	12,5	43,75
Industrija mineralnih đubriva	0	66,67	22,22	11,11	26,09	13,04	17,39	43,48
Naftna industrija	25	12,5	25	37,5	23,53	17,65	35,29	23,53

Tabela 3. Uticaj institucionalnog obrazovanja na ekološko ponašanje i angažovanje radnika u ispitivanim granama hemijske industrije

Sistem školstva je uticao na Vaše ekološke stavove i angažovanje?	Više/visoko obrazovanje		Srednje obrazovanje	
	Da (%)	Ne (%)	Da (%)	Ne (%)
ISD	28,57	71,43	18,75	81,25
IMĐ	11,11	88,89	17,40	82,60
NI	6,25	93,75	0	100

Iz tabele 3. se vidi da sistem školovanja nije u znatnijoj meri uticao na ekološko angažovanje i stavove radnika.

Permanentno ekohemijsko obrazovanje radnika

Formalni sistem obrazovanja je zatvoren za starije. Permanentno ekohemijsko obrazovanje podrazumeva nadogradnju znanja stečenog posle institucionalnog obrazovanja.

Osnovni problemi u ekohemijskom obrazovanju radnika zaposlenih u ispitivanim granama hemijske industrije su sledeći:

- ne postoji organizovano permanentno ekohemijsko obrazovanja radnika
- radnici nemaju zadovoljavajući nivo ekohemijske informisanosti
- sistem školstva nije na zadovoljavajući način uticao na njihovu ekohemijsku informisanost
- nivo i kvalitet ekohemijskog znanja radnika o izvorima zagađenja, posledicama i sistemima sprečavanja i saniranja šteta nastalih hemijskim zagađenjem je nezadovoljavajući
- radnici ne poznaju međunarodne i državne propise o zagađenju životne sredine
- nivo razmene stečenog znanja među radnicima je nezadovoljavajući
- nedovoljna povezanost naučnih institucija i radnih organizacija
- nedovoljna saradnja radnika sa stručnjacima iz oblasti rada
- nedovoljna dostupnost najnovije naučne literature
- nedovoljno praćenje najnovijih naučno-tehnoloških rešenja iz područja rada

- ne postoji savremena tehnika i tehnologija
- postoji strah među radnicima zbog mogućnosti gubitka radnog mesta

Važna je činjenica da među radnicima oba nivoa obrazovanja postoji spremnost da prodube postojeća i steknu nova ekohemijska znanja. Smatraju da treba da se njihova znanja proveravaju bar jednom godišnje. Potrebno je stvoriti model permanentnog ekohemijskog obrazovanja koji bi sadržavao opšte i posebne sadržaje ekohemijskog obrazovanja. Sadržaji treba da budu diferencirani i po nivou stručne spreme. Na taj način stvorio bi se sistem opštih i posebnih ekohemijskih sadržaja namenjen permanentnom obrazovanju radnika srednjeg nivoa obrazovanja, kao i sistem opštih i posebnih sadržaja za ekohemijsko obrazovanje radnika višeg/visokog obrazovanja. Opšti i posebni sadržaji treba da se fokusiraju na sledeće oblasti :

- Izvori i sprečavanje hemijske kontaminacije, s posebnim osvrtom na industriju u kojoj su radnici angažovani. Neophodno je ukazati na eventualne izmene tokom tehnološke proizvodnje radi sprečavanja hemijskog zagađenja sredine
- Posledice hemijske kontaminacije životne sredine na živi svet i objekte
- Mere zaštite i postupci saniranja šteta nastalih hemijskom kontaminacijom, s posebnim osvrtom na mere zaštite i postupke saniranja šteta nastalih tokom tehnološke proizvodnje
- Međunarodni i državni propisi o zaštiti životne sredine
- Mere prve pomoći

U modelu permanentnog ekohemijskog obrazovanja treba povezivati najnovije teorijsko znanje s praktičnom primenom. Praktičan deo zaštite i saniranja šteta nastalih hemijskim zagađenjem predstavlja kulminaciju celokupnog ekohemijskog obrazovanja. On treba da bude zajednički za sve radnike, bez obzira na granu hemijske industrije, s konkretnom primenom u datoj grani hemijske industrije u kojoj su radnici angažovani. U realizaciji modela treba voditi računa i o:

- ciljevima permanentnog ekohemijskog obrazovanja
- sistemu organizovanja permanentnog ekohemijskog obrazovanja
- metodama obrazovanja
- edukatorima
- tehničkim sredstvima
- motivaciji radnika
- interaktivnom, horizontalnom odnosu između edukatora i radnika

- fleksibilnosti programa
- okviru u kome se radi

Da bi se postigao cilj permanentnog ekohemijskog obrazovanja radnika, potrebno je kombinovati metode obrazovanja.

Tabela 4. *Mogućnost kombinovanja metoda u modelu permanentnog ekohemijskog obrazovanja radnika u ispitivanim granama hemijske industrije*

Metode	Izvori i sprečavanje hemijskog zagađenja životne sredine	Posledice delovanja hemijskih supstanci	Mere zaštite i postupci saniranja šteta nastalih hemijskim zagađenjem	Mere prve pomoći
Usmeno izlaganje	•	•	•	•
Pisani i grafički radovi	•	•	•	•
Razgovor	•	•	•	•
Diskusija	•	•		
Filmska projekcija	•	•	•	•
Izrada projekta		•	•	•
Proučavanje slučajeva	•	•	•	•
Demonstracijska			•	•
Učenje na daljinu	•	•	•	•

Tabela 5. *Primene metoda i tehnika u permanentnom ekohemijskom obrazovanju radnika u ispitivanim granama hemijske industrije*

<p>Sistem organizovanog permanentnog ekohemijskog obrazovanja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Javna predavanja 2. Ciklusi predavanja 3. Izložbe 4. Grupni rad u vidu: <ol style="list-style-type: none"> a) predseminara b) seminara c) debatnog kluba d) ekskurzija
<p>Texnička sredstva</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Štampa <ul style="list-style-type: none"> - knjige - novine - časopisi - brošure • Vizuelna sredstva <ul style="list-style-type: none"> - fiksne slike (ilustracije, fotografije, crteži, - plakati , dijapozitivi, mikroprojekcije) - pokretne slike (nemi film) • Auditivna sredstva <ul style="list-style-type: none"> - radio - CD plejer • Audiovizuelna sredstva <ul style="list-style-type: none"> - film - televizija - video - DVD - Magnetoskop - virtualni programi • Internet
<p>Metode obrazovanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Usmeno izlaganje • Pisani i grafički radovi • Razgovor • Diskusija • Filmska projekcija • Izrada projekata • Proučavanje slučaja • Demonstracijska metoda • Učenje na daljinu

Zaključak

Institucionalizovani sistem obrazovanja nije u znatnoj meri uticao na ekološko ponašanje znanje radnika u ispitivanim granama hemijske industrije. Nije stvorio dobru osnovu za permanentno ekohemijsko obrazovanje, naročito kod radnika sa srednjim nivoom obrazovanja. Tradicionalni način predavanja ne podstiče na doživotno obrazovanje. Nastavne jedinice iz oblasti zaštite životne sredine bile su preobimne, dovoljno nerazumljive. Metode se uglavnom fokusiraju na prenošenje znanja pri čemu je slušalac (učenik, student) pasivan sakupljač informacija koje dobija od predavača.

Povezivanje stečenog znanja s praktičnom primenom od bitne je važnosti u ekohemijskom obrazovanju, jer se na taj način učenici (studenti) uče kako da se suoče sa stvarnim ekohemijskim problemima i izazovima i da donose odgovarajuća rešenja. Predškolsko vaspitanje ima veliku ulogu u razvijanju ekološke svesti i ponašanja dece. Zbog toga je važno da se u tom uzrastu na što slikovitiji način deci približe problemi zaštite životne sredine koristeći primere iz najbliže okoline.

Važno je da u novom pristupu institucionalizovanom obrazovanju ekohemijski sadržaji u osnovnom i srednjem sistemu obrazovanja budu pojednostavnjeni, razumljiviji. Treba forsirati princip očiglednosti kako bi se učenici susreli u praksi s problemima životne sredine. Na taj način, oni bi se uključili i u praktične aktivnosti na zaštiti i unapređenju životne sredine, razvijajući ekološku etiku, stvarajući osnove za organizovano i individualno permanentno ekohemijsko obrazovanje.

U Srbiji ne postoji organizovan oblik permanentnog ekohemijskog obrazovanja radnika zaposlenih u hemijskoj industriji. Zbog toga je važno stvoriti model, kao i diferencirati ekohemijske sadržaje permanentnog ekohemijskog obrazovanja. Sadržaji treba da budu opšti i posebni, diferencirani na osnovu stečenog institucionalizovanog obrazovanja, kao i na osnovu hemijske industrije u kojoj su radnici angažovani. Permanentnim ekohemijskim obrazovanjem radnici će biti u toku s najnovijim naučnim saznanjima iz oblasti rada i s merama zaštite i saniranja šteta nastalih hemijskim zagađenjem. Na taj način uticaće se na smanjenje zagađenja životne sredine.

- Abstract -

Continual development of science and technology requires lifelong education. Institutional education should create fundamentals and to reflect on permanent education of population. Unfortunately, its impact is insufficient, indicating that it should adjust to acquirements of modern life styles and rising science development. Professional qualification of workers in chemical industries is an important factor when it is about environmental pollution prevention as well as taking measures when damage is already done. This study analyzes the impact of institutional education on permanent eco-chemical education of workers engaged in the most significant branches of chemical industry in the region of Novi Sad (petrol industry, mineral fertilizer industry and soap and detergent industry) along with the running problems of permanent eco-chemical education in Serbia.

Key words: **institutional and permanent eco-chemical education,
workers in chemical industry.**

Literatura:

1. Harison, R. M., Pollution: Causes, Effects and Control, Second Edition, The Royal Society of Chemistry, Cambridge, 1995.
2. Oljača, M., Andragogija, psihološke osnove učenja odraslih, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novo Sad, 1997.
3. Marković, D., Đarmati.Š., Gržetić, I., Fizičko-hemijski osnovi zaštite životne sredine, knjiga I, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1996.
4. Marković, D., Đarmati, Š., Gržetić, I., Fizičko-hemijski osnovi zaštite životne sredine, knjiga II, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1996.
5. Milovanović, R., Osnovi andragogije, Beograd, 1996.
6. Filipović, D., Obrazovanje odraslih u teoriji i praksi, Beograd, 1998.

SAGLEDAVANJA

Belma Buljubašić
Univerzitet u Sarajevu

BOSANSKOHERCEGOVAČKI MEDIJI U DANAŠNJEM VREMENU:

Ima li novinarstvo u Bosni i Hercegovini obrazovnu funkciju?

- Sažetak -

Medijska situacija u Bosni i Hercegovini je najblaže rečeno osrednja. Evidentno je da nedostaje školovanijeg i kreativnijeg kadra, malo više volje i želje da se napravi nešto što će biti kvalitetno i zanimljivo publici. Umjesto toga, svakodnevno se u bosanskohercegovačkim medijima susrećemo s uvezenim komercijalnim programima koji osim zabave ne nude ništa drugo.

Politički magazini su pristrasni, izgubili su svoju primarnu funkciju - informisanje građana, i sve više prelaze u domen žute štampe. U posljednje vrijeme možemo primijetiti da su naslovne stranice političkih magazina preplavljene sadržajima koji bi zasigurno više odgovorali tabloidima ili žutoj štampi. Novinari sve češće postaju oružje u rukama urednika (koji su u posljednje vrijeme i vlasnici ili većinski vlasnici novina ili televizijskih kuća). Najmanje je sadržaja vezanih za obrazovanje i kulturu a uočljiv je i nedostatak stručnog kadra koji bi se bavio kritikom sadržaja. Postavlja se pitanje - da li je novinarstvo izgubilo svoju primarnu funkciju i da li sada služi samo za zabavljanje širokih narodnih masa?

Ključne riječi: uloga medija, obrazovna funkcija medija, novinarska publika, etički kodeks novinarstva, nedostatak kritike u BiH, politički magazini, televizijske stanice, novinarstvo i književnost, novinarska profesija.

Ako novinarstvo definišemo kao društvenu djelatnost, a informaciju kao osnovni proizvod novinarstva, moramo se dakako, pozabaviti i osnovnim funkcijama novinarstva.

Pored informativne djelatnosti, uloga medija je i edukativna i zabavno-rekreativna. Dušan Slavković navodi da «štampa, radio, TV i film pored političko-informativnih, objavljuju i informacije saznavno-estetske i zabavne

vrijednosti i da prema tome imaju tri osnovne funkcije: informativno-političku (kao dominantnu), kulturno-obrazovnu i rekreativno-zabavnu.»

Zaključak koji bi se mogao izvesti iz ovoga je da je jedna od osnovnih funkcija medija kulturno-obrazovna. Kada se govori o medijima u Bosni i Hercegovini (bilo da se radi o printanim ili elektronskim) uočljiv je nedostatak upravo kulturno-edukativnih sadržaja. Današnje novinarstvo Bosne i Hercegovine uglavnom se svodi na tzv. žutu štampu, neprovjerene informacije i senzacionalističko novinarstvo utemeljeno na skandalima i provokativnim sadržajima.

Obrazovna funkcija novinarstva bi se s pravom mogla nazvati zaboravljenom i zapostavljenom formom ove društvene djelatnosti

Sama shema jedne redakcije prvenstveno zavisi od «moćnika» u čijim su rukama mediji i oni su oni koji diktiraju tzv. programske sheme. Kao što je već rečeno, mediji u BiH svoje programske koncepcije uglavnom zasnivaju na komercijalnim i tzv. jeftinim programima i onome što će donijeti dobru zaradu, ali i privući stanovništvo. U današnjem vremenu, uočljivo je da svako može imati svoju televiziju i na taj način utjecati na javno mnijenje. Najbolji primjeri za to su srbijanska televizija Pink, nastala u vrijeme bosansko-hercegovačkoga rata (kada je prema pisanju štampe u Srbiji svako naselje imalo svoju tv stanicu) ili nekadašnja crnogorska televizija *Palma*. U posljednje vrijeme je jako popularno da poznate ličnosti iz javnog života formiraju svoje televizijske kuće i na taj način promovišu svoje poslovne poduhvate. Najbolji primjer za to je DMST srbijanske turbo folk pjevačice Dragane Mirković. Svakodnevno smo svjedoci udara jeftinih španskih, brazilskih i drugih sapunica srceparajućih sadržaja, koje služe za popunjavanje programa, a jako su popularne među ovdašnjom populacijom. Skoro da je nemoguće upaliti televizor u popodnevnim satima a da barem na pola dostupnih televizijskih programa nije jedan od ovih sadržaja. Moglo bi se zaključiti da je glavno pitanje urednika svih dnevnih i sedmičnih novina i televizija šta je to što će sutra prodati novinu, privući pažnju gledalaca, slušalaca i čitateljstva i doprinijeti povećanju tiraža novina ili gledanosti emisije.

Analizirajući bosanskohercegovačku medijsku scenu primjetno je da trenutno ne postoje nijedne novine, politički dnevni list ili magazin za koji bi se moglo reći da ima objektivan pristup poslu. Uglavnom, svako «navija» za određenu stranu i subjektivizam je sastavni dio svakog medija kod nas. To je najuočljivije za vrijeme predizbornih kampanja, kada svaka novina ili televizija obavezno navija za jednu stranu i maksimalno posvećuje program ili prostor sadržaju stranke favorita.

Sve dosadašnje analize su pokazale da su najčitanije novine tabloidi, i to uglavnom oni iz susjedne Srbije (Express, Svet, Trn, Skandal) gdje su gla-

vne teme životi javnih ličnosti, najčešće pjevača i glumaca (uglavnom skandali koji se vežu za njih). Također, istraživanja su pokazala da su u svim medijima (dakle i u novinama, radiostanicama i televizijskim kućama) najmanje zastupljene obrazovne i kulturološke teme i da takve vrste programa skoro da i ne možemo više pratiti.

Prema jednom od istraživanja sprovedenom 2004. godine¹ na području Bosne i Hercegovine, došlo se do poraznih rezultata - skoro nijedna televizijska kuća u Bosni i Hercegovini nije imala redakciju obrazovnog programa! Ono što je bilo još poraznije je da pojedini urednici određenih televizijskih kuća i nisu znali za taj problem.

Veliki problem u Bosni i Hercegovini jeste i nedostatak kritike (taj problem je aktuelan već godinama), kao i nekreativnost samih članova redakcija i njihovih urednika. Nedostatak kritičara je toliko očit da ni u jednom mediju ne možete pročitati ili pogledati dobru književnu, filmsku, političku kritiku, tako da je publika prepuštena da sama donese sud o današnjim programima, koji su velikim dijelom jako opskurni. Provokativni sadržaji, kršenje etičkih pravila i normi, narušavanje tuđe privatnosti oduvijek su privlačili novinare. Sam Charles Baudelaire je još davne 1865. rekao: « Svake novine, od prvog do posljednjeg retka, nisu ništa drugo nego tkivo užasa, rata, zločina, krađe, bestidnosti, mučenja, zločinstva kneževa, zločinstva nacija, zločinstva pojedinaca - jedna opšta gadost.»

Etički kodeks novinarstva u Bosni i Hercegovini dakako postoji, ali često nam je njegova uloga potpuno nejasna. Očito je da su etička pravila tu, samo da se krše.

Za koga danas rade novinari? Odgovor bi, naravno, trebao glasiti - za publiku. Međutim, novinari danas pišu za urednika. Konačni sud, ocjena, ispravke, prepravljavanje autorskih radova i ubacivanje vlastitog mišljenja i komentara, to je danas urednikov posao. Sve današnje novine u Bosni i Hercegovini su privatna vlasništva i urednik je tu više kao gazda i nalogodavac, a najmanje je profesionalac. Novinari u takvim redakcijama uglavnom služe kao «potrčkala» i tu su da udovoljavaju zahtjevima svojih urednika. Kome novinari treba da prilagode svoj rad? Možda najmanje obrazovanoj publici? Odgovor na ovo pitanje je negativan, jer na taj način sadržaj njihovih priloga neće privlačiti novu publiku, a na taj način će izgubiti i obrazovaniju publiku, koja traži analize i obrazloženja pojedinih tema. Novinar, dakle, treba pisati na taj način da je, kako tvrde mnogi teoretičari, interesantan i akade-

¹ Istraživanje provedeno na području Bosne i Hercegovine, a ticalo se (ne) kvaliteta današnjih televizijskih kuća. Željelo se dokazati da su uredničke koncepcije današnjeg novinarstva daleko ispod onoga kako je to nekad bilo.

miku, ali i čovjeku koji ima samo osnovno obrazovanje. Istraživanja koja se svakodnevno sprovode na području Bosne i Hercegovine su porazna. Čitalačka publika je u stalnom padu, pojedinci nisu nikada ni čuli za neke od novina koje izlaze godinama, a na pitanje kojeg novinara smatraju najboljim, nerijetko navedu neku od voditeljica neke s lokalnih televizija.(?!) Svoje (ne)čitanje novina većina uglavnom pravda izgovorom da im je dosta politike u posljednjih 15-ak godina, da ih to uopće ne interesuje i da ne žele znati išta o takvim sadržajima

Da li novinarstvo u Bosni i Hercegovini ima ikakvu obrazovnu funkciju? Poznato je da i kada se baš ništa ne dešava u svijetu novine moraju biti pune². Ti sadržaji su često veoma siromašni, služe samo za popunjavanje prostora i često se dešava da nakon što pročitate jedne sedmične novine shvatite da niste saznali apsolutno ništa novo. Također i u svim dnevnim i sedmičnim novinama lako je uočljiv nedostatak obrazovnih sadržaja.

U posljednje vrijeme, jako su popularni razni televizijski spektakli - takmičenja raznih pjevačkih, glumačkih i drugih talenata. Ipak, najviše medijske pažnje izazvalo je prikazivanje srbijanskog Big Brother showa, čiji je sadržaj većina stanovništva bivše Jugoslavije pratila kao hipnotisana. Pratiti dešavanja nekolicine ljudi (?!) zatvorenih mjesecima u kući (čiji koeficijenti inteligencije ne prelaze znatno iznad 63) najblaže rečeno je potpuno gubljenje vremena i na publiku djeluje zaglupljujuće.

Prateći sadržaje nekoliko magazina u Bosni i Hercegovini, prvenstveno informativno-političkih, lako se primjećuje da se na njihovim naslovnim stranicama uglavnom pojavljuju bombastični nazivi koji služe kao mamac za čitateljstvo. «Novine ne prodaju tople ljudske priče, i priče o idealno uređenim stvarima. Ljudi to jednostavno ne vole čitati», tvrdi većina glavnih urednika i dodaje da je najbitnije izvući neku provokativnu vijest ili barem izvući samo jednu provokativnu rečenicu iz date izjave i moglo bi se reći da je urednička misija ostvarena.

Čuveni Karl Kraus je na sebi svojstven ironičan način rekao: «Jednodnevna novinska produkcija napravi kulturi veću štetu nego što je Gete napisao za pedeset godina u korist kulture.»

Veza književnosti i novinarske djelatnosti u posljednje vrijeme gubi i najmanji smisao. Nekada se smatralo da su ove dvije oblasti (koliko god su to pojedinci osporavali) čvrsto povezane. Teoretičari su smatrali da je književnost najbliža novinarstvu.³ Obje djelatnosti su sintetične, one prikazuju život, uzajamne odnose među ljudima. Razlika je bila u tome da se različito

---

² Citat preuzet od Ljube Nenadovića - *Pisma iz Nemačke*

³ Dušan Slavković: *Novinarstvo i književnost*

prilazilo obradi tema, dakle razlika je bila u odnosu novinara i književnika prema određenom pitanju i u cilju stvaranja određene priče/djela. Razlika je također, i ta što književnici imaju svoj unutrašnji, imaginarni svijet, mogu se stilski poigravati, igrati se riječima, pisati na specifičan način i graditi svoj prepoznatljivi stil. S druge strane, od novinara se uvijek tražilo da se drže činjenica, pišu što jasnije, preciznije, kako bi njihovi sadržaji bili dostupni što većem broju ljudi. «Novinarstvo zasigurno nije književnost na brzu ruku, kako mnogi tvrde. Nije ni književni oblik, pa ni manje vredni književni oblik. Novinarstvo i književnost su dva stvaralaštva vezana književnim jezikom, ali udaljena po odnosu prema stvaralačkom postupku.»⁴

Najjednostavniju definiciju razlike između novinarstva i književnosti dao je Antun Gustav Matoš, koji je sebe nazivao poznavaoцем žurnalistike i tzv. novinskim piscem. Matoš tvrdi da je najveći dušmanin prave književnosti žurnalizam. «Dok književnik stvara, novinar opetuje. Književnost je talenat, novinarstvo je rutina. Književnik mora biti originalan, novinar može biti svako tko brzo i lako piše.»

Novinari su univerzalne neznalice.⁵ Kratko objašnjenje ove već odavno uvriježene krilatice sastojalo bi se u tome da novinar nije ekspert niti u jednoj oblasti, a opet mora o svemu bar ponešto znati. Kada novinar od urednika dobije zadatak (nekada je to tema iz ekonomije, prava, medicine), novinar se ako želi napraviti dobru priču ili reportažu mora jako dobro informisati.

O novinarskoj profesiji ustaljene su još neke poznate opaske, a to su da je novinarstvo slobodna profesija (što mnogi smatraju totalno pogrešnim), novinar nema slobodnog vremena (čak i na godišnjem odmoru, novinar uvijek mora biti spreman za eventualne zadatke) i možda najzanimljivija: novinar je čovjek koji je promašio sopstveno zanimanje. «Ne znam nikoga ko je još u djetinjstvu maštao o tome da će jedanput postati novinar. Možda je sanjao o tome da postane vlasnik ringišpila, strojovođa ili mornar; a kad tamo, isklizne iz kolosijeka svojih sanja i postane član redakcijskog štaba.»⁶

Kako izgleda novinarstvo u Bosni i Hercegovini danas? Kratak odgovor bi glasilo - tužno i neprofesionalno. Ako bacite pogled na bilo koji sedmični list u našoj državi, primjetno je da je 70% sadržaja zasnovano na tzv. šokantnim i skandaloznim informacijama. Najave emisije ili novinski natpisi tipa: *sramotno, šokantno, po prvi put u Bosni i Hercegovini, otkrivamo* i slično,

⁴ Dušan Đurić: *Novinarska radionica*; poglavlje: Novinar je novinar je - novinar

⁵ Ovu staru izreku, je prvi put upotrijebio Moša Pijade

⁶ Karel Čapek u reportaži *Kako se prave novine* na duhovit način objašnjava novinarsku profesiju i svoje viđenje kako se postaje novinar.

služe urednicima samo da bi privukli masovnu publiku i na taj način osigurali gledanost svoje emisije ili čitanost novine. Na kraju teksta se može zaključiti da je medijska publika i medijska kultura u Bosni i Hercegovini na jako niskom nivou i da se prema svim raspoloživim pokazateljima to neće poboljšati barem u narednih deset godina.

- Abstract -

State in journalism in Bosnia and Herzegovina is mediocre to say the very least. Lack of more educated and creative individuals engaged in journalism is obvious. There are very few who have good mind and will to make their work quality and interesting for the audience. Instead, in Bosnia a Herzegovina media we can see foreign commercial programs offering us entertainment only. Political magazines are one-sided, offering on cover pages biased content. They lost their primary function - to make information for ordinary folks and now they are more like tabloids. More and more, journalists become only tools in hands of their editors (who are owners or majority shareholders of newspapers or TV houses). There is a lack of information concerning culture or education and there is a lack of professionals who would be engaged in critique of such issues. It leads to the question – Does journalism in Bosnia and Herzegovina had lost its educational function? And - Is its role now to amuse masses?

Key words: **media role, educational function of media, press audience, ethic codex of journalism, lack of critique in Bosnia and Herzegovina, political magazines, TV stations, journalism and literature, journalism as a vocation.**

Literatura:

1. Đurić, Dušan: *Novinarska radionica*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
2. Slavković, Dušan: *Biti novinar*, Radnička štampa, Beograd, 1981.
3. Weinberg, Steve: *The reporter's handbook*, St. Martin's Press, Boston, 1996.
4. Politički magazini: Dani, Slobodna Bosna, Start
5. Internet i istraživački radovi raznih organizacija

*Dr. Kristinka Ovesni
Odeljenje za pedagogiju i andragogiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*

PROFESIONALNE ASOCIJACIJE - KLJUČNI ELEMENT PROCESA PROFESIONALIZACIJE PODRUČJA OBRAZOVANJA ODRASLIH¹

- Sažetak -

U radu je iz naučno raznorodnih uglova pozicioniran problem profesionalnog udruživanja, a posebno je rasvetljavan njegov značaj za proces profesionalizacije područja obrazovanja odraslih. Prikazani su rezultati istraživanja koji u prvi plan ističu značaj formiranja profesionalne asocijacije za razvoj profesije andragoga, ali i značaj adekvatnog profesionalnog pripremanja na percepciju različitih aspekata sopstvene profesionalne asocijacije. Izdvojeno je i objašnjeno delovanje različitih činilaca iz bio-socijalnog, radnog i organizacionog kompleksa na percepciju različitih aspekata sopstvene profesionalne asocijacije.

Ključne reči: profesionalne asocijacije, profesija, profesionalizacija, andragoški kadrovi

Fenomen profesionalnog udruživanja

Savremene društvene nauke obiluju pokušajima objašnjenja razloga, uslova i karakteristika profesionalnog udruživanja, te uloge i promena do kojih dovodi stvaranje profesionalnih asocijacija. U analiziranoj dostupnoj literaturi (detaljnije u: Ovesni, 2007) profesionalno udruživanje i/ili profesionalne asocijacije često se posmatraju kao: osnovno svojstvo profesije (različito od udruživanja u sindikalne, nevladine ili vladine neprofitne organizacije), jedan od dvaju ekstremna dinamičnog kontinuuma profesionalizacije, sredstvo za kontrolu stepena i obima moći, sredstvo za kontrolu profesije ili sredstvo za kontrolu profesije i države, ili kao refleksija: (a) delovanja pose-

---

¹ Rad je deo projekta Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije (br. 149015).

bnih (specifičnih) interesnih grupa, (b) stepena demokratičnosti društvenog sistema, (c) područja delovanja, (d) svojstava globalnog 'poslovnog sistema', (e) političkog, kulturnog i ekonomskog konteksta, (f) uloga i/ili zadataka ili (g) funkcija koje se obavljaju.

Posebno zanimljivo shvatanje o profesionalnim asocijacijama izneo je Gudi (Goode, 1957). On je smatrao kako se razvijene profesije mogu izjednačiti s profesionalnom asocijacijom (udruženjem) kao specifičnom društvenom grupom jer su članovi profesionalnih asocijacija ograničeni kolektivnim identitetom. Oni dele zajednički sistem vrednosti; kada je jednom prihvaćen, retko ko od članova dobrovoljno napušta profesionalnu asocijaciju; o ulogama i obavezama u delovanju odlučuju svi izjednačeni članovi profesionalnih asocijacija; oni govore zajedničkim jezikom koji je samo parcijalno razumljiv osobama koje nisu njeni članovi. Pored toga, Gudi ukazuje i da profesija ima moć nad članstvom profesionalne asocijacije, da su granice profesionalne asocijacije jasne (u socijalnom, ali ne i u psihološkom ili geografskom smislu) i da, kako ne reprodukuje buduće generacije biološki, profesionalna asocijacija to čini socijalno - "kroz kontrolu selekcije budućih pripadnika i proces obučavanja u nju se uvode regruti za jedan od ključnih procesa socijalizacije odraslih" (Ibid., p. 194).

I iz psihološke perspektive u najširem smislu posmatrana, profesionalna asocijacija predstavlja jednu od osnovnih afilijativnih zajednica s kojom pojedinac može da se identifikuje: u njoj, kao i u drugim afilijativnim grupama, vladaju duh saradnje i zajedništva, čak i privrženosti (detaljnije u: Reber, 1995).

Pojedini autori svoja objašnjenja ne zasnivaju na psihološkim činiocima koji profesionalne asocijacije odvajaju od drugih društvenih grupa, već ih oslanjaju na izvesne individualne (koje se tiču članova) ili kolektivne (koje se odnose na obavljanje profesionalne prakse) formalne aspekte profesionalnih asocijacija. Watkins (Watkins, 1999) smatra da minimum zajedničkih činilaca koji profesionalnu asocijaciju razlikuje od drugih društvenih grupa predstavljaju: barijere za ulazak u asocijaciju, zasnovane na kvalifikacijama (obrazovanju/iskustvu) članova, registar članova, kodeks profesionalne etike i/ili statut/uputstvo za obavljanje profesionalne prakse i sistem za održavanje standarda i kvaliteta u obavljanju profesionalne prakse.

Formalne aspekte u prvi plan postavljaju i Zvekić i Savinova (Zvekić i Savin, 1981). Oni posebno naglašavaju svojstvo uniformnosti jer se u jednu asocijaciju (udruženje) organizuju (udružuju) pripadnici jedne iste profesije. Zbog toga profesionalna asocijacija predstavlja svojevrsan simbol profesije. No, postojanje profesionalne asocijacije je neophodan, ali ne i dovoljan uslov da se jedno zanimanje razvije u profesiju. Mnoge nove profesije nas-

toje da pretoče ovo “strukturalno svojstvo starih profesija” u “instrumentalnoideološko sredstvo i simbol” (Ibid., str. 81). U toj svojevrsnoj “imitaciji” profesionalnih asocijacija razvijenih profesija, nove profesije često ostaju uskraćene: one ponekad ostaju u okvirima “sindikalne usmerenosti”, ukazuju Zvekić i Savinova.

Profesionalne asocijacije (udruženja), karakteristične za razvijene profesije, složenije su: one pretpostavljaju brojnost pripadnika iste profesije, postojanje i svest o postojanju osnovnih zajedničkih interesa, što ukazuje ne samo na sindikalističku već i na stratešku dimenziju.

Bun (Boone, 2001) smatra da se razvijene profesije razlikuju od novih s obzirom na stepen organizovanosti profesionalnih asocijacija. Za ovog autora, profesije najnižeg stepena organizovanosti zahtevaju pripadnost profesionalnoj asocijaciji i participaciju u neformalnim sastancima. Nešto složenije organizovane profesije podrazumevaju pretežno pasivnu participaciju na formalnim sastancima i u masovnim oblicima kontinuiranog profesionalnog usavršavanja (npr. konferencije). Treći i najviši stepen organizovanosti ogleđa se, dodatno, u aktivnoj participaciji članova u akreditovanim aktivnostima asocijacije (čime se eliminiše participacija u substandardnim programima), kao i davanje određenih certifikata, priznatih na državnom nivou.

Veoma je zanimljivo i shvatanje da su profesionalne asocijacije interesne grupe, jer u savremenom svetu rada, zajedno sa sindikalnim organizacijama, profesionalna udruženja (asocijacije) deluju nasuprot asocijacija poslodavaca. Međutim, iako ove dve interesne grupe imaju neke zajedničke karakteristike, Parker i saradnici (Parker et al., 1975) ukazuju da se jasne razlike između profesionalnih asocijacija i sindikalnih organizacija odnose na:

1. *članstvo*: u sindikalnim organizacijama dominiraju osobe s nižom i srednjom stručnom spremom, dok su pripadnici profesionalnih asocijacija kadrovi s visokom stručnom spremom i jasno prepoznatljivim profesionalnim statusom;
2. *funkcije*: isključiva funkcija sindikalnih organizacija je zaštita i zastupanje interesa članova, vezanih za novčanu nadoknadu i uslove rada, što je samo jedna, minorna funkcija profesionalnih asocijacija;
3. *nivo i obim delovanja*: nivo delovanja sindikalnih organizacija je isključivo lokalni jer se odnosi samo na interese članova, dok je obim i nivo delovanja profesionalnih asocijacija slojevit kako u pogledu interesnih grupa na koje vrše uticaj (individualni, institucionalni, organizacijski) tako i u geografskom smislu (lokalni, regionalni, republički, nacionalni, internacionalni nivo);
4. *ciljeve*: ciljevi kojima teže sindikalne organizacije znatno su užii od onih koje postavljaju profesionalne asocijacije. Njihov krajnji cilj je

ostvarenje dobrobiti (članova, profesije, klijenata, kao i društva u celini).

Rus i Arzenšek delovanje profesionalnih asocijacija lociraju u organizacioni kontekst, u kome "savremeni čovek asocijacije nije više privržen organizaciji" već "kolegama u profesiji" (Rus i Arzenšek, 1984, str. 240). To je, po njihovom mišljenju, posledica dvostruke vezanosti pripadnika profesija - za (a) organizaciju i za (b) samu profesiju (preko profesionalne asocijacije) s jedne, i dvostrukog usmerenja, koje može da bude (1) kosmopolitsko ili (2) lokalno, s druge strane.

I drugi autori su ispoljili tendenciju da do određenja profesionalnih asocijacija dođu povlačenjem razlika s drugim društvenim grupama. Kao jedan od zanimljivih, izdvaja se andragoški pristup Hala i saradnika (Hall, et al., 1999), koji su pokušali da definišu profesionalne asocijacije povlačeći liniju razdvajanja s nevladinim i vladinim neprofitnim organizacijama. Hal i saradnici ukazali su na razlike u formalizovanosti organizacije, u menadžmentu, sredstvima i načinima motivisanja i lokusu ključnih resursa. Nađene razlike ispoljavaju se kroz formalnu i hijerarhijsku organizovanost.

Zanimljivo je i stanovište grupe teoretičara (Bucher and Strauss, 1961; Houle, et al., 1987; Underwood and Wallace, 2000) koji polaze od shvatanja fenomena profesionalizacije kao dinamičnog kontinuuma sa dva ekstrema: narastajućom sumom znanja koja vodi specijalizaciji i profesionalnim udruživanjem. Ti autori zastupaju stanovište da sva zanimanja koja se nalaze u procesu profesionalizacije u određenoj meri teže sinhronom dostizanju oba ekstrema. Na to ih nagone dve snažne sile - (a) težnja za razvojem i naučnim fundiranjem, koju ispoljavaju pripadnici profesije i (b) težnja za javnom prepoznatljivošću profesije, koju nameće društvo. Međutim, iako se može poći od pretpostavke da postoje potpuno razvijene profesije (u oblasti medicine, prava i religije), sa znatno izvesnijom sigurnošću se može tvrditi da, u suštini, ni jedna profesija nije u stanju potpuno dosegnuti bilo jedan bilo drugi pol.

Ističući višestruki kompleksan uticaj profesionalnih asocijacija na sopstvene članove i društvo, putem podsticanja političke kompeticije, konflikata koji se razvijaju unutar asocijacija, stvaranja koalicija unutar asocijacije i izvan nje Bučer i Štraus (Bucher and Strauss, 1961) su dali značajan doprinos rasvetljavanju problema profesionalnih asocijacija s mikropolitčkog aspekta. Gradeći jasno prepoznatljiv "dinamički model" profesionalizacije, u kojem poseban značaj zauzima razvoj profesionalnih asocijacija, Bučer i Štraus ukazuju da se proces profesionalizacije ostvaruje kroz pet faza, uporedo s razvojem profesionalne asocijacije. Prva faza podrazumeva formira-

nje (ili određivanje) područja zajedničkog delovanja. Druga faza se odnosi na zasnivanje programa za profesionalno pripremanje stručnjaka za konkretno područje na institucijama za visoko obrazovanje. Treću fazu čini formiranje profesionalne asocijacije. Četvrta faza odnosi se na eliminaciju nekvalifikovanih ili nedovoljno kvalifikovanih pojedinaca iz profesionalne asocijacije. Petu, završnu fazu predstavlja razvoj kodeksa profesionalne etike.

Andragozi Hul, Sajfer i Bogs (Houle, Cyphert and Boggs, 1987), razmatrajući složeni problem odnosa profesionalnih asocijacija i procesa profesionalizacije područja obrazovanja odraslih, pošli su od pretpostavke da je profesionalizacija dinamički proces: mesto bilo koje profesije u kontinuumu čiji jedan pol čini narastajuća suma znanja koja vodi specijalizaciji, a drugi - profesionalno udruživanje - nije konstantan. "Profesije evoluiraju kao posledica međusobne interakcije efekata povećane specijalizacije i neophodnosti profesionalnog udruživanja. Evolucija se dalje ubrzava kompleksnošću društva i stalno narastajućom bazom znanja." (Houle et al., 1987, p. 88)

Osnovni elementi ("konstante profesije") - profesionalna podela i kontrola tržišta rada i zajednička kontrola profesionalnog pripremanja koju obavljaju univerziteti u saradnji s profesionalnom asocijacijom, pored "oficijalno priznate sume znanja i veština" zasnovane na apstraktnim, teorijskim konceptima su, i po Freidsonovu mišljenju (Freidson, 1999), direktno vezani za profesionalna udruženja. Freidson proces profesionalizacije dovodi u direktnu vezu s profesionalnom kontrolom rada, koja je uslovljena delovanjem nekoliko različitih vrsta organizacija:

1. organizacija koja nije ograničena samo na usko područje delovanja jedne profesije, u kojoj deluju pripadnici raznih profesija i raznih zanimanja;
2. organizacija koju čini određen broj pripadnika jedne profesije i paraprofesionalaca u kojoj oni obavljaju profesionalnu praksu;
3. profesionalna asocijacija - organizacija koja ima legalni status za pregovaranje s predstavnicima državne vlasti o ustanovljavanju, očuvanju, odbrani i širenju profesije i područja njenog delovanja;
4. "informalna organizacija" - nju, po Freidsonovu mišljenju, čini promenljivo i brojčano ograničeno članstvo pripadnika iste profesije, koji se razlikuju po profesionalnom iskustvu, znanju i sposobnostima; njenim delovanjem dominiraju konsultativna i promotivna funkcija.

Međutim, bazični način udruživanja praktičara - profesionalaca, zasnovan na saradnji, je profesionalna asocijacija preko koje oni ostvaruju zajedničke interese. Profesionalne asocijacije ne samo da predstavljaju praktičare već i "daju legitimitet državnoj politici za korišćenje njihovih specijalizo-

vanih znanja i veština” (Freidson, 1999, p. 125). Taj vid delovanja reflektuje “formalnu organizaciju profesije, u kojoj profesionalna etika ima važnu funkciju u ubeđivanju predstavnika državne vlasti i šire društvene javnosti za pružanje podrške konkretnoj profesiji” (Freidson, 1988, p. 200).

Profesionalna udruženja, kao reprezenti svih praktičara nisu u potpunosti monolitna. U njima se vrši stratifikacija prema kognitivnoj i administrativnoj dimenziji, kao i diferencijacija s obzirom na specijalizaciju i način obavljanja prakse. Pripadnici asocijacija razlikuju se i s obzirom na individualnu političku i intelektualnu moć, interese i sl. Ove razlike među pripadnicima profesije retko vode konsenzusu prilikom donošenja ključnih odluka; u profesionalnim asocijacijama nije dozvoljeno opoziciono grupisanje pa se uprava najčešće stalno reizabira.

Institucije profesionalizma (profesionalne asocijacije) ne mogu se ustanoviti niti opstajati bez demonstracije moći; osnovna moć koju profesije u nastajanju, bez razvijenih profesionalnih asocijacija, poseduju je njima svojstvena, jedinstvena suma znanja i veština. Ona “predstavlja vrstu moći vezane za ljudski i kulturni kapital, koja nema moć ekonomskog ili političkog kapitala” jer profesionalne asocijacije variraju među sobom s obzirom na organizaciju i državnu politiku, napominje Freidson (Freidson, 1988, p. 122).

S Freidsonovim objašnjenjem procesa profesionalizacije slaže se više autora. Šporerova piše o organizovanosti profesije uzimajući u obzir kao osnovne kriterije “stupanj organiziranosti institucije za profesionalno obrazovanje, tipove organizacija u kojima se profesije najčešće zapošljavaju i organiziranost profesionalnih udruženja” (Šporer, 1990, str. 28). Drugi autori (Larsen and Olsen, Eds., 1996; Krause, 2001) kontrolu profesije shvataju kao refleksiju delovanja profesionalne grupe. Po pisanju Larsena i Olsena (Larsen and Olsen, Eds., 1996), profesija se gotovo u potpunosti može objasniti preko fenomena socijalne zatvorenosti područja delovanja i moći profesije. Granice socijalne zatvorenosti postavljaju profesionalne asocijacije; preko njih pripadnici profesije artikulišu svoju profesionalnu moć. Kraus smatra da se u delovanju profesionalne asocijacije kroz razne vidove kontrole reflektuje uticaj države. Stanovište o međusobnoj povezanosti nivoa i oblika delovanja profesionalnih asocijacija sa stepenom fleksibilizacije i decentralizacije čitavog društva deli i nekolicina savremenih ruskih autora (Zmeyov, 1998; Novikov, 2000; Moiseeva, 2005). No, neki od njih sa oprezom ukazuju na tendenciju “usitnjavanja” profesionalnih asocijacija, evidentiranu u zemljama u tranziciji, koja vodi slabljenju delovanja profesije.

Drugačiju percepciju profesionalne asocijacije imaju Abot i Bolčić (Abbott, 1995, 1998; Bolčić, 2003). Profesionalna asocijacija je za njih potreban, ali ne i neophodan uslov za ostvarenje procesa profesionalizacije. Pola-

zeći od shvatanja profesije kao promenljivog, aktivnog entiteta koji deluje u ekosistemu, sposobnog da se deli i okuplja, da se transformiše amalgamacijom (udruživanjem), diverzifikacijom i razdruživanjem, da ulazi i izlazi iz nekog područja, Abot izdvaja tri bazične dimenzije ovog fenomena - ljude, rad i organizaciju. Iako je, po njegovim rečima, sasvim jasno da, uopšteno govoreći, profesije i zanimanja organizovana u neku vrstu "gildi" uključuju posebnu grupu ljudi, posebnu vrstu rada i organizovano telo ili strukturu i sposobnost neke vrste samoreprodukcije, ovi atributi nisu ni dovoljni ni neophodni da bi se moglo govoriti o profesiji. U savremenom svetu rada kao socijalni entiteti priznate su i deluju profesije:

1. "*sa snažnom formom*" - koje imaju snažnu profesionalnu asocijaciju i jasno izražene sve artibute (tradicionalne profesije, na području medicine, prava);
2. koje nemaju jasno izdiferenciranu profesionalnu asocijaciju, a poseduju druge potrebne artibute: "*profesije u formativnom stadiju*", "kvaziprofesije", "semi-profesije"; u ovoj fazi su se u izvesnom periodu razvoja nalazile i sve tradicionalne profesije;
3. čiji pripadnici ne obavljaju rad iz raznovrsnih razloga: usled tehnoloških promena, zakonskih zabrana, usled nedostatka ili osipanja klijenata - "*profesije bez posla*";
4. koje imaju profesionalnu asocijaciju i područje rada, ali nemaju stabilno članstvo: profesije u procesu fluktuacije članstva, usled, npr. trenutnog nedostatka posla, "prelazne profesije" - koje se obavljaju samo kao jedna od faza profesionalnog života, ili profesije u nestajanju - "*fluktuirajuće profesije*" (Abbott, 1995).

Ipak, profesionalno udruživanje uključeno je u tri osnovna atributa koji čine strukturu profesije (pripadnici profesije, vrsta rada i profesionalna asocijacija). Profesionalni atributi, a time i profesionalne asocijacije, imaju poseban značaj jer kreiraju granice područja delovanja. "Propustljivost" ovih granica jača profesiju. No, njihova rigidnost pruža kratkoročnu sigurnost ali, dugoročno gledano, profesiju čini "ranjivijom", ukazuje Abot (ibidem). Međutim, profesionalno udruživanje u savremenom svetu doživelo je značajne transformacije. Devetnaestovekovne "masovno 'asocijacijske'" profesije, čak i u područjima kao što su medicina i pravo, čiji su pripadnici potpuno samostalno obavljali svoj rad, ako su ikada i postojale - danas nestaju, piše Abot (Abbott, 1998). Sada je "elitni" model profesionalnog organizovanja dominantan u svim razvijenim profesijama. Dominirajuća elita pruža usluge širokom krugu klijenata, kontroliše profesionalno pripremanje pripadnika profesije na univerzitetima i diktira glavne tokove delovanja. Mali broj mar-

ginalizovanih pripadnika razvijenih profesija deluje samostalno, pružajući usluge veoma ograničenom broju klijenata (ibidem). Zbog toga gotovo sve razvijene profesije teže da “masovno asocijacijski” model organizacije pretoče u model “federacijske profesije”. Abot smatra da je ova transformacija znatno lakša kod profesija koje još uvek nisu u potpunosti razvijene, okoštale. Novim, “federacijskim” modelom profesionalne asocijacije, posebno u slučaju razvijenih profesija, gubi se mogućnost apsolutnog nadzora licenciranja, stvaranja monopola nad pružanjem usluga, a u izvesnoj meri članovi “federacijski organizovanih profesija” gube autonomiju i privilegovani status. Za profesije u razvoju, “federacijski model” profesionalne asocijacije mnogo je prihvatljiviji zbog otvorenosti (“velike propustljivosti granica delovanja”) jer otvara prostor za “osvajanje novih subpodručja“ u “stalno promenljivom okruženju“. Osim toga, “federacijski model” ima i poseban andrugoški značaj: on, kako ističe Abot, podstiče kontinuirano profesionalno usavršavanje i osvežavanje znanja, koje je neophodno jer su “za većinu profesija, za većinu profesionalaca u modernoj istoriji profesija - lutanje, ponovno učenje, i promene - tipično, a ne atipično iskustvo” (Abbot, 1998, p. 443).

Uloga profesionalnih asocijacija u procesu profesionalizacije

Profesionalne asocijacije imaju višestruke uloge u procesu profesionalizacije. Na osnovu uvida u dostupnu literaturu, kao osnovna uloga profesionalnih asocijacija može se izdvojiti *zaštitna uloga* - zastupanje (zaštita) interesa članova profesionalne asocijacije. Nešto ređe, kao osnovne uloge profesionalnih asocijacija, u literaturi se navode zaštita i unapređenje profesionalne grupe, rukovođenje profesionalnom grupom, artikulisanje profesionalnog uticaja, ostvarivanje zakonske zaštite profesionalne delatnosti ili oblikovanje karijere pripadnika profesije. Posebno je interesantno shvatanje da je osnovna uloga profesionalnih asocijacija u procesu profesionalizacije - *artikulisanje profesionalnog uticaja*. Ova uloga se, po rečima Makdonalda (Macdonald, 1999) ostvaruje realizacijom triju zadataka:

1. Integracijom svih profesionalnih grupa u jednu, “krovnu” asocijaciju. Što je uticaj integrativne asocijacije izraženiji, to je i organizacija profesije “čvršća”, jedinstvenija.
2. Profesionalnom mobilizacijom, koja se postiže jasnim određivanjem “granica nadležnosti”. Što je epistemološka osnova profesije uža, to je lakše izvršiti mobilizaciju, jer postoji jedinstveno zajedničko područje interesa, ali se na taj način, istovremeno, sužava i problemati-

ka kojom se pripadnici profesije bave (razvijene profesije: lekari, sveštenici, advokati). Međutim, ima i takvih “normativnih i sinkretičkih profesija koje posmatraju tako veliki broj problema kao područje svog legitimnog interesa, da se njihov kapacitet delovanja raspršuje”, ukazuje Keit Mekdonald (ibid., p. 170) i kao primer navodi novije profesije: inženjere, ekonomiste, sociologe, psihologe i dr.

3. Širenje kapaciteta za stvaranje alijansi koje zavisi od brojnih činilaca, kao što su profesionalni kontakti s drugim uticajnim grupama, stepen konsenzusa unutar profesije, broj članova profesije koji ne obavljaju profesionalnu praksu itd.

Artikulisanje profesionalnog uticaja kao osnovna uloga profesionalnih asocijacija zavisi i od drugih činilaca kao što su: baza teorijskog i praktičnog znanja, inkluzivnost/ekskluzivnost, homogenizovanost profesije oko ključnih pitanja, monopol na tržištu usluga, (visok) društveni status, socijalna zatvorenost profesije, jurisdikcija, profesionalno pripremanje, monopolicizacija profesionalnog znanja, kao i socijalni, politički i kulturni kontekst (ibid., p. 170 - 190).

Objašnjenja artikulisanja profesionalnog uticaja kao osnovne uloge profesionalnih asocijacija koja nude drugi autori kristališu se u dva pravca. Jedna grupa teoretičara smatra da profesionalni uticaj zavisi od tržišne situacije profesije, organizacionog potencijala članova i karakteristika političke kulture (Žvekić i Savin, 1981). Drugi autori (Freidson, 1988; Osman, 1995; Merriam and Brockett, 1997; Krause, 2001) ističu značaj socijalnog, političkog, kulturnog i ekonomskog konteksta za ostvarenje profesionalnog uticaja. Oni ukazuju i da stepen uspeha u obavljanju široko koncipirane osnovne uloge profesionalne asocijacije direktno zavisi od: svesti o pripadnosti profesiji, međusobne podrške članova, pravne i javne definisanosti uloge asocijacije, političke moći i od, kao najvažnijeg među pobrojanim činiocima, sposobnosti asocijacije da svojim autoritetom i mogućnošću kontrole dešavanja od profesionalnog interesa utiče na članove profesije i na širu javnost. Dva poslednja činioca posebno se međusobno prožimaju: društvena moć koju profesionalna asocijacija uživa u direktnoj je zavisnosti od posedovane snage (mogućnosti kontrole članova asocijacije i područja profesionalnog delovanja). Jedan od načina dosezanja potrebne snage (izražene u mogućnosti kontrole i posedovanju autoriteta) je ustanovljavanje kodeksa profesionalne etike, sistema kontrole akreditacije i stvaranje sistema podrške za učvršćivanje lojalnosti članova.

I severnoamerički andragog Hul među autorima je koji kao osnovnu ulogu profesionalnih asocijacija izdvajaju ostvarenje profesionalnog uticaja. No, on ističe i da je ostvarenje profesionalnog uticaja direktno povezano sa “statusom članova, njihovom posvećenošću profesiji, željom za učešćem u donošenju i primeni političkih odluka, osećanjem obaveza, željom za druženjem i zajedništvom, i konačno, žarom za obrazovanjem” (Houle, 1970, p. 8). Preko tako dosegnute snage, profesionalne asocijacije utiču na svoje članove i na širu javnost ostvarujući druge, posebne uloge: zaštitnoregulatornu, promotivnu i integrativnu.

Zaštitnoregulatorna, kao jedna od veoma često opisivanih posebnih uloga profesionalnih asocijacija ogleda se u kontroli prijema novih članova, broja budućih pripadnika profesije i kvaliteta njihovog profesionalnog pripremanja; eliminaciji i/ili ograničavanju delovanja pripadnika drugih profesija i neprofesionalaca na području delatnosti; zaštiti i podizanju statusa članova; kontroli cena profesionalnih usluga; postavljanju kodeksa profesionalne etike; dogovaranju i postavljanju standarda za obavljanje profesije, kao i za profesionalno pripremanje, kontinuirano profesionalno usavršavanje, za izdavanje i potvrđivanje licence i izdavanje sertifikata; sprovođenju određenih disciplinskih postupaka protiv članova profesionalne asocijacije koji su prekršili kodeks profesionalne etike ili su obavljali rad ispod dogovorenih ili propisanih standarda.

Teoretičari koji profesionalne asocijacije posmatraju kroz andragošku prizmu često prioritet daju *promotivnoj* ulozi, kao jednoj od “osnovnih snaga” profesionalnih asocijacija (Savićević, 1985, 1991; Golubović, 1985a, 1985b; Sučić i Ograzović, 1985; Merriam and Brockett, 1997). Ostvarivanjem promotivne uloge “oblikuje se identitet područja, razumljiv široj javnosti”, ukazuju Merriamova i Broket (Merriam and Brockett, 1997, p. 237). Tek kroz nju, profesionalne asocijacije su “u stanju da u potpunosti zastupaju interese pojedinaca, područja i društva u celini”, ali i da “upoznaju nove praktičare s perspektivama profesije, filozofijom, vrednostima, i još više - da vrše proces socijalizacije svojstven svim profesionalnim grupama” (ibidem). Promotivna uloga profesionalnih asocijacija artikuliše se putem ponude programa kontinuiranog profesionalnog usavršavanja i osvežavanja znanja, podsticanja istraživanja i diseminacije rezultata empirijskih i teorijskih nalaza.

Još jedna uloga - *integrativna*, često se navodi u studijama koje se bave fenomenom profesionalizacije. Ona se najčešće objašnjava preko podsticanja razvoja zajedništva među članovima (Parker et al., 1975; Zvekić i Savin, 1981) i preko upravljanja (menadžmenta) područjem obrazovanja odraslih (Merriam and Brockett, 1997).

Profesionalne asocijacije kao zasebno područje istraživanja

Profesionalne asocijacije, iako predmet interesovanja širokog kruga istraživača, znatno ređe su proučavane kao zaseban fenomen nego drugi elementi (svojstva) profesije. Kao jedno od, u međunarodnim razmerama posmatrano, najznačajnijih empirijskih istraživanja u kojima su profesionalne asocijacije tretirane kao područje istraživanja, a koje je ukazalo na neophodnost andragoškog pristupanja razjašnjavanju proučavanog problema, obimom i iscrpnošću objašnjenja izdvaja se studija slučaja Watkinsa i saradnika (Watkins, 1999; Watkins & Drury, 1999) sprovedena na uzorku od četrdeset jedinica istraživanja - različitih profesionalnih asocijacija iz Velike Britanije koje su varirale s obzirom na: dužinu postojanja, broj članova, način osnivanja, organizaciju i funkcije. Istraživanje se odvijalo u tri stadija: prvi stadij je obuhvatao intenzivno debatovanje 40 fokus-grupa na seminarima. Drugi stadij se odnosio na razgovore i polustrukturisano intervjuisanje (zasnovano na nalazima iz prve faze istraživanja) sprovedeno na uzorku od po 20 grupa predstavnika ispitivanih profesionalnih asocijacija. Treća, završna faza istraživanja realizovana je na reprezentativnom uzorku starijih menadžera iz 30 obuhvaćenih profesionalnih asocijacija. Za obezbeđivanje neophodne pojmovne valjanosti, triangulacija je vršena analizom dokumentacije iz primarnih, sekundarnih i tercijarnih izvora. Ovako metodološki strukturisano istraživanje dalo je zanimljive rezultate koje je Watkins grupisao oko četiri stožerna problema: strateškog usmerenja, rada asocijacije, profesionalnog pripremanja i kontinuiranog profesionalnog usavršavanja i održanja standarda i kvaliteta.

Watkins ukazuje na andragoški posebno zanimljiv nalaz o tendenciji uvođenja "sa planiranjem karijere povezanog, strukturisanijeg, obaveznog kontinuiranog profesionalnog usavršavanja, u kome se postignuće meri novim načinima" (Watkins, 1999, p. 66). Pored toga, ovaj autor sa saradnicima izdvaja i razjašnjenje strateškog usmerenja profesionalnih asocijacija obuhvaćenih istraživanjem koje se ogleda u kretanju (različitim intenzitetom za svaku uzorkom obuhvaćenu profesionalnu asocijaciju) od "samostalnog rada ka saradnji sa drugim profesionalnim asocijacijama, uniformnosti rada i potreba članova ka povećanju njihove raznolikosti i broja drugačijih specijalizacija, 'okrenutosti ka unutra' ka 'okrenutosti ka spolja' sa povećanom svešću o potrebama drugih učesnika, naglašavanja značaja za Veliku Britaniju ka stvaranju globalnih institucija sa britanskom osnovom" (Watkins & Drury, 1999, p. 34).

Drugačije rezultate i "otvoreniji prostor" za tumačenje nalaza daju istorijska i komparativna istraživanja, posebno nekoliko iscrpnih i detaljnih anali-

za funkcija i razvoja profesionalnih asocijacija na području obrazovanja odraslih (Golubović, 1985a, 1985b; Savićević, 1981, 1985, 2000; Sučić i Ogrizović, 1985). Savićević (2000) ukazuje da se na rudimentarne ideje o potrebi udruživanja, posebno u svrhu sistematskog usavršavanja agitatora (sindikálnih i partijskih kadrova) za rad na području obrazovanja odraslih, nailazi u radovima mnogih srpskih socijaldemokrata (Svetozara Markovića, Radovana Dragovića, Dimitrija Tucovića, Dušana Popovića, Filipa Filipovića), koji su utemeljili otvaranje prvih sindikalnih i partijskih škola koje su trasirale put profesionalizaciji područja obrazovanja odraslih kod nas. Njihove ideje o potrebi udruživanja radi pripremanja agitatora za obrazovni rad bile su intencionalne, a ne stihijske, a predstavljale su refleksiju “andragoških strujanja koja su se dešavala u razvijenim zemljama Evrope” (ibid., str. 308). Još jasnije na ovu potrebu ukazuje i Vićentije Rakić, čija “konceptija doživotnog obrazovanja je povezana s uviđanjem potreba pripremanja kadrova za područje obrazovanja odraslih” (ibid., str. 318).

Jugoslavija je uz još 21 zemlju bila suosnivač Svetskog udruženja za obrazovanje odraslih 1925. godine (Savićević, 2003). Dalji impuls za profesionalno udruživanje na području obrazovanja odraslih dale su promene u jugoslovenskom društvu u drugoj polovini 20. veka, a posebno dve vrste asocijacija koje su u bivšoj SFRJ delovale na području obrazovanja odraslih: savezi radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) i andragoška društva.

Savezi radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) začeti su u svim jugoslavenskim republikama i autonomnim pokrajinama u periodu od 1954 do 1960. godine, čemu je sledilo i formiranje Konferencije radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) na federalnom nivou. Osnovni ciljevi tih asocijacija, koje su prethodile stvaranju andragoških društava (prema: Golubović, p. 255), bili su:

1. koordinacija i promovisanje rada ustanova i institucija za obrazovanje i vaspitanje odraslih (narodnih, radničkih i drugih univerziteta),
2. organizaciono jačanje postojećih i pružanje pomoći u osnivanju novih ustanova i institucija za obrazovanje i vaspitanje odraslih i davanje podrške lokalnim inicijativama,
3. promovisanje oblika rada koji za cilj imaju obrazovno, naučno i političko usavršavanje radnika u urbanim i ruralnim sredinama, posebno u tesnoj saradnji sa socijalnim i političkim organizacijama,
4. promovisanje aktivnosti Saveza u celini ili njegovih članova pojedinačno koje predstavljaju odgovor na uočene potrebe,
5. poboljšanje opšteg obrazovanja i kulturne svesti radnika radi pružanja pomoći u nalaženju značenja u istraživanju socijalnih, političkih i profesionalnih pitanja koja ih mogu interesirati,

6. iznalaženje načina i puteva za obezbeđivanje tehničkih sredstva koja predstavljaju preduslov podizanja obrazovnih standarda odraslih na viši nivo i
7. izdavanje publikacija koje mogu da pruže pomoć narodnim i radničkim univerzitetima u njihovom radu.

Na višem nivou opštosti isti ciljevi su ustanovljeni i za rad Konferencije radničkih i narodnih univerziteta. Asocijacije radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) su poseban doprinos dale u otvaranju i trasiranju puteva sistematskog i naučno zasnovanog proučavanja obrazovanja i učenja odraslih i profesionalnog pripremanja andragoga, koje se ogledalo u publikovanju časopisa, više desetina monografija, organizovanju i realizaciji letnjih i zimskih andragoških škola, osnivanju andragoških centara i realizaciji brojnih drugih andragoških aktivnosti. Posebnu pažnju ove asocijacije su davale i razvoju i sprovođenju koncepta upravljanja narodnim, radničkim i drugim univerzitetima za obrazovanje odraslih, formalizaciji pravila profesionalnog delovanja na području obrazovanja odraslih te učešću u pregovorima o redefinisanoj mesta i uloge narodnih, radničkih i drugih univerziteta u društvu.

Temelji koje su postavili Savezi radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) omogućili su stvaranje andragoških društava u svim republikama, te Saveza andragoških društava Jugoslavije, koji je delovao na federalnom nivou. Prikazujući rad seminara za usavršavanje andragoških kadrova zaposlenih u radničkim i narodnim univerzitetima, održanog od 6. jula do 6. avgusta 1961. godine u Omišlju, u okviru Ljetne škole, Savićević (Savićević, 1961) posebno naglašava značaj postavljanja zahteva za selekciju učesnika letnjih škola koje je organizovao Savez radničkih i narodnih sveučilišta i potrebu homogenizacije grupa koje učestvuju u radu s obzirom na prethodno, formalnim putem stečeno andragoško znanje. Time je on formalno, u andragoškoj javnosti prvi, pokrenuo pitanje profesionalizacije područja obrazovanja odraslih, ukazao na potrebu stvaranja zasebne grupe profesionalno adekvatnije pripremljenih kadrova unutar Saveza radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) i jasno formulisao ideju o potrebi stvaranja andragoške profesionalne asocijacije - andragoškog društva. Međutim, do opšteg prihvatanja ove ideje došlo je tek na sledećoj Letnjoj školi andragoga koja je počela s radom od 28. jula 1964. godine u Poreču. Tada izabrano rukovodstvo formulisalo je pravila rada Andragoškog društva, koje je formalno registrovano 1965. godine.

Prvi zadatak koji je Društvo ostvarilo bilo je iniciranje osnivanja andragoških društava u svim jugoslovenskim federalnim jedinicama i autonomnim pokrajinama. Po stvaranju Saveza andragoških društava Jugoslavije

29. maja 1968. godine, tokom održavanja Prvog kongresa andragoga Jugoslavije, definisano je i usmerenje Saveza andragoških društava Jugoslavije na "profesionalno i naučno promovisanje andragoške teorije i prakse" (ibidem). Tako predviđena osnovna smernica doprinela je da andragoška društva tokom perioda svog intenzivnog rada okupe ne samo andragoge praktičare već i brojne teoretičare i istraživače, da organizuju njihovo delovanje "u različitim specijalističkim grupama i sekcijama, na naučnim skupovima, simpozijumima i kongresima, na različite teme" (ibidem). Pored toga, podsticane su i realizovane mnogobrojne izdavačke aktivnosti na području obrazovanja odraslih, a časopis "Andragogija" postao je zvanično glasilo andragoških društava Jugoslavije. Savez andragoških društava Jugoslavije organizovao je i pet kongresa andragoga Jugoslavije.

Još preciznije, Savez andragoških društava Jugoslavije i andragoška društva republika i pokrajina predstavljali su "naučno profesionalne organizacije čiji je osnovni cilj bio proučavanje obrazovanja i učenja odraslih, ali koje su po slovu zakona svrstavane u 'društvene' organizacije(...). Ove profesionalne asocijacije organizovale su kongrese, naučne i stručne skupove, seminare i okrugle stolove, sa ciljem da se unapredi andragoška teorija i praksa" (Savićević, 2006b, str. 327). Andragoška društva, organizovana po delegatskom principu, bila su u finansijski zavisnom položaju: njihovo finansiranje je reflektovalo njihovu poziciju u odnosu na nivo na kome su organizovane, što ih je kasnije, tokom i nakon raspada Jugoslavije, dovelo u izuzetno težak materijalni položaj.

Tokom postojanja i delovanja andragoških društava kao specifičnih profesionalnih asocijacija, sve do dezintegracije Jugoslavije, nije prestajalo delovanje širih udruženja koja su delovala na području obrazovanja odraslih - saveza radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta). Ona su i nakon osnivanja andragoških društava nastavila svoj rad, koji se na polju profesionalizacije obrazovanja odraslih posebno ogledao u doprinosu i delovanju Andragoškog centra, te brojnih letnjih i zimskih andragoških škola, čiji su polaznici birani iz redova "andragoških kadrova u širem smislu" - zaposlenih na području obrazovanja odraslih koji nisu imali adekvatnu prethodnu andragošku profesionalnu pripremu. Diseminacijom stručnih i naučnih znanja, a posebno letnjim i zimskim školama, savezi su ostvarivali i značajnu međunarodnu profesionalnu andragošku saradnju.

U periodu do formiranja Studijske grupe za andragogiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1979. godine, savezi radničkih i narodnih sveučilišta (univerziteta) kao stručna i andragoška društva, kao profesionalne asocijacije, dali su izrazit doprinos procesu profesionalizacije područja obrazovanja odraslih. Ove dve grupe asocijacija nastavile su intenzivan an-

gažman u procesu profesionalizacije područja obrazovanja odraslih sve do razjedinjavanja Jugoslavije. No, kako su okupljale pojedince, a bile financirane iz državnog budžeta, početkom devedesetih godina 20. veka ove asocijacije su došle u izrazito težak položaj (detaljnije u: Despotović, 2001; Savićević, 2006).

Najmanji zastoj u radu evidentiran je u Andragoškom društvu Slovenije (ADS) jer se ova neprofitna asocijacija danas finansira iz godišnjih članarina i subvencija resornog ministarstva, kao i iz priloga različitih sponzora. Andragoška društva Jugoslavije, Srbije i Crne Gore svoj rad nisu prekidala, već je on bio "tih", postojan, a u dometima finansijskih mogućnosti - veoma produktivan, posebno u pogledu izdavačke delatnosti, realizacije projekata, organizovanja i realizacije domaćih i međunarodnih skupova, te donošenja pravnih normi i drugih formalnih propisa.

Od sredine 2000. godine značajan doprinos u procesu profesionalizacije područja obrazovanja odraslih daje i neprofitna nestranačka nevladina organizacija Društvo za obrazovanje odraslih. Ova strukovna asocijacija daje punu podršku i izuzetno se zalaže za razvoj područja obrazovanja odraslih. Ona za cilj, prema svom Statutu, ima "naučno i stručno istraživanje obrazovanja odraslih, unapređenje različitih oblika kulturnog, vaspitnog i obrazovnog rada s odraslima, obrazovanje i usavršavanje stručnjaka za obrazovni rad s odraslima i opšte podizanje kulturno-obrazovnog nivoa.

Zanimljivo istraživanje o profesionalnim asocijacijama, istorijsko-komparativnog metodološkog dizajna, s akcentom na englesko govorno područje, obavili su Meriamova i Broket (Merriam and Brockett, 1997). Ovi autori su došli do interesantnih nalaza vezanih za značaj i ulogu profesionalnih asocijacija koje su okupljale andragoške kadrove različitih obrazovnih profila. Među posebno značajne profesionalne asocijacije koje su dale krupan doprinos profesionalizaciji područja obrazovanja odraslih ovi autori ubrajaju više nacionalnih i internacionalnih asocijacija (npr. NUCEA, NEA, SCUTREA, CASAE, IIZ/DVV, ESREA, ICAE, WEA). Položaj ovih profesionalnih asocijacija razlikuje se s obzirom na nivo delovanja i uloge koje ostvaruju (Merriam and Brockett, 1997).

S obzirom na osnovnu ulogu koju realizuju, pobrojane profesionalne asocijacije na području obrazovanja odraslih Meriamova i Broket razvrstavaju u dve bazične kategorije: "1) Asocijacije koje pomažu ujedinjavanje različitih segmenata područja i 2) asocijacije koje predstavljaju 'dom' za ostvarenje posebnih interesa (kao što su obučavanje i razvoj, opismenjavanje ili kontinuirano profesionalno obrazovanje). Tako, neke od asocijacija za obrazovanje odraslih ostvaruju funkciju zaštite (*umbrella function*), dok druge objedinjavaju svoje članove iz specifičnijih segmenata područja. Asocijaci-

je, takođe, mogu da se razlikuju s obzirom na geografski obuhvat populacije kojoj služe (drugim rečima, s obzirom na njihov delokrug). Pet takvih nivoa obuhvataju: lokalni, državnookružni, regionalni, nacionalni i internacionalni” (ibid., p. 225).

Na taj način posmatrano, delovanje profesionalnih asocijacija na području obrazovanja odraslih ima dvostruki značaj: one deluju kao stožeri oko kojih se integriše čitavo područje, ali je njihovo delovanje i saborno jer okupljaju snage pripadnika profesije. Takvo delovanje profesionalnih asocijacija na području obrazovanja odraslih ima sinergetski efekat, jer je istovremeno i stožerno i saborno okrenuto i ka spolja i ka unutra, te ga ne čini samo prost zbir aktivnosti članova.

Drugačiji pogled na problem profesionalnih asocijacija dala su ispitivanja, posebno ona koja su kvantitativno metodološki osmišljena, u kojima su profesionalne asocijacije postavljene na poziciju istraživačke varijable. Jedno od takvih je Vilrajtovo istraživanje (Wheelwright, 2000). On je, istražujući stepen profesionalizovanosti sociologa-futurista ispitivao, između ostalog, i *potrebu za osnivanjem njihove profesionalne asocijacije*.

Zanimljive rezultate dala je i Nacionalna studija potreba za akreditacijom nastavnika srednjih stručnih škola u SAD kojom je, između ostalog, ispitivana i uloga profesionalnih asocijacija u procesu *kontinuiranog profesionalnog usavršavanja*, kao i srodna istraživanja stručnjaka Međunarodnog instituta za planiranje obrazovanja (detaljnije u: Lewin, 1992). U teorijskom smislu srodnu vizuru stanja savremenog kontinuiranog obrazovanja zaposlenih na području obrazovanja odraslih dao je i Cervero (Cervero, 2000), a o sličnim nalazima izveštavali su i drugi istraživači (Boissoneau, 1980, Green et al., 1984, Fleming, 2000, Queeney, 2000, svi prema: Mott & Daley, Eds., 2000).

Prema analiziranoj literaturi, zapaža se i bogatstvo ispitivanja posvećenih ne samo odnosu profesionalnih asocijacija prema kontinuiranom profesionalnom usavršavanju članova, već i posebnih istraživanja posvećenih profesionalnom udruživanju. U tom smislu posebno je interesantan nalaz Ratiganove studije (Ratigan, prema: Goodlad, Soder & Sirotnik, Eds., 1990) o odnosu profesionalnih asocijacija nastavnika i moći: većina od 473 istraživanjem obuhvaćena nastavnika iz Ajove - njih 99 procenata - izjavila je kako opaža da pripada profesionalnoj asocijaciji koja ima veliku moć u društvu. Do sličnih nalaza došlo se i drugim studijama: o visokom stepenu moći sopstvene profesionalne asocijacije izveštavaju i pripadnici tradicionalno priznatih profesija (Freidson, 1994, 1999; Krause, 2001) i andragozi (Sissel, 2001, u: Hansman & Sissel, Eds., 2001). Takođe su zanimljivi i nalazi o odnosu sopstvene profesionalne asocijacije prema specijalističkom znanju do kojih su došli Robbins i Hjudžis (Robbins & Hughes, 1967, p. 245).

Profesionalne asocijacije na području obrazovanja odraslih

Opšti problem istraživanja posvećenog profesionalizaciji područja obrazovanja odraslih, postavljen u vezi s profesionalnim asocijacijama kao jednim od ključnih elemenata predmeta istraživanja, formulisan je kao ispitivanje značaja i uloge profesionalnih asocijacija u procesu profesionalizacije područja obrazovanja odraslih. Shodno prihvaćenoj teorijskoj osnovi, dobijeni nalazi nisu direktna refleksija procene značaja i uloge profesionalnih asocijacija u procesu profesionalizacije područja obrazovanja, već se, kao i u drugim srodnim istraživanjima, odnose na percepcije i procene respondenata o pojedinim značajnim aspektima profesionalnih asocijacija. Nalazi o profesionalnoj asocijaciji (zavisna varijabla) tumačeni su s obzirom na obrazovni (nezavisna varijabla) i radni, bio-socijalni i organizacioni kompleks (kontrolne varijable). U empirijskom delu studije, u kojoj je kao metod istraživanja primenjen kvantitativni, neeksperimentalni, deskriptivni istraživački metod, ispitano je 670 subjekata. Radi pojednostavljenja kompleksnog metodološkog dizajna, nalazi su tumačeni s obzirom na obrazovnu pripremljenost respondenata: posebno za grupu neadekvatno profesionalno pripremljenih (NPP) i za grupu adekvatno profesionalno pripremljenih andragoških kadrova (APP).

Skalom koja se sastoji od šest ajtema prikupljeni su podaci o: a) percepciji specijalističkog znanja kao preduslova za pripadnost profesionalnoj asocijaciji; b) proceni učestalosti održavanja formalnih sastanaka među pripadnicima profesije; c) proceni stepena i snage povezanosti članova profesionalne asocijacije; d) percepciji moći (uticaja) profesionalne asocijacije u društvu; e) percepciji moći (uticaja) profesionalne asocijacije na području svoje delatnosti i f) proceni primenjenosti standarda za “ulazak” u profesionalnu asocijaciju.

U pilot-istraživanju sprovedenom na uzorku od 90 pripadnika tradicionalnih profesija koji je dobijen metodom egzaktnog uzorkovanja u softverskom programskom “paketu” SPSS pouzdanost tipa interne konzistencije instrumenta iznosila je $\alpha=0.641$, pri čemu je prosečna korelacija izmerena među svim stavkama iznosila $r=0.374$. Slični nominalni izrazi pouzdanosti i prosečne korelacije među svim stavkama ustanovljeni su i u osnovnom istraživanju.

Neadekvatno profesionalno pripremljeni andragoški kadrovi (NPP)

Izračunavanje frekvencija i osnovnih statistika za prikupljene podatke pokazalo je da specijalističko znanje kao preduslov za pripadnost profesionalnoj asocijaciji opaža (uglavnom ili u potpunosti) 70.9% subjekata. Tek nešto više od polovine respondenata (52.7%) delimično ili uglavnom se složilo s tvrdnjom da pripadnici njihove profesije često održavaju formalne sastanke. Postojanje snažne, usko povezane profesionalne asocijacije negiralo je gotovo 56.0% subjekata, dok je 84.5% negiralo da njihova profesionalna asocijacija ima veliku moć u društvu. Ipak, 52.4% respondenata smatra da njihova profesionalna asocijacija ima veliku moć na području sopstvene delatnosti, a nešto više njih, 58.4% procenilo je kako su za "ulazak" u profesionalnu asocijaciju primenjeni potrebni standardi. Na osnovu ovako grubo izloženih podataka može se smatrati da većina andragoških kadrova smatra da je specijalističko znanje preduslov za pripadnost profesionalnoj asocijaciji i da su za "ulazak" u profesionalnu asocijaciju primenjeni potrebni standardi. Oni smatraju i da njihova profesionalna asocijacija ima veliku moć na području sopstvene delatnosti, ali ne i u društvu uopšte. Takođe, preko polovine respondenata smatra da pripadnici njihove profesije često održavaju formalne sastanke i da njihova profesionalna asocijacija nema dovoljno snažnu niti usko "istkanu" strukturu članova.

Prikupljeni podaci podvrgnuti su i kompleksnijim statističkim procedurama: T-testovima za nezavisne uzorke i Levenovom testu homogenosti varijanse. No, dublje statističko tumačenje prikupljenih podataka omogućeno je tek primenom kanoničke korelacione analize. Osnovni nalaz pokazao je da se veze između opažanja različitih aspekata profesionalne asocijacije i varijabli iz biosocijalnog, radnog i organizacionog kompleksa mogu opisati preko četiri zasebne funkcije, statistički značajne na nivou 0.01, koje mogu razjasniti 31.69 % prikupljenih podataka.

Tabela 1. Kanoničke korelacije - NPP

SPECIJALISTIČKO ZNANJE OBEZBEĐUJE MI PRIPADNOST MOJOJ PROFESIONALNOJ ASOCIJACIJI	(-)	.444	(-)	roditeljski status obrazovni nivo majke radno mesto oca tok karijere (broj)
MOJA PROFESIONALNA ASOCIJACIJA IMA VELIKU MOĆ NA PODRUČJU SVOJE DELATNOSTI	(-)	.398	(+) (-)	rodna pripadnost (pol) obrazovni nivo oca način angažovanja
MOJA PROFESIONALNA ASOCIJACIJA OKUPLJA SAMO ONE KOJI ISPUNJAVAJU TRAŽENE STANDARDE	(-)			
MOJA PROFESIONALNA ASOCIJACIJA IMA VELIKU MOĆ U DRUŠTVU	(+)	.331	(-)	način sticanja obrazovanja, bračni status, dužina radnog staža
MOJA PROFESIJA IMA SNAŽNU, USKO POVEZANU PROFESIONALNU ASOCIJACIJU	(+)	.323	(+) (+)	rodna pripadnost (pol) obrazovni nivo oca način angažovanja
PRIPADNICI MOJE PROFESIJE ČESTO ODRŽAVAJU FORMALNE SASTANKE	(+)			

“Prepokrivanje” (redundantnost) prikupljenih podataka koji se mogu objasniti pomenutim funkcijama iznosi 11.7%, što znači da se samo mali deo podataka prikupljenih u vezi s odnosom prema profesionalnoj asocijaciji i percepcijom sopstvene profesionalne asocijacije može objasniti istraživanjem obuhvaćenih varijabli iz biosocijalnog, radnog i organizacionog kompleksa. Ipak, kanoničkom analizom, kako je pokazano na tabeli 1, izdvojene su četiri u 99 odsto slučajeva statistički značajne strukture, tj. kanoničke varijable:

1. Prva od njih pokazuje da roditeljski status, obrazovni nivo majke, radno mesto oca i broj radnih organizacija/institucija u kojima su bili zaposleni ne utiču na to da respondenti smatraju da im specijalističko znanje ne obezbeđuje pripadnost u profesionalnoj asocijaciji.
2. Drugom kanoničkom strukturom može se objasniti da rodna pripadnost (pol), obrazovni nivo oca i način (radnog) angažovanja utiču na opažanje da sopstvena profesionalna asocijacija nema veliku moć na području svoje delatnosti i da ne okuplja samo one koji ispunjavaju tražene standarde.

3. Treća ukazuje da način sticanja obrazovanja, bračni status i dužina radnog staža ne utiču na opažanje da sopstvena profesionalna asocijacija ima veliku moć u društvu.
4. Četvrta kanonička varijabla pomaže razjašnjenju kako rodna pripadnost (pol), obrazovni nivo oca i način (radnog) angažovanja utiču na opažanje da sopstvena profesija ima snažnu, usko povezanu profesionalnu asocijaciju, te da pripadnici sopstvene profesije često održavaju formalne sastanke.

Na taj način dobijeni podaci pokazali su kako neke biosocijalne karakteristike (roditeljski status, obrazovni nivo majke i radno mesto oca) kao i promena lokacije (organizacije, ustanove ili institucije) na kojoj se obavlja profesionalna delatnost ne utiču na opažanje specijalističkog znanja kao svojevrsne "ulaznice" za profesionalnu asocijaciju. Taj nalaz se zbog negativnog predznaka na oba "kraja" kanoničkog para može dvojako tumačiti: ili specijalističko znanje za respondente ima veoma veliku važnost i predstavlja preduslov za pristupanje profesionalnoj asocijaciji bez obzira na promene u njihovom personalnom životu i na sociokulturni kontekst iz koga potiču, što je verovatnije s obzirom na nalaze drugih studija, ili su respondenti rezignirani nekim aspektom delovanja profesionalne asocijacije zbog čega smatraju da joj se može pristupiti i bez ispunjavanja osnovnog standarda (posedovanja specijalističkog znanja), što je manje verovatno. Takođe, ustanovljeno je i da opažanje moći profesionalne asocijacije u društvu ne zavisi od toga da li je obrazovanje sticano redovnim školovanjem u mladosti ili u raznovrsnim oblicima obrazovanja odraslih, tj. da način sticanja profesionalnog obrazovanja ne utiče na percepciju socijalne pozicije sopstvene profesionalne asocijacije.

Interesantan je i nalaz o uticaju rodne pripadnosti (pola), obrazovnog nivoa oca i načina (radnog) angažovanja na opažanje da sopstvena profesija ima snažnu, usko povezanu profesionalnu asocijaciju, koja ipak ne okuplja samo one osobe koje ispunjavaju tražene standarde. I pored toga pripadnici profesije često održavaju formalne sastanke, ali nemaju veliku moć na području svoje delatnosti. Ovaj nalaz valja posmatrati kroz prizmu činjenice da je među andragoškim kadrovima (u ovom konkretnom istraživanju) evidentna "feminizacija" jer žene "dominiraju" s preko 70.1%, a tome valja dodati i podatke da 67.7% očeva respondenata nema završen fakultet, te da 74,7% subjekata ima stalno zaposlenje na području obrazovanja odraslih. Zbog toga rezultate valja tumačiti iz pozicije koja ukazuje na izvesnu socijalnu marginalizovanost subjekata istraživanja, pa se u andragoškom smislu ohrabrujućim može smatrati optimizam koji "provejava" iz dobijenih odgovora: da međusobnom povezanošću snažno ispreplitana, formalnim strukturama po-

jačana profesionalna asocijacija, čak i ako uključuje osobe koje ne ispunjavaju tražene standarde, ima mogućnosti da se osnaži i ojača sopstvenu moć na području obrazovanja odraslih širenjem i produbljivanjem specijalističkog znanja svojih pripadnika.

Adekvatno profesionalno pripremljeni andragoški kadrovi (APP)

Izračunavanje frekvencija i momentnih koeficijenata od 1 do 4. reda kod APP pokazalo je izvesne sličnosti s nalazima dobijenim za NPP. Specijalističko znanje kao preduslov za pripadnost profesionalnoj asocijaciji u ovom slučaju opaža (uglavnom ili u potpunosti) nešto viši procenat subjekata - njih 75.6%. Znatno više respondenata (70.6%) delimično se ili uglavnom složilo s tvrdnjom da pripadnici njihove profesije često održavaju formalne sastanke. Postojanje snažne, usko povezane profesionalne asocijacije negirao je još veći broj subjekata - gotovo 63.8%, a značajno je i da je 90.0% andragoga negiralo da njihova profesionalna asocijacija ima veliku moć u društvu. Ipak, 52.4% respondenata smatra da njihova profesionalna asocijacija ima veliku moć na području sopstvene delatnosti, a nešto više njih, 58.4% procenilo je kako su za "ulazak" u profesionalnu asocijaciju primenjeni potrebni standardi. To znači da gotovo 3/4 svih istraživanjem obuhvaćenih andragoga smatra da je specijalističko znanje neophodan preduslov za pripadnost andragoškoj profesionalnoj asocijaciji, dok nešto manji broj njih smatra da pripadnici njihove profesije prilično često održavaju formalne sastanke. Iako je većina procenila da njihova profesionalna asocijacija nema veliku moć u društvu, više od polovine svih ispitanih andragoga svoju profesionalnu asocijaciju procenjuje kao uticajnu na području svoje delatnosti. Još više njih snatra da su za "ulazak" u ovu profesionalnu asocijaciju primenjeni potrebni standardi. Potrebu za intenzivnijim međusobnim povezivanjem, integrisanjem i snaženjem profesionalne asocijacije, koja je izražena procenom stepena i snage povezanosti članova profesionalne asocijacije kao nedovoljne - izrazilo je više od trećine respondenata.

No kako za davanje konačne ocene o nalazima ovi rudimentarni zaključci nisu ni statistički značajni ni dovoljni, kao i u prethodnom slučaju prikupljeni podaci su podvrgnuti i nizu kompleksnih statističkih procedura. Primenjena kanonička korelaciona analiza pokazala je da ne postoji statistički značajna povezanost između opažanja različitih aspekata profesionalne asocijacije i različitih, istraživanjem obuhvaćenih biosocijalnih, radnih i organizacionih elemenata. Naime, iako se može izdvojiti pet funkcija koje opisuju ove veze,

ni jedna od njih nema potencijala da objasni više od 0.05% prikupljenih podataka.

Tabela 2. Kanonička korelaciona analiza - APP

Sažetak kanoničke analize						
χ^2 (126) = 01,41 Sig. = ,94717						
Kanonički R:		Levi Set		Desni Set		
,45812						
Broj varijabli		6		21		
Ekstrahovana varijansa		100,000%		34,202%		
Ukupna redundancija		10,321%		4,103%		
Koefficienti kanoničkih korelacija i njihova značajnost						funkcija
funkcije	Canonical R	Canonical R ²	χ^2	df	Sig.	λ'
0	0,458	0,210	101,406	126,000	0,947	0,497
1	0,344	0,118	67,250	100,000	0,995	0,629
2	0,329	0,108	49,000	76,000	0,993	0,713
3	0,294	0,087	32,433	54,000	0,991	0,800
4	0,272	0,074	19,283	34,000	0,980	0,875
5	0,233	0,054	8,123	16,000	0,945	0,946

Međutim, sve ove funkcije zajedno sinergetskim delovanjem mogu razjasniti čak 34.2% svih prikupljenih podataka (tabela 2). Redundantnost ("pokrivenost") prikupljenih podataka iz levog seta varijabli (6 varijabli iz instrumenta ASO) podacima iz desnog seta (21 stavka iz instrumenta BSRO) sa ukupno 4.103% zajedničkog delovanja sa ajetemima iz skale ASO) iznosi gotovo 10.321%, ali generalno gledano, ukazuje da se samo neznatan deo podataka koji se odnose na opažanje andragoga o različitim aspektima profesionalne asocijacije može objasniti delovanjem činilaca iz bio-socijalnog, radnog i organizacionog domena. To ukazuje na solidno poznavanje među istraživanjem obuhvaćenim andragozima, stečeno na studijama andragogije, o dugoj tradiciji i obimu delovanja profesionalnih asocijacija na području andragoške delatnosti. Ovo znanje, posebno kada su u pitanju Andragoško društvo Jugoslavije i Andragoško društvo Srbije najverovatnije je delovalo tako da se percepcija nekih aspekata delovanja profesionalne asocijacije po-

kaže kao nezavisna od radnih i organizacionih, kao i od bio-socijalnih činilaca.

Komentar nalaza i predlozi za dalje delovanje

Uopšteno posmatrano, na osnovu dobijenih nalaza jasno je da adekvatna prethodna profesionalna priprema oblikuje percepciju specijalističkog znanja kao preduslova za pripadnost profesionalnoj asocijaciji. Na nju posebno utiču i zvanje i način na koji su pojedinci angažovani. To znači da su kadrovi koji su stekli neophodna andragoška znanja upoznati s tim da je prethodna andragoška profesionalna priprema preduslov za pripadnost profesionalnoj asocijaciji, što je slučaj i s njihovim kolegama koji su bazično obrazovanje stekli u nekim drugim oblastima i obavljaju određenu vrstu andragoški jasnije dizajniranih poslova, ali ne i s ostalim andragoškim kadrovima (u širem smislu). Time su potvrđeni nalazi o važnosti specijalističkog znanja kao preduslova za pripadnost profesionalnoj asocijaciji o kojima su izveštavali pojedini autori (Robbins & Hughes, 1967; Golubović, 1985a; Savićević, 1985). Takođe je ukazano i da su APP koji deluju na području obrazovanja odraslih jasno upoznati s tendencijom da se profesionalne asocijacije oslanjaju na specijalističko znanje sopstvenih članova kao što je utvrđeno istraživanjem Hala i saradnika (Hall, et al., 1999). Ovaj nalaz pokazuje i da bi jasnije podizanje barijere za ulazak u profesionalnu asocijaciju samo za one pripadnike andragoške profesije koji imaju potrebnu profesionalnu pripremu zajedno s motivisanjem pojedinaca zaposlenih na području obrazovanja odraslih za uključivanje u profesionalnu asocijaciju moglo otvoriti i produžiti potrebu za formalnim sticanjem neophodnih andragoških znanja.

Viši stepen organizovanosti profesije čiji je značajan odraz učestalo održavanje formalnih sastanaka profesionalne asocijacije pokazao se značajnijim za APP. Kod ovih subjekata utvrđena je i povezanost procene učestalosti održavanja formalnih sastanaka profesionalne asocijacije s planiranim razvojem karijere. Što je kod subjekata izraženija ambicioznost, to oni opažaju održavanje formalnih sastanaka profesionalne asocijacije kao učestalije; nalaz je usklađen s rezultatima istraživanja koje iznosi više autora (Parker et al., 1975; Rus i Arzenšek, 1984; Boone, 2001. i dr). Tu usklađenost potvrđuje i nalaz da se organizovanost profesije drugačije procenjuje među NPP. Procenu determinišu način angažovanja, pol i obrazovni nivo oca, i to tako da što je viši njegov obrazovni nivo i što je od poslodavca nezavisniji način angažovanja (tj. što je izraženija autonomija i samostalnost u profesionalnom delovanju), to se održavanje formalnih sastanaka profesije

onalne asocijacije procenjuje kao učestalije. Ova tendencija posebno je izražena kod pripadnika muškog pola, što ukazuje na potrebu snažnijeg podsticanja za participaciju u formalnim sastancima profesionalne asocijacije kod žena profesionalno angažovanih na području obrazovanja odraslih, posebno onih koje potiču iz obrazovno manje stimulativnih porodica i čiji je profesionalni angažman relativno nesiguran.

Interesantan je i nalaz o proceni profesionalne solidarnosti, tj. moći profesionalne asocijacije izražene umreženošću članova, kako ju je odredio Mandić (u: Bosanac, Mandić i Petković, 1977). Procenjivana preko stepena i snage povezanosti članova moć profesionalne asocijacije opaža se kao viša s porastom obrazovnog nivoa i mesečnih prihoda kod APP. Drugačije, kod NPP moć profesionalne asocijacije opaža se kao viša kod pripadnika muškog pola, i raste s porastom očeva obrazovnog nivoa i sigurnošću profesionalnog angažmana respondenata. To ukazuje da bi kod žena profesionalno angažovanih na području obrazovanja odraslih, ali ne i adekvatno profesionalno pripremljenih, posebno onih koje potiču iz obrazovno manje stimulativnih porodica i čiji je profesionalni angažman relativno nesiguran, te kod APP s nižim mesečnim приходima valjalo probuditi potrebu za intenzivnijim “umrežavanjem” na području profesionalnog delovanja. Ovo delovanje može se na nivou profesionalne asocijacije ostvarivati formalno (npr. izgradnjom “foruma žena” ili “ženske online diskusione liste” i sl.) i neformalno (npr. podsticanjem stvaranja raznovrsnih klubova ili sekcija koji koriste resurse asocijacije, te osnivanjem online “chat cafea”, specijalizovanih lista i dr.).

O tome da andragoška profesija i dalje, u očima andragoških kadrova, uživa status “profesije u nastajanju”, kako ju je odredio Freidson (Freidson, 1999, pp. 122) - jer je jedina, opšteprepoznatljiva, “stvarna” moć koju ona poseduje jedinstvena, ekskluzivna suma znanja i veština - svedoči i nalaz dobijen na oba poduzorka za percepciju moći sopstvene profesionalne asocijacije u društvu koja se ne procenjuje kao velika u preko 85 (90) procenata slučajeva. To je nalaz suprotan onome koji su dobili Ratigan (Ratigan, prema: Goodlad, Soder & Sirotnik, Eds., 1990) proučavajući procenu moći sopstvenih profesionalnih asocijacija nastavnika iz Ajove, Sizelova (Sissel, 2001, in: Hansman & Sissel, Eds., 2001) koja je proučavala procenu moći andragoških profesionalnih asocijacija u SAD, kao i Freidson i Kraus koji su ovo pitanje postavili za pripadnike tradicionalno priznatih profesija (Freidson, 1994, 1999; Krause, 2001). U tom pogledu zanimljiv je i nalaz da na percepciju moći sopstvene profesije u društvu kod NPP ne utiču način sticanja obrazovanja, bračni status i dužina radnog staža. Zbog toga se može smatrati da na nalaz drugačiji od onih dobijenih u razvijenim sredinama u kojima postoji duga i drugačija tradicija profesionalnih asocijacija dodatan

uticaj vrše i neki momenti koji nisu eksplicitno uključeni u ovo istraživanje - npr. ekonomsko i političko stanje u zemlji, tradicija, kultura i dr. ili kombinovana mogućnost kontrole članova asocijacije i područja profesionalnog delovanja kao što je nađeno u više istraživanja (npr. Freidson, 1998; Osman, 1995; Merriam and Brockett, 1997; Krause, 2001, Alibabić, 2002).

Radi dubljeg razjašnjavanja, ispitana je i mogućnost da na percepciju moći sopstvene profesionalne asocijacije u društvu kombinovan uticaj imaju procena frekvencije i podsticajnosti kontrole i percepcija moći profesionalne asocijacije na području svog delovanja, kao što je nađeno u pomenutim istraživanjima. Nalazima multivarijantne analize varijanse, a posebno izračunavanjem Wilks' λ koeficijenta pokazano je kako je statistički značajnim vezama utvrđen međusobni uticaj percepcije moći profesionalne asocijacije na području svog delovanja i procene frekvencije i podsticajnosti kontrole na percepciju moći sopstvene profesionalne asocijacije i to bez obzira na prethodnu profesionalnu pripremu. Međutim, kod NPP zaposlenih na području obrazovanja odraslih dokazano je da sa statističkom značajnošću višom od nivoa 0.05 na percepciju moći sopstvene profesionalne asocijacije u društvu deluje samo percepcija moći sopstvene profesionalne asocijacije na području delovanja.

Kod APP situacija je nešto složenija jer ne samo da je pokazano da se izračunate sredine oba poduzorka po ispitivanoj varijabli tek neznatno razlikuju (Wilks' λ koeficijent značajan u 99 odsto slučajeva) već je pokazano i da na njihovu percepciju moći sopstvene profesionalne asocijacije u društvu, sa statističkom značajnošću od preko 99%, deluju ne samo percepcija moći sopstvene profesionalne asocijacije na području delovanja već i frekvencija evaluacije koju vrše članovi uprave i procenjena podsticajnost himeričke kontrole, a sa statističkom značajnošću višom od nivoa 0.05 - frekvencija himeričke kontrole i procenjena podsticajnost kontrole koju obavljaju predstavnici lokalne zajednice. To znači da svi zaposleni na području obrazovanja odraslih opažaju kako moć njihove profesionalne asocijacije u društvu raste s porastom moći njihove profesionalne asocijacije na području obrazovanja odraslih.

Na opažnje moći sopstvene profesionalne asocijacije kod APP utiču i učestalost kontrole koju vrše kolege i menadžment organizacije u kojoj su zaposleni, ali i procenjena podsticajnost kontrole koju obavljaju kolege i predstavnici lokalne zajednice. Tim nalazom, koji je veoma srodan podacima do kojih je došao Novikov (Novikov, 2000), trasiran je put do zaključka da što su kadrovi zaposleni na području obrazovanja odraslih adekvatnije profesionalno pripremljeni to je percepcija moći njihove profesionalne asocijacije u društvu složeniji proces jer zavisi od većeg broja činilaca.

Složenost procesa utiče da opažanje tih kadrova bude kritički promišljano, što utiče i na povećanje njegove objektivnosti.

Percepcija moći sopstvene profesionalne asocijacije na području obrazovanja odraslih po mišljenju nekih istraživača, predstavlja jedan od pokazatelja napredovanja u procesu profesionalizacije: ona se zasniva na odrazu socijalne zatvorenosti profesije odnosno na raširenosti domena kontrole nad područjem profesionalnog delovanja (Larsen and Olsen, Eds., 1996). O značajnom stepenu profesionalizovanosti područja obrazovanja odraslih svedoči nalaz da svoju profesiju obe grupe istraživanjem obuhvaćenih subjekata opažaju kao znatno "moćniju" na području svog delovanja nego u društvu. Percepcija artikulisanosti profesionalne moći, pri tome, kod NPP je veoma složena jer varira shodno rodnoj pripadnosti (polu), očevom obrazovnom nivou i načinu (radnog) angažovanja i to tako da muškarci, čiji je ostanak na istom radnom mestu izvesniji, a njihovi očevi imaju viši obrazovni nivo, češće od drugih opažaju kako njihova profesija ima slabiju kontrolu nad područjem delovanja. To ukazuje na potrebu intenzivnijeg podsticanja na sticanje neophodnih andragoških znanja posebno kod andragoških kadrova muškog pola.

Pored toga, značajan je i nalaz da je percepcija moći sopstvene profesionalne asocijacije na području delovanja snažnija kod APP. To ne iznenađuje, jer su ovi subjekti tokom svoje profesionalne pripreme stekli sistematska, strukturirana znanja o značaju, ulozi i istorijskom razvoju andragoških profesionalnih asocijacija.

Nalaz o percepciji moći sopstvene profesije unutar područja delovanja koju je većina subjekata okarakterisala kao umerenu po intenzitetu i ograničenu po obimu ukazuje na to da postojeće asocijacije koje deluju na području obrazovanja odraslih kod nas slede tzv. "federacijski" model udruživanja (Abbott, 1998), koji pokazuje odlike otvorenosti, nejasno definisanih, "propustljivih" granica delovanja i ekspanzije baze profesionalnog znanja. To je potpuno razumljivo opredeljenje jer tzv. "elitni" model profesionalnih asocijacija u kojem većina pripadnika profesije deluje samostalno ne odslikava objektivno stanje na području te nije ni prihvatljiv za obrazovanje odraslih, posebno kada se ima u vidu i da se u "elitnom" modelu profesionalnih asocijacija ne podstiče kontinuirano profesionalno usavršavanje i osvežavanje znanja istim intenzitetom kojim se to čini u "federacijskom" modelu.

Procena koju je dalo gotovo 2/3 svih subjekata da njihova profesionalna asocijacija okuplja i one osobe koje ne ispunjavaju zahtevane standarde na prvi pogled zabrinjava jer se razlikuje od nalaza procena primenjenosti standarda za "ulazak" u profesionalnu asocijaciju nekih drugih istraživača (npr. Boissoneau, 1980; Zvekić i Savin, 1981; Green et al., 1984; Freidson, 1988,

1999; Ratigan, prema: Goodlad, Soder & Sirotnik, Eds., 1990; Mott, in: Mott & Daley, Eds., 2000. i dr) za neke druge profesije (nastavnika, lekara, advokata, medicinskih sestara...). Međutim, kada se u obzir uzmu druge studije u kojima je postavljeno pitanje procene ispunjenosti zahtevanih standarda među pripadnicima profesionalnih asocijacija koje deluju na području obrazovanja odraslih, onda postaje jasno da gotovo svi istraživači izveštavaju o sličnim tendencijama (Cervero, 2000; Fleming, 2000), a da o tome ima izveštaja i s drugih područja koja nastoje da se profesionalizuju (Boissonneau, 1980; Green et al., 1984). Ovi nalazi posebno su andragoški značajni jer su često ugrađivani u najširu osnovu postavljanja zahteva za mandatornim (obaveznim) kontinuiranim profesionalnim usavršavanjem (detaljnije u: Cervero, 2000).

Pored toga, zanimljiv je i nalaz dobijen o ovom pitanju da, kao i kod percepcije artikulisanosti profesionalne moći, i na procenu kontrole ispunjenosti zahtevanih standarda među pripadnicima profesionalnih asocijacija kod NPP muškog pola statistički značajan uticaj imaju način profesionalnog angažovanja i obrazovni nivo njihovih očeva. Međutim, složenost ovog nalaza koji ukazuje na povezanost percepcije artikulisanosti moći i kontrole profesionalnog područja, kod muškaraca, s izvesnošću posla koji se obavlja i s očevim obrazovnim nivoom, nadilazi predmet ovog istraživanja i zadire duboko u psihološka tumačenja moći. U andragoškom smislu, ovaj nalaz ukazuje na potrebu intenzivnijeg ohrabriranja NPP muškaraca zaposlenih na području obrazovanja odraslih da učestvuju u obrazovnim aktivnostima u kojima je akcenat stavljen na sticanje profesionalnih andragoških znanja, kao i u aktivnostima kontinuiranog profesionalnog usavršavanja.

- Abstract -

This study offers one multiscientific approach to the problem of the professional associating, particularly highlighting its importance for making the adult education more professional. Research results that underline the importance of establishing a professional association for andragogues development as well as the significance of adequate professional preparing to better perception of various aspects for establishing ones own professional association.

Key words: professional associations, profession, making adult education more professional, andragogical personnel.

Literatura:

1. Abbott, A. (1995), Things of boundaries, *Social Research*, Vol. 62, Issue 4, Winter, pp. 857-883.
2. Abbott, A. (1998), Professionalism and the future of librarianship, *Library Trends*, Vol. 46, Issue 2., Winter, pp. 430-444.
3. Alibabić, Š. (2002), *Teorija organizacije obrazovanja odraslih*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. Boissoneau, R. (1980), *Continuing education in the health professions*, Rockville: Aspen Publishing.
5. Bolčić, S. (2003), *Svet rada u transformaciji*, Beograd: Plato.
6. Boone, T. (2001), Constructing a Profession, *Professionalization of Exercise Physiology*, Vol. 4, No. 5, May, pp. 3-9.
7. Bosanac, M., Mandić, O., Petković, S. (1977), *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Zagreb: Informator.
8. Bucher, R. and Strauss, A. (1961), Professional Associations and the Process of Segmentation, *The American Journal of Sociology*, Vol. 66, No. 4, pp. 325-334.
9. Cervero, R. M. (2000), Trends and Issues in Continuing Professional Education, in: Mott, V. W. & Daley, B. J., Eds., *Charting a course for continuing professional education*, New Directions for Adult and Continuing Education, No. 86, San Francisco: Jossey-Bass, pp. 3-12.
10. Despotović, M. (2001), Obrazovanje odraslih u Jugoslaviji, u: *Obrazovanje odraslih u Jugoslaviji - Stanje i perspektive*, Beograd: Društvo za obrazovanje odraslih, IIZ/DVV.
11. Fleming, J. A. (2000), Professional associations in adult and continuing education, *PAACE Journal of Lifelong Learning*, No. 9, pp. 1-11.
12. Freidson, E. (1988), *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge*, New York: Dodd, Mead.
13. Freidson, E. (1994). Pourquoi l'art ne peut pas être une profession, en: Menger, P. M. et Passeron, J. C., (eds.), *L'art de la recherche: Essais en l'honneur de Raymonde Moulin*, Paris: La Documentation Française.
14. Freidson, E. (1999), Theory of Professionalism: Method and Substance, *International Review of Sociology*, (*Revue Internationale de Sociologie*), Vol. 9, No. 1, pp. 117-129.
15. Golubović, M. (1985a), Adult Education Associations in Yugoslavia, in: Šoljan, N. N., Ed., *Adult Education in Yugoslav Society*, Zagreb: Andragoški centar, pp. 254-258.
16. Golubović, M., ur. (1985b), *Obrazovanje odraslih u društveno-ekonomskom razvoju*, Zbornik radova sa Četvrtog kongresa andragoga Jugoslavije, Beograd, 1985, Zagreb: Andragoški centar.
17. Goode, W. J. (1957), Community within a community: the professions - psychology, sociology and medicine, *American Sociological Review*, Vol. 25, pp. 194-200.
18. Goodlad, J. I., Soder, R. & Sirotnik, K. A., Eds. (1990), *The occupation of teaching in schools*, San Francisco: Jossey-Bass.
19. Green, J. S., Grosswald, S. J., Suter, E., Walthall, D. III. (1984), *The importance of continuing education for health professionals*, San Francisco: Jossey-Bass.

20. Hall, B., McKnight, J. and Pandak, C. (1999), Why Adult Educators Should be Concerned with Civil Society, Papers from The Symposium, in: Rose, A., comp., *AERC 1999: An International Conference, 40th Adult Education Research Conference Proceedings*, DeKalb, Illinois, May 21-23, DeKalb: Northern Illinois University, p. 424-432.
21. Hansman, C. A. & Sissel, P. A., Eds. (2001), *The Political Landscape of Adult Education, New Directions for Adult and Continuing Education*, No. 91, Summer, San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
22. Houle, C. O. (1970), The comparative study of continuing professional education, *Convergence*, Vol. III, No 4.
23. Houle, C. O., Cyphert, F. and Boggs, D. (1987), Education for the Professions, *Theory into Practice*, Vol. 26, No. 2, pp. 87-93.
24. Jones, K. H. and Black, R. S. (1995), Teacher Preparation for Diversity: A National Study of Certification Requirements, *The Journal of Vocational and Technical Education*, Vol. 12, No. 1, pp. 62-75.
25. Krause, E. A. (2001), Professional Group Power in Developing Societies, *Current Sociology*, SAGE Publications, July, Vol. 49, No. 4, pp. 149-175.
26. Larsen, Ø. and Olsen, B. O., Eds. (1996), *The Shaping a Profession: Physicians in Norway, Past and Present*, Canton: Science History Publications.
27. Lewin, K. M. (1992), *Science education in developing countries: issues and perspectives for planners*, Paris: International Institute for Educational Planning, UNESCO.
28. Macdonald, K. M. (1999), *The Sociology of the Professions*, London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications.
29. Merriam, Sh. B. and Brockett, R. G. (1997), *The Profession and Practice of Adult Education, An Introduction*, San Francisco: Jossey-Bass Inc.
30. Moiseeva, M. (2005), Distance Education in Russia: Between the Past and the Future, *The Quarterly Review of Distance Education*, Vol. 6, No. 3, pp. 217-225.
31. Mott, V. W. & Daley, B. J., Eds. (2000), *Charting a Course for Continuing Professional Education, New Directions for Adult and Continuing Education*, No. 86, Summer, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
32. Novikov, A. M. (2000), Printsipy demokratizatsii professional'nogo obrazovaniia, *Pedagogika*, No. 1, pp. 20-27.
33. Osman, Z. (1995), Enhancement of the Library Profession: An Asian Perspective, at: *61st IFLA General Conference and Council*, August 20-25, 1995, Istanbul.
34. Ovesni, K. (2007), *Profesionalizacija područja obrazovanja odraslih*, odbranjena doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
35. Parker, S. R. et al. (1975), *The Sociology of Industry*, London: George Allen & Unwin Ltd.
36. Queeney, D. S. (2000), Continuing professional education, in: Wilson, A. L. & Hayes, E. R., Eds., *Handbook of adult and continuing education*, San Francisco: Jossey-Bass, pp. 375-391.
37. Reber, A. S. (1995), *Dictionary of Psychology*, Second Edition, London: Penguin Books.
38. Robbins, R. & Hughes, H. H. (1967), Measurement of the Attitudes of Teacher Toward "Teaching as a Profession", *The Journal of Educational Research*, Vol. 60, No. 6, February, pp. 243-247.

39. Rus, V. i Arzenšek, V. (1984), *Rad kao sudbina i kao sloboda*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
40. Savićević, D. (1961), Zapažanje o seminaru: Neki problemi teorije obrazovanja odraslih, *Obrazovanje odraslih*, br. 7-8, str. 78-82.
41. Savićević, D. (1981), Andragoška misao Vićentija Rakića, u: *Dr Vićentije Rakić (Ličnost, rad, pedagoške ideje)*, Beograd: Savez pedagoških društava Srbije.
42. Savićević, D. (1985a), Andragogical Personnel in Yugoslavia: Profiles, Training, and Continuing Education, in: Šohljan, N. N., Ed., *Adult Education in Yugoslav Society*, Zagreb: Andragoški centar, pp. 235-246.
43. Savićević, D. (1991), Continuing Professional Education at Belgrade University, in: Savićević, D., Jovanović, G., *Higher Education and Employment: The Changing Relationship, Recent Developments in Continuing Professional Education, Country Study: Yugoslavia*, Paris: OECD, pp. 5-27.
44. Savićević, D. (1999), Adult Education: From Practice to Theory Building, in: Pöggeler, F. (ed.), *Studies in Pedagogy, Andragogy and Gerontology*, Vol. 37, Frankfurt am Main: Peter Lang.
45. Savićević, D. (2000), *Koreni i razvoj andragoških ideja*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Andragoško društvo Srbije.
46. Savićević, D. (2003), *Komparativna andragogija*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
47. Savićević, D. (2006), *Andragoške ideje u međunarodnim okvirima*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Društvo za obrazovanje odraslih.
48. Sučić, S. i Ogrizović, M. (1985), School for Adult Education Personnel: Permanent Training of Adult Education Personnel, in: Šohljan, N. N., Ed., *Adult Education in Yugoslav Society*, Zagreb: Andragoški centar, pp. 247-253.
49. Šporer, Ž. (1990), *Sociologija profesija, ogled o društvenoj uvjetovanosti profesionalizacije*, Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
50. Underwood, T. and Wallace, H. (2000), Professionalizing the Discipline of Victim Services, in: Seymour, A. et al., Eds., *Professionalizing the Discipline*, Washington DC: National Victim Assistance Academy.
51. Watkins, J. (1999), UK Professional Associations and Continuing Professional Development: A New Direction?, *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 18, No. 1, January - February, pp. 61-75.
52. Watkins, J. & Drury, L. (1999), Strategic Directions for UK Professional Associations, *Continuing Professional Development*, Issue 1, pp. 31-40.
53. Wheelwright, V. (2000), A profession in the future?, *Futures*, Vol. 32, pp. 913-918.
54. Zmeyov, S. I. (1998), Andragogy: Origins, Development and Trends, *Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 44(1), pp. 103-108.
55. Zvekić, U., Savin, K. (1981), O profesiji - Sociološka analiza, *Sociologija*, Vol. XXIII, Br. 1-2, str. 59-91.

POGLEDI I ISKUSTVA

STUDENTSKO VREDNOVANJE KVALITETA NASTAVE

- Neka iskustva s univerziteta u Sjedinjenim Američkim Državama -

- Sažetak -

Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave na prostoru SAD-a postoji skoro četrdeset godina. U ovom tekstu pored se argumenti za i protiv studentskog vrednovanja kvaliteta nastave (SVKN), koji su plod dugogodišnje prakse. Najčešće navođeni argumenti protiv ove prakse su: pristranost studenata, spuštanje kriterija na visokoškolskim ustanovama i utjecaj stila profesorovog nastupa na studentsko vrednovanje. Najjači argumenti pobornika SVKN-a su: pouzdanost i validnost, ekonomičnost i praktičnost, te zadatak visokoškolskih institucija da zadovolje svoje korisnike. Osnovni cilj studentskog vrednovanja je poboljšanje rada nastavnika, ali se rezultati koriste i za donošenje odluka o promociji u viša zvanja, stalnom zaposlenju, povećanju novčane nadoknade i sl.

Ključne riječi: studentsko vrednovanje, osiguranje kvaliteta.

Uvod

Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave je u Bosni i Hercegovini još uvijek nova i malo poznata sintagma. Iako velikom broju nastavnog kadra i studenata nije sasvim jasno šta se pod ovom sintagmom podrazumijeva, šta će se vrednovati, kako, kada i u koju svrhu će se koristiti dobiveni rezultati, ushićenja i skepse ne nedostaje. Studenti u studentskom vrednovanju kvaliteta nastave vide dobru priliku da se počne slušati i uvažavati i njihovo mišljenje o kvalitetu gradiva koje obrađuju, literaturi, profesorovom odnosu prema studentima, njegovom načinu ocjenjivanja, umijeću poučavanja itd. S druge strane, profesori na SVKN gledaju s određenom dozom skepse: da li se rezultati anonimno ispunjenih formulara mogu uzeti kao mjerodavna ocjena njihovog rada; koliko će studenti koji se o određenom pitanju ne

slažu s profesorom zloupotrijebiti svoje pravo ocjene; ko će imati pravo da raspolaže njihovim rezultatima; u koje svrhe će se upotrebljavati; kako će utjecati dobri ili loši rezultati na njihov status na univerzitetu itd.?

S obzirom na promjene koje su u toku na bosanskohercegovačkim univerzitetima i pristupanje Bolonjskom procesu, SVKN je naša neizbježnost. Na konferenciji održanoj u Bergenu 2005., u okviru Bolonjskog procesa ukazalo se na potrebu uključivanja studenata u osiguranje kvaliteta.¹ S obzirom na to da su studenti korisnici usluga visokoškolskih ustanova, veoma je važno njihovo mišljenje o kvalitetu nastave. Na našim univerzitetima studenti su dosada bili uglavnom objekt podučavanja a sada treba da postanu subjekt učenja.² Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave uvršteno je kao sastavni element osiguranja kvaliteta i u radnom dokumentu „Osiguranje kvaliteta nastavno-naučnog procesa na Univerzitetu u Sarajevu“.³ S obzirom da univerziteti u Sjedinjenim Američkim Državama imaju dugogodišnju praksu na polju studentskog vrednovanja kvaliteta (pojedini čak više od trideset i pet godina), smatram da bi bilo zanimljivo ukazati na dosad otkrivene prednosti i slabosti ove prakse. Premda temeljita obrada ove teme prelazi opseg ovog rada, ovdje ću nastojati iznijeti osnovna zapažanja do kojih sam došla.⁴

Vrste vrednovanja kvaliteta

Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave je zasigurno važno mjerilo kvaliteta studija, ali ne i jedino. Jedan od načina praćenja kvaliteta je vrednovanje kolega. Kolege bi redovno trebale vrednovati svakog člana nastavnog osoblja.⁵ Preporučuje se da svaki nastavnik ima svoj portfolio. Ovaj portfolio je zapravo skup dokumentovanih aktivnosti jednog nastavnika, a trebao bi sadržavati: kratak opis predmeta, nastavni plan za dati predmet, tehnike i metode kojima se nastavnik služi, seminarske i druge radove studenata, opis

---

¹ Vanja Ivošević i dr., *Vodič kroz osiguranje kvaliteta u visokom školstvu: priručnik za profesore i studente*, Socijaldemokratska studentska unija (SSU), Zagreb, 2006., str. 14.

² «Osiguranje kvaliteta nastavno-naučnog procesa na Univerzitetu u Sarajevu», Radni dokument (finalna verzija), Sarajevo, 15. oktobar 2004., str. 6.

³ *Isto*, 44-47.

⁴ Do septembra 1995. registrovano je više od 1500 članaka i knjiga na ovu temu. Kenneth R. Bain, «Evaluation of Teaching: Using Student Ratings», <http://www.nyu.edu/cte/white.html>, posjećeno 31. 8. 2005.

⁵ «George Mason University Part-Time Faculty Guide (7. 1. 1996)», <http://www.gmu.edu/facstaff/part-time/perform.html>, posjećeno 31. 8. 2005.

poduzetih mjera za unapređenje vlastite učinkovitosti, lične ciljeve nastavnika za narednih pet godina, rezultate SVKN-a, izvještaj radnih kolega koji su promatrali rad nastavnika na času, izvještaj radnih kolega koji su analizirali nastavni materijal nastavnika, nagrade i priznanja koja je nastavnik dobio za svoj rad, videozapis nastavnikovog časa, doprinos u pedagoškim časopisima, izvještaj o pomoći pruženoj kolegama s ciljem njihovog napretka i sl. Na osnovu ovih podataka nastavno osoblje tj. nastavnikove kolege analiziraju nastavnikova dostignuća i napredak u proteklom periodu.

Druga vrsta vrednovanja kvaliteta nastave je vrednovanje savjetnika. Pri ovom vrednovanju posebno obučena lica, obično ih nazivamo savjetnicima, koja nisu članovi nastavnog osoblja vrednuju rad nastavnika. Ovo vrednovanje provodi se na osnovu zapažanja s časa i materijala prikupljenih u nastavnikovom portfoliju.

Zanimljivo je da su Herbert W. Marsh i Lawrence A. Roche u svojim istraživanjima došli do zaključka da vrednovanja kvaliteta poučavanja koja provode kolege i savjetnici ne zadovoljavaju uvjet pouzdanosti, što je preduvjet za valjanost.⁶

Šta je to studentsko vrednovanje kvaliteta nastave?

Prije svega, preovlađujuća sintagma za studentsko vrednovanje kvalitete nastave u SAD je *Student Evaluation of Teaching*, što bismo mogli prevesti kao «studentsko vrednovanje nastave». S obzirom da se ovdje vrednuje kvalitet mogli bismo slobodno staviti «Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave» (SVKN). U SVKN spada studentsko vrednovanje kako samog predmeta tako i nastavnog osoblja (profesora i asistenata) jednog predmeta. Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave na univerzitetima u Sjevernoj Americi je individualizirano tj. studenti vrednuju posebno svaki predmet i predmetnog profesora (i asistenta). Na ovaj način odgovornost se uveliko individualizira. Svaki profesor je zaslužan ili odgovoran za rezultate koje je dobio. Tako da je znatno olakšano poduzimanje akcija potrebnih za unapređenje kvaliteta. Studentsko vrednovanje nastave je složen proces i predstavlja niz povezanih radnji: izradu pravnih akata, pripremanje anketa, anketiranje i obradu podataka. Rezultati studentskog vrednovanja kvaliteta nastave mogu se koristiti i

---

⁶ Herbert W. Marsh i Lawrence A. Roche, «Making Students' Evaluations of Teaching Effectiveness», *American Psychologist* 52 (1997): 1187-97. Citirano prema: Michael Huemer, «Student Evaluations: A Critical Review», <http://home.sprynet.com/~ow11/sef.htm>, posjećeno 28. 9. 2005.

pri donošenju odluka o nagrađivanju nastavnog osoblja, povećanju novčanih primanja, promociji u viša zvanja te o stalnom zaposlenju.⁷

Kritički osvrt na SVKN

Studentsko vrednovanje kvaliteta nastave slovi kao kontroverzna metoda ocjenjivanja rada nastavnog osoblja. Literatura koja obrađuje ovu problematiku mogla bi se podijeliti na dvije vrste: literatura kritički raspoložena prema SVKN-u i literatura koja ukazuje na opravdanost SVKN-a.

Najčešći prigovor studentskom vrednovanju kvaliteta nastave je da je ovo vrednovanje pristrano jer studenti vrednuju nastavu pozitivnije kada očekuju da će ocjena koju će oni dobiti na kraju ispita biti viša. Istraživanje koje je proveo L. Goldman potvrđuje ovu povezanost ukazujući da 70% studenata ističe da ocjene koje očekuju da će dobiti na kraju ispita utječu na vrednovanje poučavanja.⁸ Ova povezanost je dokazana, ali ona bi mogla ukazivati više na vezu između SVKN-a i studentskog učenja nego na povezanost SVKN-a i studentskih očekivanja. Naime, studenti koji su bolje učili očekuju više ocjene i zadovoljniji nastavom te daju veće ocjene pri SVKN-u.

Slična kritika je i da SVKN potiče nastavno osoblje da spusti kriterije da bi studenti bili zadovoljni datim predmetom. Nastavno osoblje čije je podučavanje mjereno studentskim vrednovanjem često je sumnjičavo prema motivima studentskog vrednovanja. U istraživanju koje je proveo M. H. A. Birnbaum utvrđeno je da 65% ispitanih članova nastavnog osoblja vjeruje da podizanje standarda prilikom ocjenjivanja studenata ima negativan efekt na SVKN; 72% ispitanika je priznalo da nastoji olakšati gradivo svojih predmeta kao pokušaj povećanja rezultata SVKN-a.⁹ Istraživanje odnosa SVKN-a i studentskih ocjena provedeno na Mississippi State University je pokazalo da više ocjene koje su studenti već dobili kontinuiranim ocjenjivanjem povećavaju sveukupno vrednovanje za 0,01, dok pesimizam u vezi s budućim ocjenama smanjuje sveukupno vrednovanje za 0,3. Ovo ukazuje da

---

⁷ Fath E. Fich, «Are Student Evaluation of Teaching Fair?», <http://www.cra.org/CRN/articles/may03/fich.html>, posjećeno 28. 9. 2005.

⁸ L. Goldman, «The betrayal of the gatekeepers: Grade inflation», *Journal of General Education* 37 (1985), 97-121. Citirano prema: Meghan Millea, «Grade expectations and student evaluation of teaching», http://www.findarticles.com/p/articles/mi_4_36/ai_96619964/print, posjećeno 31. 8. 2005.

⁹ Birnbaum, M. H. A. „Survey of faculty opinions concerning student evaluations of teaching“, <http://psych.fullerton.edu/mbirnbaum/faculty3.htm>. Citirano prema: Meghan Millea, *isto*.

je moguće otklanjanjem studentskog pesimizma (razgovorom o očekivanjima i usmjeravanjem studenata za postizanje dobrih ocjena) poboljšati studentsko vrednovanje bez ublažavanja ocjenjivačkih standarda.¹⁰

Tvrđi se da SVKN ne samo da može utjecati na ocjenjivačke standarde profesora, način poučavanja, težinu predmeta, ono može utjecati i na akademsku slobodu. Profesori mogu biti sputani da diskutuju o kontroverznim idejama, ili da pobijaju studentska uvjerenja iz straha da će neki studenti izraziti svoje neslaganje kroz vrednovanje kvaliteta nastave tog predmeta. Nemali broj istraživača okarakterisao je SVKN kao «ispitivanja javnog mišljenja» ističući da SVKN zahtijeva od profesora da misle kao političari, da nastoje izbjeći napade i da vode računa više o stilu poučavanja nego o sadržaju.¹¹

Alan Dershowitz iznosi kako su neki njegovi studenti *upotrijebili moć njihovog ocjenjivanja nastojeći da izvrše političku osvetu za moje politički nekorektno poučavanje*. Jedan student koji se žalio profesoru Dershowitzu u vezi s njegovim poučavanjem o otmici iz perspektive građanskih sloboda obavijestio je spomenutog profesora da treba očekivati da će biti kažnjen prilikom SVKN-a na kraju semestra. I uistinu nekoliko studenata vrednujući kvalitet poučavanja ovog profesora na kraju tog semestra se žalilo na sadržaj profesorovih lekcija u vezi s otmicom ističući da su one bile uznemiravajuće i da se profesoru treba zabraniti da predaje na Harvardu. Profesor Dershowitz bio je pomalo uplašen od gubljenja radnog mjesta, na kom je ipak zadržan. Imajući u vidu Dershovitzovo pravdanje ubijanja civila u posljednoj agresiji Izraela na Liban moglo bi se govoriti o velikoj prednosti SVKN-a, jer je to proces koji omogućava studentima da dignu svoj glas protiv zloupotrebe učionice. Michael Huemer, profesor filozofije na Univerzitetu Kolorado¹² je također prilikom vrednovanja njegovog predmeta primio žalbe da «podučava svoje sopstvene stavove», zbog čega je povukao kontroverzni materijal iz gradiva svoga predmeta.

Iako nekonvencionalne i kontroverzne teme mogu biti zanimljive za studente, te oni mogu dati više ocjene profesoru, postoji razlog zbog kojih ih profesori vjerovatno neće obrađivati. Na skali od 1 do 5 prosječna vrijednost

---

¹⁰ Pesimizmom se smatralo kada student očekuje da će na završnom ispitu dobiti nižu ocjenu od prosjeka već dobivenih ocjena tokom semestra.

¹¹ Wendy M. Williams i Stephen J. Ceci., «'How'm I Doing?' Problems with Student Ratings of Instructors and Courses», *Change: The Magazine of Higher Learning* 29 (Sept./Oct. 1997): 12-23. Citirano prema: Michael Huemer, «Student Evaluations: A Critical Review».

¹² Michael Huemer, *isto*.

koju profesor dobije za svoj rad je 4, izrazito neprijateljski studenti vrednuju tri vrijednosti ispod prosjeka, dok zadovoljni studenti mogu dati samo jednu vrijednost iznad prosjeka. Prema tome izrazito nezadovoljni studenti imaju tri puta veći utjecaj u odnosu na zadovoljne studente.

Za nastavno osoblje u Sjedinjenim Američkim Državama postoji već dobro poznat način kako da izbjegnu kritiku prilikom obrađivanja kontroverznog gradiva a to je usredotočiti se na to šta drugi misle o datom pitanju. Tako primjerice profesor etike može poučavati svoje studente o etici samo na osnovu mišljenja drugih o određenom pitanju, te studentskom razmišljanju, bez izricanja vlastitog mišljenja. Ali s pedagoškog aspekta profesor ponekad mora ispraviti studenta ili usmjeriti njegovo promišljanje iako SVKN nagrađuje profesore koji govore svojim studentima ono što oni žele čuti. Zsigurno da ovo ne djeluje nimalo optimistično, ali moramo se prisjetiti i da su se iza plašta akademske slobode izražavanja, u prošlom stoljeću, iznosile tvrdnje da žene i rasne manjine imaju manji koeficijent inteligencije.¹³ Akademska sloboda mora postojati, ali da li i ovakve tvrdnje spadaju u tu kategoriju?

Studentsko vrednovanje je često pod utjecajem stila profesorovog nastupa koji ne utječe na studentsko učenje. Zanimljivo je navesti istraživanje profesora Wendiya M. Williamsa i Stephana J. Cecija. Profesor Ceci je iskusan profesor razvojne psihologije, koju predaje u prvom (jesenjem) i u drugom (proljetnom) semestru. Između ova dva semestra posjetio je konsultanta za medije da bi poboljšao svoj predavački stil. Prvenstveno, profesor Ceci je obučavan kako da usklađuje ton svoga glasa, te da više upotrebljava gestikulaciju rukama dok govori. U proljetnom semestru profesor Ceci je ponovo držao isti predmet, s istim predavanjima (potvrđeno provjerom snimaka s njegovih predavanja na jesenjem semestru), jedina značajna razlika bila je u gestikulaciji rukama i u mijenjanju intonacije njegovog glasa (način ocjenjivanja, udžbenik, literatura, broj radnih sati, test, čak i osnovni podaci studenata – godine, vrsta studija, spol, rasa - bili su isti). Studentsko vrednovanje za proljetni semestar bilo je značajno više za sami predmet i za nastavnika. Čak je i udžbenik dobio bolje ocjene za skoro cijelu jednu vrijednost na skali od 1 do 5. Studenti na ljetnom semestru vjerovali su da su naučili puno više (ovdje se vrijednost povećala sa 2.93 na 4.05), iako na osnovu njihovih rezultata sa testova Ceci tvrdi da nisu naučili ništa više.¹⁴

---

¹³ Paul Selvin, «The Raging Bull of Berkeley», *Science* 251 (1991): 368-71. Citirano prema Michael Huemer, *isto*.

¹⁴ Williams i Ceci, *isto*.

Pa ipak, iako su studenti imali isti kvantum znanja, ovdje se postavlja pitanje koliko su profesorov stil držanja predavanja te umijeće javnog nastupa značajni za nastavu. Na osnovu ovog istraživanja možemo zaključiti da je studentima slušanje predavanja, participacija u nastavi te i samo spremanje ispita bilo uveliko zanimljivije te da im je pricinjavalo veće zadovoljstvo. Stekli su veće samopouzdanje u datoj oblasti, smatraju da znaju više, pobuđeno je interesovanje studenata, a i samu materiju koju su obrađivali držat će ako ne u boljem onda zasigurno pozitivnijem sjećanju od svojih prethodnika.

Pozitivna strana SVKN-a

S obzirom na iznesene prigovore, možemo se zapitati, zašto većina sjevernoameričkih univerziteta i dalje koristi SVKN. Prije svega, većina istraživača drži da je SVKN veoma pouzdan: studenti imaju tendenciju da se međusobno slože u svom vrednovanju kvaliteta datog predmeta i profesora.¹⁵ Što se tiče njegove validnosti, u najmanju ruku umjereno je validan. SVKN ima pozitivnu korelaciju s drugim mjerenjima kvaliteta poučavanja. SVKN ima tendenciju dobre korelacije s retrospektivnom evaluacijom svršenika fakulteta (alumni); drugim riječima bivši studenti rijetko mijenjaju vrednovanje protokom vremena. SVKN je relativno jeftin i jednostavan za administraciju. Nadalje, druge metode vrednovanja kvaliteta nastave ne pokazuju se validnim. Uzajamno vrednovanje nastavnog osoblja čak se ne pokazuje ni kao pouzdano (preduvjet za validnost). Kolege i promatrači se međusobno bitno razlikuju u vrednovanju članova nastavnog osoblja.¹⁶

Većina istraživanja nam, ipak, ukazuje kako očekivane ocjene nisu ključni faktor pri SVKN-u. Autori koji su koristili višestepenu regresivnu analizu i jednosmjernu analizu (*multiple regression analysis and path analysis*) pri proučavanju utjecaja različitih faktora na studentsko vrednovanje su ustanovili da očekivane ocjene imaju slab utjecaj na studentsko vrednovanje, samo 2,6% rezultata. Drugi faktori imaju znatno veći utjecaj: koliko su studenti bili zainteresovani za predmet prije nego što su ga počeli slušati (5,1%), naporan rad (3,6%).

Usprkos ustaljenom mišljenju da studenti bolje vrednuju lakše predmete, težina predmeta ima pozitivnu korelaciju sa studentskim vrednovanjem. Nastavno osoblje Njujorškog univerziteta ima dugu tradiciju SVKN-a i

---

¹⁵ Test je pouzdan ako daje iste rezultate kada ga ponavljamo.

¹⁶ Michael Huemer, *isto*.

uočava da intelektualno zahtjevni predmeti koji pri ocjenjivanju studenata imaju visoke standarde dobijaju i najviše vrijednosti pri SVKN-u.¹⁷ Studenti osjećaju zadovoljstvo kada tešku materiju dobro savladaju i kada za to dobiju i priznanje, zasluženu ocjenu. Stoga profesori ne treba da spuštaju standarde nego da stvaraju pogodnu radnu klimu i daju maksimalan napor da poduče studente.

Prigovor da će student zloupotrijebiti SVKN, kažnjavajući nastavno osoblje niskim ocjenama, je neopravdan. Iako takvi slučajevi mogu biti izolirani, širokim istraživanjem SVKN-a ustanovljeno je da su takvi slučajevi toliko rijetki da ne dovode u pitanje valjanost SVKN-a. Zapravo, istraživanjem je ustanovljeno da studenti daju više ocjene ukoliko im se u uputstvu naznači da će rezultati biti upotrijebljeni za donošenje odluka o položaju, zvanju, plaći nastavnika nego kada im se naznači da će rezultati ići samo nastavniku. SVKN se automatski niti povisuje višim ocjenama niti smanjuje nižim, ono ima visok stepen interne konzistentnosti i visok stepen stabilnosti protokom vremena.¹⁸

Najzad, najjači razlog široke rasprostranjenosti SVKN-a je uvjerenje da je univerzitet biznis i da je zadatak u svakom biznisu zadovoljiti mušteriju.¹⁹ Bez obzira da li SVKN mjeri kvalitet nastave ili ne, on zasigurno tačno mjeri zadovoljstvo studenta.

Kako se izvodi SVKN?

Na sjevernoameričkim univerzitetima uglavnom postoji tijelo koje je zaduženo za pripremanje, provođenje i analizu SVKN-a (Npr. *The Office of Information Management and Reporting*). Da bi se najbolje iskoristili podaci dobivene SVKN-om, lica koja rade na SVKN-u treba da ustanove koji faktori bi mogli utjecati na vrednovanje. Faktori koji utječu na vrednovanje uglavnom su: motivacija, zainteresovanost studenta za predmet prije samog početka predavanja, da li je predmet obavezan ili izboran, na kojoj godini studija su studenti. Evaluatori treba da uvide kakve razlike u vrednovanju ovi faktori mogu proizvesti. Treba ustanoviti i faktore koji neće utjecati na vrednovanje. Treba pažljivo ustanoviti koje će podatke SVKN moći dati a koje ne.

---

¹⁷ *Isto*, str. 4.

¹⁸ Bain, *isto*.

¹⁹ Ovo uvjerenje našlo je plodno tlo širenjem privatnih univerziteta. A možemo li reći za njih da imaju niske standarde i da ne daju dobru naobrazbu?

Istraživači savjetuju da se za jedan semestar obave dva formativna vrednovanja (rezultati ovih vrednovanja idu samo profesoru). Istraživanja su pokazala da su profesori čiji su studenti radili SVKN i na sredini semestra imali veće vrijednosti pri SVKN-u na kraju semestra.²⁰ Razlog ovome je prilika profesorima da na ukazane primjedbe i nezadovoljstva prikladno reaguju. Dva vrednovanja u jednom semestru naročito su prikladna kada se radi o tek uvedenom predmetu, novoj metodi ili tehnici predavanja, te ukoliko nastavu drži nastavnik bez iskustva.

Preporučuje se da se SVKN vrši bar jedanput u pet godina za svaki predmet.²¹ Prilikom SVKN-a predmetni profesor ne smije biti u učionici sa studentima. Najbolje je da formulare podijeli student koji ne učestvuje u vrednovanju, te da ih po završetku popunjavanja on i prikupi i ubaci u kutiju. Studentska vrednovanja idu direktno u ured zadužen za obradu podataka. SVKN je anonimn, profesor ne smije saznati koji student je kako vrednovao njegov predmet i njegov rad. S obzirom da studenti, ponekad, znaju dati neprikladne komentare, u literaturi možemo naići i na prijedlog da SVKN treba biti djelimično anonimn.²² Tako bi se studenti potpisivali na upitnike ili bi ih radili pod šifrom, ali njihova imena i šifre bili bi poznati samo službi za vrednovanje kvaliteta poučavanja. Kada služba statistički obradi podatke, rezultati obavezno moraju biti predočeni predmetnom nastavnom osoblju. Rezultati studentskog vrednovanja smiju se upotrebljavati samo za one svrhe zbog kojih je vrednovanje vršeno.

Često odgovori na postavljena pitanja prilikom SVKN-a ne mogu dati profesoru odgovor na pitanje na koji način može unaprijediti svoje poučavanje. Zbog toga treba dati mogućnost profesorima da sami postave par pitanja (obično 4-5) koja će im pomoći da ustanove određene prednosti i slabosti. (Profesori najčešće postavljaju pitanja poput: Koje su dobre strane nastavnikova poučavanja? Koje su slabosti nastavnikova poučavanja? Možete li sugerisati nešto u svrhu poboljšanja? Da li ste zadovoljni s onim što ste naučili na ovom predmetu? Zašto?).²³ Rezultati ovih pitanja treba da idu samo profesoru.

Šta s nastavnim osobljem koje dobije loše rezultate, koje studenti vrednuju kao nekompetentne? Iako nekompetentni nastavnici čine mali procent sveukupnog nastavnog osoblja u SAD-u, oni kaljaju ugled svoje profesije

---

²⁰ Bain, *isto*.

²¹ Faith E. Fich, *isto*.

²² Faith E. Fich, *isto*.

²³ Bain, *isto*.

oštećujući studente i stvarajući nezadovoljstvo javnosti.²⁴ Nekompetentno nastavno osoblje otkriva se: istraživanjem supervizora, žalbama studenata, žalbama nastavnog osoblja i studentskim testovima. Rješenje problema nekompetentnog nastavnog osoblja je proces a ne događaj. Prije svega se moraju prikupiti informacije, pričekati određeni povod, organizirati susret s nastavnikom, razmotriti situaciju, pomoći nastavniku da ispravi greške. Bilo bi poželjno da supervizor osmisli program pomoći nekompetentnom nastavniku, koji nastavnik treba da prihvati. Otpuštanje kao mjera rješenja problema može se poduzeti jedino ako prethodne radnje nisu urodile rezultatom.

Subjektivni faktori koji mogu utjecati na vrednovanje

O ideološkom neslaganju studenta s nastavnikom kao faktorom koji može uticati na SVKN u ovom radu je već bilo riječi. Zanimljivo istraživanje o povezanosti negativne kritike i spola nastavnika pri SVKN-u, studenata muškog spola iznosi Faith E. Fich u svom članku «Are Student Evaluations of Teaching Fair?»²⁵ (*Da li su studentska vrednovanja kvaliteta nastave*).

U tom istraživanju je test od 10 pitanja otvorenog tipa dat grupi od otprilike pedeset studenata muškog spola. Svaki student je imao priliku čuti ocjenu svoga rada. Bila su dva ocjenjivača, jedan muškog i jedan ženskog spola, i dva komentara; u jednom su bile pohvale a u drugom kritike. Nakon što su dobili ocjene s komentarima, od svakog je studenta traženo da vrednuje svoje ocjenjivače. Studenti koji su dobili pozitivnu ocjenu gotovo da su jednako vrednovali oba ocjenjivača. Ali, studenti koji su dobili negativne ocjene, ocjenjivača ženskog spola značajno su niže vrednovali nego ocjenjivača muškog spola. Da bi se utvrdio razlog različitog vrednovanja, istraživanje je imalo drugi dio. U ovom dijelu, pismeni radovi svakog studenta zajedno s njegovim ocjenama koje je dobio (i komentari) dati su promatraču, studentu muškog spola, koji nije radio test. Zatim se od svakog promatrača tražilo da vrednuje ocjenjivače. Vrednovanje koje su dali promatrači nije imalo korelaciju sa spolom. Istraživači, interpretirajući rezultate istraživanja, ističu da

---

²⁴ Na osnovu podataka koje je Rick Sawa iznio u svojoj tezi „Teacher Evaluation Policies and Practices“ da je nekompetentnih nastavnika svega 2-3% (str. 4), možemo smatrati da se i u visokom školstvu radi o jako malom procentu.

²⁵ Lisa Sinclair i Ziva Kunda, „Motivated Stereotyping of Women: She's Fine if She Praised Me but Incompetent if She Criticized Me“, *Personality And Social Psychology Bulletin*, 25(11), 2000, pp. 1329- 42. Preuzeto iz Faith E. Fich, *isto*.

kritikovana osoba nesvjesno koristi negativne stereotipe prema osobi koja joj je uputila kritiku, nastojeći da ukaže na neosnovanost kritike, radi samoopravdanja. Stereotip koji su u ovom slučaju upotrijebili studenti odnosi se na ženu: «Izvrсна je kad me hvali, ali nekompetentna ako me kritikuje.» Slični rezultati su postignuti i pri ispitivanju rasnih predrasuda.

Utjecaj spola na studentsko vrednovanje istraživao je i Ellyn Kaschak.²⁶ Od 25 studenata ženskog spola i 25 studenata muškog spola zatraženo je da vrednuju profesore, dajući opis profesora i njihove metode. Polovina profesora na listi bili su muškarci a druga polovina žene. Drugoj skupini od 25 studenata muškog i 25 studenata ženskog spola dati su isti opisi, s tim što su spolovi profesora zamijenjeni. Iako spol profesora nije utjecao na vrednovanje studenata ženskog spola, studenti muškog spola vrednovali su profesore ženskog spola niže.

Zaključak

SVKN na univerzitetima u SAD-u ima dugu tradiciju. Iako mu je osnovni cilj poboljšanje rada nastavnika, rezultati ovog vrednovanja koriste se i za donošenje odluka o promociji u viša zvanja, stalnom zaposlenju, povećanju novčane nadoknade i sl. Premda je ova metoda vrednovanja rada nastavnika kritikovana, danas je jako raširena. Ne postoji općeprihvaćen način vršenja SVKN-a i korištenja dobivenih rezultata.

Premda je ovaj rad vrlo ograničen u propitivanju svih aspekata SVKN-a, na osnovu ovdje rečenog može se zaključiti da je ovo izuzetno dobar instrument osiguranja kvaliteta nastave. Kao takav on bi u nekom prilagođenom obliku mogao pomoći i u podizanju kvaliteta u našem visokom školstvu. Premda je studentsko vrednovanje kvaliteta visokog školstva u BiH još uvijek u povoju, Sveučilište u Mostaru napravilo je velik iskorak u uključivanju studenskih stavova u osiguranju kvaliteta. Za konačne i opsežnije zaključke potrebno je napraviti mnogo detaljniju studiju o svim aspektima iskustva razvijenih zemalja sa studentskim vrednovanjem kvaliteta nastave.

---

²⁶ Ellyn Kaschak, „Sex Bias in Student Evaluations of College Professor“, *Psychology of Women Quarterly*, 2 (3), 1978, pp. 235-242. Preuzeto iz Faith E. Fich, *isto*.

- Abstract -

There is almost 40 years experience of instructions quality evaluation done by students in USA. This text compares arguments pro et contra of students evaluation concerning quality of instructions they attend (SEIQ). The most frequent contra arguments are: students' subjectivity, lowering of the criteria at universities and the impact of professor's teaching style on the students. The strongest pro arguments are: reliability and validity, economy and practicality as well as the purpose of the universities to fulfill the need of their students. The main goal of the instructions quality evaluation done by students is the improvement of professors' work. Results are also used for making decisions in promotion process concerning professors, their employment status, salary arising etc.

Key words: evaluation done by students, quality assurance.

Bibliografija:

- Bain, Kenneth R., «Evaluation of Teaching: Using Student Ratings».
<http://www.nyu.edu/cte/white.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Boice, Robert. «Countering Common Misbeliefs about Student Evaluations of Teaching»,
http://pet.missouri.edu/evaluation/student_eval/common_misbeliefs.htm.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- „Cornell University Teaching Evaluation Handbook»,
<http://www.clt.cornell.edu/resources/teh/teh.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Fich, Faith E., «Are Student Evaluations of Teaching Fair?», *Computing Research News*,
Vol. 15/Br. 3, str. 2, 10.
- „George Mason University Part-Time Faculty Guide (7. 1. 1996)“.
<http://www.gmu.edu/facstaff/part-time/perform.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Hake, Richard R., «Problems with Student Evaluations: Is Assessment the Remedy?»,
<http://www.physics.indiana.edu/~hake/AssessTheRem1.pdf>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Huemer, Michael, «Student Evaluations: A Critical Review».
<http://home.sprynet.com/~cow11/sef.htm>. Posjećeno 28. 9. 2005.
- Ivošević, Vanja i dr., *Vodič kroz osiguranje kvaliteta u visokom školstvu: priručnik za profesore i studente*, Socijaldemokratska studentska unija (SSU), Zagreb, 2006.
- Millea, Meghan, «Grade Expectations and Student Evaluation of Teaching», *College Student Journal*, Dec, 2002.
- «Osiguranje kvaliteta nastavno-naučnog procesa na Univerzitetu u Sarajevu» (finalna verzija), Sarajevo, 15. 10. 2005.
- Peterson, Kenneth D., «Five Myths that Impede Good Teacher Evaluation».
<http://www.teacherevaluation.net/Essay/fivemyth.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Sawa, Rick., «Teacher Evaluation Policies and Practices: A summary of a thesis», 1995.
<http://www.ssta.sk.ca/research/instruction/95-04.htm>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Sproule, Robert., „Student Evaluation of Teaching: A Methodological Critique of Conventional Practices“, *Education Policy Analysis Archives* 8, br. 50 (2. nov. 2000).
- University of California, Berkeley., „Policy for the Evaluation of Teaching (for Advancement and Promotion)“.
<http://apo.chance.berkeley.edu/evaluation.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.
- Waddy, Helena., «30 Years of Student Evaluation of Teaching at Geneseo: 1969-1999».
<http://www.geneseo.edu/~ctalk/sofihistory.html>.
Posjećeno: 31. 8. 2005.

IZ PRAKSE OBRAZOVANJA ODRASLIH

PERMANENTNO OBRAZOVANJE ODRASLIH U ORGANIZACIJI PRIVREDNE KOMORE KANTONA SARAJEVO

Uvod

Privredna komora Kantona Sarajevo (PKKS) djeluje na području koje pokriva devet općina. PKKS će 2009. godine proslaviti značajan jubilej - 100 godina postojanja komorskog sistema u Bosni i Hercegovini. Da se radi o funkcionalnom i vitalnom sistemu dokazuje stogodišnje kontinuirano djelovanje na ovim prostorima. Čak ni dva svjetska rata, kao ni protekli rat, nisu mogli zaustaviti komorsko djelovanje, što govori da je privreda Bosne i Hercegovine kroz sve te godine pokazivala interes i potrebu za svojim organiziranjem putem komora.

Statutom Komore kao i drugim aktima propisane su aktivnosti PKKS-a. Jedna od važnijih aktivnosti je i obrazovanje kadrova u firmama koje su članice Komore. Izvršavajući ovaj zadatak, Komora je organizirala centar čiji je zadatak da svake godine realizira određeni broj obrazovnih programa, prema zahtjevima i potrebama privrede.

Obrazovni sistem u BiH još uvijek proizvodi velik broj kadrova koji nisu potrebni privredi, što predstavlja velik društveni problem. Uvođenjem novog vlasničkog sistema u BiH prestali su postojati veliki privredni sistemi, a na „scenu“ su stupila mala i srednja preduzeća (MSP) u privatnom vlasništvu. MSP su najznačajniji stvaraoci novih proizvoda, kreatori novih radnih mjesta i najviše doprinose razvoju tržišne privrede. Zato je neophodno izvršiti reformu školskog sistema, koji će biti funkcionalniji, koji će proizvoditi kadrove potrebne privredi i koji će omogućiti odrslima da i nakon završenog formalnog školovanja permanentno usavršavaju svoja stručna znanja.

Trendovi globalnog informacijskog društva zahtijevaju promjenu u pristupu učenju svakog pojedinca. U razvijenim zemljama, završetkom formalnog obrazovanja ne završava se obrazovni proces. Početak 21. stoljeća karakterizira brz naučni i tehnološki razvoj, a takav trend će se nastaviti i u bu-

dućnosti, što za posljedicu ima česte promjene u tehnologiji rada. Sve su to **novi izazovi** modernog društva, koji zahtijevaju da svaki pojedinac mora nastaviti s učenjem do kraja radnog vijeka kako bi sebi osigurao trajno zaposlenje odnosno potreban stupanj kompetencija za uspješno obavljanje radnih zadataka u okviru radnog mjesta.

Permanentno stručno usavršavanje u okviru radnog mjesta istovremeno predstavlja i uvjet uspješnog poslovanja svake firme i njenog opstanka u budućnosti. Ulaganje u obrazovanje svojih radnika je ulaganje u budućnost firme/kompanije. Međutim, dosta vremena će proteći dok većina današnjih menadžera shvati da je ulaganje u obrazovanje radnika ulaganje u budućnost firme.

Centar za edukaciju kadrova Privredne komore Kantona Sarajevo

U okviru PKKS-a postoji Centar za edukaciju kadrova koji djeluje skoro 30 godina, što govori da postoji stalna potreba za usvajanjem određenih znanja u cilju postizanja efikasnijeg poslovanja privrednih subjekata. Naročito zapažene rezultate Centar je postigao u posljednjih 10 godina, kada je profiliran stručni tim koji uspješno koncipira i realizira obrazovne aktivnosti.

1. Planiranje obrazovnih potreba

Planiranje obrazovnih potreba je jedna od najznačajnijih aktivnosti Centra. Cilj nam je da obrazovni programi koje nudimo našim članicama i drugim organizacijama budu odraz njihovih stvarnih potreba. Zato tokom cijele godine istražujemo njihove potrebe putem brojnih kontakata, anketnih upitnika, putem posebne ankete koju radimo svake godine u mjesecu oktobru, kada im dostavimo okvirni spisak tema koje planiramo realizirati u narednoj godini, gdje oni mogu dodati svoj prijedlog tema koje bi trebalo realizirati. One teme za koje se iskaže najveći interes uvrštavamo u program edukacije za narednu godinu. Na taj način svaka članica PKKS-a ima priliku da aktivno sudjeluje u kreiranju programa edukacije.

2. Cilj obrazovnih aktivnosti

Cilj koji želi postići organiziranjem brojnih i raznovrsnih obrazovnih aktivnosti Privredna komora Kantona Sarajevo je proklamirala sljedećim sloganom:

Organizacijom i realizacijom kvalitetnih i aktuelnih obrazovnih programa omogućimo biznismenima usvajanje novih znanja koja mogu efikasno realizirati u praksi u cilju izgradnje savremenog poslovnog sistema s kojim mogu uspješno nastupiti u svijetu biznisa i ostvariti profit.

Tokom svih ovih godina, Centar je istrajavao u nastojanju da obrazovne aktivnosti moraju sadržavati 3 značajna modaliteta:

1. Kvalitet
2. Aktuelnost
3. Mogućnost primjene stečenih znanja u praksi

3. Zadaci Centra za edukaciju kadrova

- Planiranje i realizacija kvalitetnih i aktuelnih obrazovnih sadržaja, s mogućnošću njihove primjene u savremenom poslovanju.
- Organizacija različitih oblika edukacije (seminari, kursevi, tribine, biznis-forumi, prezentacije, radionice, panel-diskusije, učenje na daljinu i sl.).
- Angažiranje eminentnih obrazovnih institucija i kompetentnih stručnjaka za realizaciju obrazovnih sadržaja.
- *Izbor obrazovnih ciljnih grupa i njihovo uključivanje u edukaciju.*
- Edukacija za timski rad u cilju multipliciranja postojećih znanja.
- Propagiranje značaja edukacije za uspostavljanje efikasnog poslovnog sistema.
- Saradnja s nadležnim kantonalnim i federalnim ministarstvima obrazovanja u cilju vođenja politike upisa učenika u srednje škole prema potrebama privrede na području Kantona Sarajevo.

4. Mogućnosti koje učesnicima pružaju naši obrazovni oblici

Učešćem u našim obrazovnim oblicima polaznici imaju priliku da:

- stječu opća, specifična i posebna funkcionalna znanja potrebna za rad u uvjetima tržišne privrede, što doprinosi unapređenju poslovanja i razvoju;
- razvijaju znanja i sposobnosti do nivoa eksperta;
- dobiju certifikat o završenoj edukaciji;
- posjete strane firme iz svoje branše i ostvare poslovne kontakte.

5. Metode i tehnike rada

Pored uobičajenog izvođenja kurseva i seminara, obrazovne aktivnosti realiziramo putem studije slučaja, zajedničkog rada na projektima poboljšanja stanja u firmama iz kojih dolaze polaznici seminara, grupnog i timskog rada, prezentacija, radionica, sistemskih analiza, analiza procesa, studijskih putovanja, poslovnih foruma, itd.

6. Tehnička opremljenost za izvođenje edukacija

Centar za edukaciju kadrova raspolaže savremenom tehničkom opremom koja je neophodna za savremeno izvođenje nastavnog procesa.

7. Finansiranje edukacija

- Obrazovne aktivnosti finansiraju se djelimično sredstvima Komore (za članice Komore) i punim iznosom kotizacije za nečlanice Komore.
- Specifične i posebne programe edukacije kao i druge obrazovne usluge finansiraju
- zainteresirane firme.

8. Obrazovne aktivnosti u posljednjih pet godina

Centar za edukaciju kadrova je u posljednjih pet godina organizirao 146 različitih obrazovnih oblika, a bilo je prisutno 2.647 polaznika, iz 1.545 firmi, državnih organa, banaka i mikrokreditnih organizacija, međunarodnih i drugih organizacija.

Realizirali smo teme iz različitih oblasti:

- **Menadžment** (Timski rad, Upravljanje intelektualnim kapitalom, Upravljanje vremenom, Kako riješiti krizu upravljanja, Motivacija i sistem nagrađivanja, Razvoj biznisa, Principi uspješnog finansijskog menadžmenta, Evropski model poslovne izvrsnosti, Finansije za ne-ekonomiste ili poduzetnike)
- **Zakonska legislativa, carinski propisi** (Zakon o obrtu, Okolinsko zakonodavstvo, HACCP, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o PDV, Zakon o porezu na dohodak, Medijacija - rješavanje sporova vansudskom nagodbom, Efektivno rješavanje sporova i medijacija,

Porijeklo robe kao element spoljnotrgovinskog poslovanja, Slobodne zone i privredni razvoj)

- **Psihologija** (Stres, Mobbing, Trening socijalnih vještina rukovodilaca, Upravljanje konfliktima)
- **Ljudski resursi** (Kako privući i zadržati najbolje kadrove, Upravljanje ljudskim resursima, Kako s uspjehom provesti godišnju ocjenu o radu zaposlenih, Značaj menadžmenta ljudskih potencijala, Razvoj ljudskih potencijala, Selekcija i izbor kandidata)
- **Marketing** (Usavršavanje prodaje, Direktna prodaja i mrežni marketing, Osnovi psihologije prodaje i poslovne komunikacije, Spoljna trgovina, Eksportni marketing, Usavršavanje prodaje, Jedinstveno evropsko tržište – tržište BiH usklađeno sa tržištem EU, Klienting – odnos prema kupcu kao faktor uspjeha)
- **Komunikacija i Odnosi s javnošću** (Organizacija Public Relation u preduzećima i drugim organizacijama, Odnosi s javnošću i retorika, Komunikacione vještine za poslovne sekretarice, Event management, Principi i vještine poslovnog komuniciranja)
- **Informatika i Internet** (Korištenje Internet servisa u poslovanju, Informaciono-komunikacione tehnologije u poslovanju)
- **Standardi upravljanja kvalitetom**
- **Međunarodni i domaći projekti** (Upravljanje projektima, CARDS program EU, Međunarodna pravila u izradi ponuda i tenderi industrijskih i infrastrukturnih projekata)

Partneri Privredne komore Kantona Sarajevo u oblasti edukacije

Komora je tokom proteklih godina ostvarila saradnju s brojnim partnerima. Partnere s kojima saradujemo tokom 2007. godine prezentiramo čitaocima:

- **Privredna komora Austrije - WIFI institut za edukaciju i ekonomske promocije (Beč, Austrija)** www.wko.at www.wifi.at/ikt
Privredna komora Kantona Sarajevo aktivno saraduje s Privrednom komorom Austrije od 1997. godine. U tom petriodu realizirali smo preko 50 seminara i kurseva u okviru kojih smo organizirali odlazak 10 grupa privrednika iz BiH u Austriju, gdje su učestvovali na biznis forumu u Privrednoj komori Austrije, ostvarivši brojne bilateralne kontakte s austrijskim partnerima i brojne posjete austrijskim firmama. Za realizaciju ovih edukacija angažirano je oko 55 kvalitetnih predavača – eksperata Instituta za obrazvanje i ekonomske promocije (WIFI) koji djeluje u okviru Privredne komore Austrije.
- **Adizes Institut (Santa Barbara, Amerika) & Adizes Southeast Europe (Novi Sad, Srbija)** www.adizes.co.yu
Adizes Southeast Europe (ASEE) sa sjedištem u Novom Sadu je filijala Instituta Adizes iz Santa Barbare (USA). ASEE je poznat na prostorima bivše Jugoslavije po edukacijama i konsultantskim uslugama zasnovanim na originalnom pristupu uvođenja i sprovođenja organizacijskih promjena dr. Isaka Adizeša i njegovih saradnika s Instituta Adizes.
Komora saraduje s Adizes Southeast Europe od 2001. godine i od tada su ova dva partnera organizirala veći broj seminara na kojima je prisustvovalo preko 450 polaznika iz preko 170 preduzeća i drugih organizacija.
- **Institut za edukaciju «ECOS» (pri Vanjskotrgovinskoj komori BiH)**
U okviru saradnje s Institutom za edukaciju ECOS u 2007. godini organizirat ćemo edukaciju iz oblasti FIATA – škola špedicije, iz oblasti cestovnog transporta za vozače i menadžere (IRU Academy), edukaciju iz oblasti informatike (ECDL) i edukaciju u saradnji s Privrednom komorom Austrije – WIFI Institutom.
- **«Smile It Solutions» (Beč, Austrija)**
„Smile It Solutions“ je poznata na području zemalja bivše Jugoslavije, naročito po projektu »Sa znanjem do znanja« koji dugi niz godina realizira u više zemalja. Ovaj projekt pruža mogućnost svima koji žele vidjeti i „drugu stranu“ ISO 9000 i modela organizacijske izvrsnosti – pogled sa strane menadžmenta, naročito organizacijama

koje imaju namjeru da uspostave sistem kvaliteta u skladu sa zahtjevima ISO 9000:2000, ali se pitaju kako početi ili se nalaze pred dilemom kako nastaviti proces uvođenja, odnosno za organizacije koje nakon dobijanja certifikata za sistem upravljanja kvalitetom (QM) žele ići dalje – do cjelovitog upravljanja kvalitetom (TQM) i organizacijske izvrsnosti.

Komora je i prije rata saradivala s ovom organizacijom, a od 2006. godine nastavljamo uspješnu saradnju.

- **«Gendar» (Zagreb, Hrvatska)**
Konsultantska kuća «Gendar» specijalizirana je za pružanje intelektualno-konsultantskih usluga iz oblasti komunikologije i marketinga, iz Zagreba, Hrvatska.
- **«Micro edukacija» (Sarajevo, BiH). Član Mikrogrupe (Split, Hrvatska)**
"Micro edukacija", članica Mikrogrupe iz Splita, Hrvatska, je firma koja se bavi organizacijom i prenošenjem praktičnih znanja i vještina iz područja marketinga, menadžmenta, finansija i prodaje malim i srednjim preduzećima. Provođenjem projekata «Znanje – ključ uspjeha» i «Znanje po mjeri» ova firma je ponudila kvalitetne edukacije svim koji žele da unaprijede svoja praktična znanja iz oblasti menadžmenta i drugih oblasti.
- **«Enodis» (Split, Hrvatska)**
ENODIS je firma za savjetovanje u poslovnom upravljanju i upravljanju projektima, osnovana 2003. godine, sa sjedištem u Splitu. Osnivač tvrtke je Goran Šarić, konzultant s 15-godišnjim iskustvom na domaćim i inozemnim projektima, MBA 'Henley Management College' UK, redovni član 'Chartered Management Institute', Engleska.
- **«Bio-Base» (Sarajevo, BiH)**
Firma se bavi edukacijama i konsultacijama iz oblasti implementacije HACCP sistema kao zakonske obaveze u prehrambenoj industriji, normi ISO 9001:2000 i ISO 22000:2005, Provedba audita, Savjetodavne usluge iz područja higijene i sanitacije u proizvodnji i prometu hrane, Utvrđivanje kvaliteta i zdravstvene ispravnosti hrane, Vještačenja u području proizvodnje, prerade, skladištenja i distribucije

hrane, Ekspertize u rješavanju pročišćavanja otpadnih voda (industrije i domaćinstva) primjenom bakterijskoenzimskih proizvoda koji se koriste u najsuvremenijoj biotehnologiji pročišćavanja otpadnih voda – BIAUGMENTACIJI, itd.

- **«Kronauer Consulting» (Sarajevo, BiH)**
Kronauer Consulting je konsultantska agencija specijalizirana za pružanje konsultantskih usluga u sferi poslovnog i društvenog razvoja kao podrška procesu proširenja Europske unije na područje Jugoslovenske Europe. Agencija je rezultat više od deset godina iskustva u radu s međunarodnim razvojnim agencijama, privrednim društvima, vladinim i nevladinim agencijama velikog broja mladih visokoobrazovanih stručnjaka.
- **«Ving» (Novi Sad, Srbija)**
Firma je od UNIDO-a autorizirana za edukaciju, trening i implementaciju UNIDO metodologije i alata i u okviru firme formiran je Centar za unapređenje poslovanja UNIDO EPIC. Bavi se konsultacijama iz oblasti menadžmenta, implementacijom paketa za unapređenje poslovanja zasnovanog na metodologiji UNIDO i odgovarajućim softverskim alatima za mala i srednja preduzeća, s ciljem unapređenja njihovih poslovnih rezultata.
Firma se bavi i programiranjem uz pomoć visokih softverskih tehnologija (u saradnji sa američkom kompanijom TDM Consulting Services).
- **Privredna komora Unsko-sanskog kantona (Bihać, BiH)**
S Privrednom komorom Unsko-sanskog kantona organiziramo zajedno seminare u Bihaću iz oblasti zakonske legislative i informatike.

*Aida Granov
Bosnalijek, Sarajevo*

LJUDI NAJVRJEDNIJI KAPITAL U BOSNALIJEKU

Tokom 2006. godine u Bosnalijeku je realizirano 9.800 sati za stručno usavršavanje kadrova i unapređenje menadžerskih znanja i vještina. Iako u Bosnalijeku od 580 uposlenika 44% ima visoku stručnu spremu, na daljem stručnom usavršavanju trenutno je 46 uposlenika (3 doktorata, 12 specijalizacija i 31 postdiplomski studij).

Od marta 2002. godine, kad je Vijeće Evrope u Lisabonu postavilo svoj strateški cilj, evropska ekonomija, zasnovana na znanju, kao imperativ potiče potrebu za stalnim stručnim usavršavanjem i podizanjem stručnih kompetencija i kvalifikacija svojih građana kako bi ostala jedna od najdinamičnijih ekonomija u svijetu. Postavlja se pitanje može li bosanskohercegovačka ekonomija slijediti taj put.

Menadžment Bosnalijeka je odavno prepoznao takvu potrebu. Čak i tokom ratnih godina u Bosni i Hercegovini Bosnalijek je organizirao određen broj obrazovnih aktivnosti za svoje uposlenike, posebno za menadžere. Danas se s pravom može reći da je Bosnalijek organizacija koja uči, jer većina uposlenika permanentno obogaćuje svoja stručna znanja u cilju povećanja svojih stručnih kompetencija, što im omogućava da postiču poslovne rezultate kakve žele.

Tokom 2006. godine je u Bosnalijeku realizirano preko 9.800 sati za stručno usavršavanje uposlenika i edukaciju iz menadžerskih znanja i vještina za I i II nivo rukovođenja, srednji menadžerski nivo, mlade menadžere, uključujući i zakonom propisane obrazovne programe.

Naravno, za uspješan razvoj ljudskog potencijala neophodan je dobro postavljen plan, koji obuhvata analizu obrazovnih potreba, izradu obrazovnih programa, njihovu realizaciju, evaluaciju obrazovnog procesa i primjenu stečenih znanja u praksi, ispitivanje stanja ljudskih odnosa i općeg nivoa kulture uposlenika u kompaniji. Sve to u Bosnalijeku je zadaća sektora *Ljudski potencijali*.

Treba reći da je za svaku radnu sredinu za ulaganje u ljude presudna podrška najvišeg menadžmenta kompanije, odnosno politika i filozofija koja uposlenike doživljava kao značajan kapital, a ne trošak.

Bosnalijek i u tom pogledu može služiti kao primjer. Njegov menadžment zna da su permanentno obrazovanje i stručno usavršavanje uposlenika osnovna pretpostavka za uspješan ulazak u tržišnu utakmicu s konkurentskim firmama. U uvjetima čestog mijenjenja tržišta, brzog razvoja tehnologije, multipliciranja konkurentnosti, u Bosnalijeku se konstantno kreiraju nova znanja i novi proizvodi, znači - naučeno primjenjuje u praksi. Dakle, ulaganje u znanje prepoznaje se kao najvažnija investicija za budućnost i ono već iznosi 5% godišnje.

Bosnalijekov poslovni uspjeh je, bez sumnje, rezultat pokretačke energije njegovih ljudi spremnih na permanentno stjecanje novih znanja, odnosno njihove vizije da budu u svijetu priznata kompanija koja će moći uspješno konkurirati na globalnom tržištu farmaceutskih proizvoda, što Bosnalijek već i ostvaruje.

Bosnalijekovi uposlenici, zahvaljujući značajnom ulaganju u razvoj i poticanju razvoja njihovih potencijala, imaju dovoljno znanja i kompetentnosti da uspješno slijede snažnu evropsku ekonomiju zasnovanu na znanju.

Uposlenici Bosnalijeka, osim što imaju mogućnosti za stručno usavršavanje u Bosnalijeku, odnosno u obrazovnim institucijama u Bosni i Hercegovini, imaju mogućnost da svoja stručna znanja obogaćuju i širom svijeta, jer je Bosnalijek uspostavio saradnju s brojnim uspješnim i poznatim obrazovnim institucijama u svijetu, kao što je *IEDC - Poslovna škola Bled*, *Adizes – Santa Barbara*, *AXIS HRM – Zagreb*, *MCE/Menagement Centre Europe – Bruxelles* i drugi.

Na kraju, treba reći da je opredjeljenje Bosnalijeka za ovakvo vođenje kadrovske politike dijelom i rezultat što naš obrazovni sistem još uvijek ne obrazuje kadrove kakvi su potrebni privredi, pogotovo kada je riječ o permanentnom stručnom usavršavanju.

PRIKAZI / OSVRTI

Mr. sc. Lejla Turčilo
Univerzitet u Sarajevu

UČITI O MEDIJIMA I UČITI IZ MEDIJA

(Prilog čitanju knjige *Izazovi mas-medija*)

Prikaz knjige: Kečo-Isaković, Emina (2006), *Izazovi mas-medija*, TKD Šahinpašić, Sarajevo

Nedavno je u izdanju TKD Šahinpašić iz Sarajeva objavljena knjiga prof. dr. Emine Kečo-Isaković pod naslovom *Izazovi mas-medija*. Knjiga je nastala kao rezultat autoričinog dugogodišnjeg znanstvenog bavljenja fenomenom komunikacije i istraživanja medija i njihove društvene uloge. Na 208 stranica teksta, obogaćenog grafikonima i ilustracijama, autorica promišlja najvažnija pitanja komunikacijske znanosti: polazeći od definicije komunikacije, pregleda najvažnijih događaja za razvoj medija, preko odnosa masmedija i građanske ideologije, te masmedija i kulture, do zasnivanja teorije medija. U knjizi je, također, dat i pregled stavova najznačajnijih autora iz domena komunikologije i sociologije medija: od Waltera Benjamina, Rudolfa Arnheima, Maxa Horkheimera, Teodora Adorna, Herberta Marcusea, preko Jurgena Habermasa, Hansa Magnusa Enzesbergera, Claudea E. Shannona, Norberta Wienera, do nezaobilaznih Marshalla McLuhana, Niklasa Luhmanna i Umberta Eca.

Ova je knjiga značajan doprinos jedne bosanskohercegovačke autorice znanstvenom razmatranju medija i komunikacije, te njihove uloge u savremenom svijetu i životu. Ona je, međutim, i mnogo više od toga. To je, prije svega, vrlo koristan udžbenik za sve studente novinarstva i komunikacija uopće, ali i svih drugih disciplina koje su neminovno «obojene» komuniciranjem. Autorica na samom početku knjige upravo naglašava kako *gotovo da nema oblasti od politike, prava, sociologije, psihologije, ekonomije, obrazovanja, kulture, bez uticaja komuniciranja i bitnog profiliranja tih disciplina upravo uz pomoć komuniciranja* (str. 9). Da bi se razumjele ove discipline, potrebno je, stoga, proučavati komunikologiju, ali i primjenjivati njene zakonomjernosti. U njihovom interpretiranju od velike je pomoći upravo knjiga *Izazovi mas-medija*. Njenu ciljnu grupu jasno prepoznaje i

prof. dr. Hidajet Repovac, jedan od recenzenata (uz prof. dr. Šaćira Filandru), kazujući kako rukopis prof. dr. Emine Kečo-Isaković *ima i svoju pedagošku crtu koja ga preporučuje širokoj populaciji studenata*. I sama autorica, posvećujući knjigu svojim sinovima i svojim studentima, jasno naznačava za koga je ona pisana.

Knjiga nudi brojne definicije komunikacije i medija, analizira njihov historijski razvoj, te stavove vodećih autora o njima, ali i problematizira odnos «starih» i «novih» medija koji uvijek i iznova utječu na čovjekov život. Prof. dr. Emina Kečo-Isaković mišljenja je kako *upotreba savremenih sredstava masovnog komuniciranja nije samo instrument zadovoljstva, nego način da se u društvu može djelovati i opstati*. (str. 11). Upravo ovaj stav postavlja medije u fokus društva i društvenog interesa, ali i konotira jednu drugu ideju koja je od suštinske važnosti za život u današnjem svijetu. Ta ideja zapravo je *ideja medijske pismenosti* – ako su, naime, mediji uvjet opstanka i života u društvu danas, kako nas uči prof. dr. Emina Kečo-Isaković, onda od naše sposobnosti kvalitetnog korištenja tih medija ovisi sposobnost tog opstanka i kvalitet tog života. *Čitav čovjekov život jeste, zapravo, nastojanje da se pomoću raznih medija prilagodi medijima kako bi bolje i lakše živio*, reći će autorica (str. 23) i tako potvrditi opravdanost razvoja jedne nove komunikološke, ali i pedagoške discipline kojoj je cilj učiti o medijima, za medije i iz medija, a koja ubrzano krči svoj put etabliranja u znanosti – medijska pismenost je, naime, na dobrom putu da zauzme važno mjesto unutar komunikacijske znanosti, tik uz *političku medijsku znanost, ekonomsku komunikaciju i kulturnu komunikaciju* o kojima u svojoj knjizi govori i prof. dr. Emina Kečo-Isaković (str. 30).

Doprinos ove knjige upravo obrazovanju za medije i obrazovanju o komuniciranju nije samo u njenoj sveobuhvatnosti, konciznosti i korisnosti, već i u sažimanju najbitnijih, često komplicirano predstavljenih činjenica vezanih za medijsku sferu i društvenu komunikaciju. Najbolji primjer tog sažimanja, koji istovremeno svjedoči i autoričinu opredijeljenost za pozitivnu društvenu ulogu komuniciranja uopće, je definicija komunikacije kao *dijaloga u zajednici!* (str. 16). Ova definicija odražava, zapravo, suštinu, ali i ideal komunikacije i, opet konotativno, naglašava svojevrsnu obavezu svih sudionika u društvenom komuniciranju da svojom kompetentnošću kontinuirano doprinose tom dijalogu, postizujući međusobno razumijevanje u prilog i na korist svim članovima zajednice, što je još jedan, neizrečen, argument *pro* medijske pismenosti. Knjiga, također, unatoč naglašavanju brojnih neriješenih pitanja i problema društvenog masmedijskog komuniciranja, ipak izražava vjeru u medije i mogućnost njihove emancipatorske funkcije, naglašavajući kako *sredstva komunikacija mogu više i bolje od onoga što čine u društvu*. (str. 80). Prof. dr. Emina Kečo-Isaković smatra kako *masmediji*

sami po sebi nisu ni dobri ni loši - opasni su oni koji njima manipuliraju. (str. 80). Upravo ova mogućnost manipulacije medijima nameće obavezu edukacije za korištenje medijima, kako bi medijska publika bila sposobna razlikovati informaciju od manipulacije, faktografsko od redundantnog, i umjela se snaći u današnjem svijetu u kojem vlada višak vijesti, a manjak informacija. Autorica nadalje polemizira s kritičarima medija koji upravo posredničku funkciju (posebno novih) medija smatraju glavnim uzročnikom stvaranja distance i otuđenosti među modernim stanovnicima McLuhanovog globalnog sela. *Otuđenje čovjeka ne dešava se u masmedijima. Ono se zbiva u društvu, a reflektira u masmedijima,* kaže autorica (str. 80).

Knjiga *Izazovi mas-medija* potcrtava i jednu, usudili bismo se reći, najbitniju karakteristiku 21. stoljeća: *Informacijsko društvo je svuda oko nas. Ono radi i za nas i protiv nas, čini se, istovremeno. Tehnologije i kompjuteri, telekomunikacije, zapravo, određuju naš život, sa ili bez naše volje.* (192. str.) Bilo da smo «informacijsko-komunikacijski domoroci» ili «informacijsko-komunikacijski imigranti» u svijetu novih tehnologija i medija koji utječu na našu svijest i naš svijet, bez njih danas ne možemo. *Mediji su danas sistem svijeta, sistem funkcioniranja svijeta i našeg življenja u tom svijetu. Mediji su primarna datost u svijetu i mi više ne možemo biti izvan tog svijeta, izvan informacijskog svijeta.* (str. 192). Informacijski svijet je globalan po svojoj prirodi, usmjeren na konstantno i kontinuirano komuniciranje putem kojeg se ostvaruje spoznavanje drugih, ali i samospoznavanje. To, naravno, nije, niti može biti idealan svijet, ali za njegove manjkavosti, kako primjećuje prof. dr. Emina Kečo-Isaković, ne možemo kriviti isključivo medije. Da bi se unaprjeđivao taj svijet potrebno se «naoružati» strpljenjem, kritičkom mišlju i, prije svega, znanjem. *Mediji se mogu mijenjati samo onda kada se mijenja i društvo samo,* uči nas ova knjiga (str. 81). Možemo, međutim, ustvrditi i suprotno: društvo se mijenja onda kad se mijenjaju i njegovi mediji. Globalno društvo u kojem živimo možemo, dakle, učiniti boljim naučimo li razumijevati, kritički koristiti i nabolje mijenjati medije koji su njegovo «pogonsko gorivo», odnosno ukoliko smo dovoljno obrazovani da prepoznamo i prednosti i nedostatke, i kvalitete i slabosti, i potencijale i ograničenja globalnog sela koje možemo shvatiti kao naš usud ili kao našu šansu, ali koje je neminovno naša realnost. *Jedino od te realnosti lošije bi bilo – ostati izvan globalnog sela!* zaključuje knjiga *Izazovi mas-medija*.

Mr. Merima Čamo
Univerzitet u Sarajevu

ZA NACIJU I BOGA (Sociološko određenje religijskog nacionalizma)

Prikaz knjige: *Za naciju i boga*, Dino Abazović, Magistrat Sarajevo i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, 2006, 154 str.

Početakom 2007. godine u Sarajevu je promovirana knjiga interesantnog naslova *Za naciju i boga*, autora Dine Abazovića. Znanstveni diskurs zastupljen u ovoj ambicioznoj studiji očitava se već u njenom podnaslovu *Sociološko određenje religijskog nacionalizma*. U savremenoj sociološkoj literaturi *religijski nacionalizam* tretira se kao društveni fenomen često opserviran kroz aktuelna dešavanja na svjetskoj sceni. Stalne *mijene* svojstvene prostoru, procesima i pojavama na osnovu kojih se i nastoji objasniti ovaj *fenomen u fenomenu*, uveliko onemogućavaju jedan diskurzivan obrazac njegovog tumačenja, što ga svrstava u složenu problematiku socioloških znanosti, posebno *sociologije religije*.

U tom smislu autor već u prvom dijelu knjige upućuje čitaoca u samo određenje *religijskog nacionalizma* kroz savremene sociološke i druge znanstvene radove, stavljajući akcenat na postmodernističko *izobličenje duhovnog u svjetovno*, odnosno instrumentalizaciju religijskog primara kao *mysterium tremendum et fascinans* – tajne koja izaziva strah u svrhu stvaranja novog oblika nacionalizma, određenog „religijskim“ prefiksom. Taj *složeni proces spajanja nespojivog* postaje nova paradigma koja „poziva na više, čistije, sveobuhvatnije i vanvremenske oblike kolektivnog utemeljenja, legitimiranja i opredjeljenja“ u *konkretnom društvenom kontekstu* koji pored religijskih obuhvata i druga značajna obilježja identiteta, prvenstveno *isto etničko porijeklo*.

Naime, religijski nacionalisti negiraju prominentni nacionalizam – bez obzira da li se radi o etničkom, državnom, građanskom ili kulturnom tipu nacionalizma, smatrajući da bi ovaj *novi*, specifični oblik kolektivnog ute-

meljenja u potpunosti razotkrio nedostatke tog svjetovnog nacionalizma, religizirao etabliranu političku strukturu, te potaknuo *doživljaj kolektivnog iskustva religijskog nacionalizma* kroz terorizam i nasilje, koje je u ovom slučaju, paradoksalno, opravdano jer vodi ka stvaranju nove, *miroljubive nacije*. Religija kao nešto što do sada nije iznevjerilo čovjeka postaje snažno oružje modernog nacionalističkog sukobljavanja, supstrat „inoviranog nacionalizma“ koji destimulativno utječe na sve vitalne sfere demokratskog društva.

S te pozicije Abazović objašnjava religijski nacionalizam, i to kao “oblik modernističke paradigme koji nastaje najčešće kao supstitut (post)civilnog ili (post)etničkog nacionalizma“, kojim se nastoji preuzeti pozicija bilo kojeg svjetovnog nacionalizma, „jer su očaj i razočarenje izazvani takvim nacionalizmom (svjetovnim/sekularnim) preveliki za nosioce i pristalice religijskog nacionalizma“.

U okviru te temeljne preokupacije, autor fenomen religijskog nacionalizma uspješno aplicira u konkretnu religijsku stvarnost monoteističkih religija savremenog svijeta: židovsku, kršćansku (rimokatoličku, pravoslavnu i protestantsku), zatim islam, te u neke od religija Indije i Dalekog istoka (hinduizam, sikhizam), kao i buddizam i šintoizam. Sukus njegove analize sadržan je u adekvatnom navođenju *Benjamina Barera* koji naglašava da su monoteizmi, poput judaizma, kršćanstva i islama, koliko god da ih je prosvijećeni univerzalizam običavao glorificirati u prošlosti, u stvarnosti u svojim modernim utjelovljenjima pokazali paroksizmatiskima, a ne kosmopolitskima, punim mržnje a ne ljubavi, prozelitskim a ne ekumenskima, fanatičnima a ne racionalnim, što Abazović i potvrđuje konstatacijom da religijski nacionalizam traži (i nalazi) utočište u tim negativnim atributima, odnosno „(...) da se religijski nacionalizam u odnosu na pomenute religije na sve načine trudi dati Barberu za pravo“.

Nadalje, religijski nacionalizam postavljen je na matricu savremenih globalizacijskih procesa, iz čega je vidljivo u kolikoj mjeri je on *odgovor* na sekularizaciju uslijed koje, kako je već poznato, dolazi do slabljenja uloge religioznih vjerovanja i ustanova u društvu tj. dolazi do smanjenja društvenog značaja religije, naročito u politici, obrazovanju i javnosti. Odvojenost *države, nacije i religije* postaje upitna s obzirom na sve veći intenzitet i zamah savremenih globalizacijskih procesa. *Državna vlast* pokazuje nemoć u kontroliranju različitih, bitnih dešavanja unutar državnih granica i zaostaje u realizaciji građanskih očekivanja. Upravo, to stvara pogodne društvene uvjete u kojima oratorske vještine religijskih nacionalista postaju prihvatljive širem auditoriju.

U zadnjem dijelu knjige autor analizira karakter bosanskohercegovačkog društva, te shodno tematskoj preokupaciji izdvaja i postupno obrađuje njegove najznačajnije elemente, a to su: višekonfesionalnost bosanskohercegovačkog društva, uloga religije i religijskih zajednica u formiranju nacionalnih identiteta i značaj i uloga religijskih zajednica u ratu, kao i u poslijekonfliktnom periodu u kojem se društvo nalazi. Religijski nacionalizam, koji evidentno ostavlja traga i u našem društvu, je po Abazoviću “faktor prijetnje opstojnosti i razvoja višekonfesionalnog bosanskohercegovačkog društva”.

Na kraju, neophodno je naglasiti da knjiga *Za naciju i boga* predstavlja uspješnu teorijsku elaboraciju jedne od najzahtjevnijih tema iz oblasti društvenih znanosti danas. Sadržaj knjige interpretiran je u jednom *erudicijskom raspoloženju* i obiluje dragocjenim zapažanjima, objašnjenjima i komparacijama unutar širokog i bogatog polja *sociologije religije*. Ova studija zasigurno otvara put za dalja, opsežnija istraživanja, autoru ali i drugima, koji su na bilo koji način zainteresirani za izučavanje društvenih fenomena i njihovog mjesta u savremenim svjetskim procesima.

POZIV NA SARADNJU I SUGESTIJE SARADNICIMA

Časopis "Obrazovanje odraslih" objavljuje originalne stručne i naučne radove, saopćenja, recenzije, vijesti iz andragogije i prosvjetno-kulturnog života u našoj zemlji i izvan nje, kao i informacije iz rada centara za edukaciju odraslih.

Časopis objavljuje samo one radove koji nisu objavljavani. Radovi se dostavljaju na kompjuterskoj disketi formata "3.5" uz jedan otisnut primjerak. Opseg radova može biti najviše do 16 stranica normalnog proreda (30 redova na stranici, sa 60 znakova u redu, oko 4800 riječi), izuzimajući prostor za sažetak i korištenu literaturu. Radovi kao što su prikazi, osvrti, kritičke opservacije, informacije i slično trebaju biti opsega do 5 stranica. Prateći materijal teksta (tablice, sheme, crteži, grafikoni, fotografije i sl.) treba biti jasan i čist kako bi se mogao reproducirati.

Uz tekst je potrebno priložiti sažetak na pola strane papira A₄ (do 150 riječi), kojim se čitatelj obavještava o svrsi rada, najvažnijim rezultatima i zaključku. Iza sažetka potrebno je navesti ključne riječi (do 6 riječi) koje su stručno i naučno relevantne za prezentirani problem.

Sve reference teksta, bilješke ili popis korištene literature, treba da budu date po savremenim metodološkim zahtjevima. Poziv na izvor treba navesti u tekstu naprimjer: (Gonnet, 1997) ili ako se radi o citatu (Filipović, 1987, 56). Ako su dva autora, treba navesti oba (Kulić i Despotović, 2001), a ukoliko ih je više prezime prvog i saradnici (Delors i sar., 1998). Ove slučajeve ne treba navoditi u bilješkama. Bilješke se isključivo koriste za dopunu, pojašnjenje ili komentarisanje nečega što je rečeno u tekstu. Na kraju teksta navode se djela koja su spomenuta u referencama i korištena literatura, abecednim redom prema prezimenima autora (knjige, zbornici, časopisi):

Adizes, Isak (1994), *Upravljanje promjenama*, Beograd, Privredni pregled.
Desforges, Charles (2001.), *Učenje izvan škole*. U: Desforges, Charles (ur.), *Uspješno učenje i poučavanje*, Zagreb, Educa.

Pastuović, Nikola (1991.), *Teorija kurikuluma u obrazovanju odraslih*, Theleme, 1/1991.: 15-27.

Redakcija nije dužna objavljivati radove onim redom kojim pristižu.

Rukopisi se ne vraćaju.

Rukopisi se šalju na adresu: Bosanski kulturni centar,

Alipašina 9, 71000 Sarajevo

tel. / fax.: +387 33 / 20 15 54

e-mail: jubkc@bih.net.ba